

Naar een Rotterdams Netwerk van Groene (Voedsel)Initiatieven

Zelfonderzoek samenwerking voor bestendigheid

Auteur: Rutger Henneman

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Context	6
3. Opzet Onderzoek	15
4. Resultaten Bestendigheid	26
5. Resultaten Samenwerking	39
6. Handelingsperspectieven	48
7. Vervolg	59
Literatuurlijst	60
Appendix 1. Samenvatting	62
Appendix 2. Draaiboek en Vragen Tweegesprekken	65
Appendix 3. Draaiboek Groepsgesprekken	70
Appendix 4. Vragenlijst Groene (voedsel)Initiatieven	73

Hst 1. Inleiding

1.1 Bestendigheid Groene (Voedsel-)Initiatieven

Rotterdam kent een verscheidenheid aan groene (voedsel)initiatieven. Kleine en grote buurtmoestuinen, stadslandbouwprojecten, voedselbossen. De huidige bestaande initiatieven zijn bijna allemaal in de laatste 12 jaar ontstaan.

De maatschappelijke waarde van groene (voedsel)initiatieven wordt steeds vaker en breder erkend en ook wetenschappelijk vastgesteld.¹ Desondanks staat een groot aantal groene (voedsel)initiatieven continu onder druk. Er zijn succesverhalen. Maar ook uit dit onderzoek blijkt dat veel succesverhalen vaak het resultaat zijn van grote investeringen op het vlak van tijd, uithoudingsvermogen, risico's, opofferen van vrije tijd en persoonlijk (gezins)leven en (nog steeds) het accepteren van grote onzekerheid. Bij de meerderheid van de initiatieven heerst het gevoel dat ze continu moeten worstelen om te blijven voortbestaan. Dit alles uit zich in menig kartrekker die zegt 'ik ben op'. Om ervoor te zorgen dat groene (voedsel)initiatieven hun maatschappelijke rol kunnen blijven vervullen en verder ontwikkelen, moeten ze bestendiger worden.

1.2 Onderlinge Samenwerking

In de vele pogingen om de *bestendigheid*² te versterken is regelmatig de vraag gesteld of het zou helpen als groene (voedsel)initiatieven onderling meer samenwerken. En zo ja, hoe zouden groene (voedsel)initiatieven moeten samenwerken om veranderingen teweeg te brengen die leiden tot meer bestendigheid? Dat is de hoofdvraag van dit 'zelf-onderzoek' van groene (voedsel)initiatieven in Rotterdam. Kunnen we samen de factoren beïnvloeden die leiden tot meer bestendigheid?

Er is niet één antwoord op die vraag. Daarom willen we met dit onderzoek inzicht krijgen in hoe initiatiefnemers hierover denken. Hoe denken wij zelf over bestendigheid en over

¹ D. Schram-Bijkerk en L. Dirven-van Breemen, *Healthy Urban Gardening, RIVM Report 2015-0172*, RIVM 2015. <http://www.rivm.nl/dsresource?objectid=rivmp:293365&type=org&disposition=inline&nc=1>

C.J. Wood, J. Pretty and M. Griffin (2015) 'A case-control study of the health and well-being benefits of allotment gardening.' In *Journal of Public Health*. <http://jpubhealth.oxfordjournals.org/content/early/2015/10/18/pubmed.fdv146.abstract?sid=848f569d-8773-4a9a-a9d9-39f2e1813849>

C. Bronsveld (2014), *Onze Oogst, Sociale aspecten van Rotterdamse Stadslandbouwprojecten*. Trichis Publishing B.V.

² In dit onderzoek is gekozen om niet de 'continuïteit' of het 'voortbestaan' van initiatieven centraal te stellen, maar de 'bestendigheid' welke we definiëren als 'het *vermogen* om te blijven voortbestaan' of 'het *vermogen* zich te continueren'. Voortbestaan of continuïteit zouden geen doelen op zich moeten zijn. Een initiatief zou allen moeten blijven voortbestaan als het dat wil en als het een (maatschappelijke) waarde vervult. Bovendien leidt de aandacht op het *vermogen* (in plaats van voortbestaan op zich) de aandacht naar de verhouding tussen interne factoren zoals capaciteiten, kennis en sociaal kapitaal, van het initiatief aan de ene kant en aan de andere kant externe factoren zoals de (structurele) aard van de maatschappelijke context. De definitie van bestendigheid wordt verder uitgewerkt in hoofdstuk 3 'Opzet Onderzoek' (p.17 en 18). Hier wordt ook verder ingegaan op hoe deze term als 'guiding concept' verder doorwerkt in het onderzoek.

onderlinge samenwerking? Bij de start van dit onderzoek was de verwachting dat er zowel sterke overeenkomsten zijn tussen groene (voedsel)initiatieven in Rotterdam, als sterke verschillen. Overeenkomsten en verschillen in aard van de initiatieven. En ook overeenkomsten en verschillen in doelstellingen, werkwijzen, visies en idealen van de mensen die vooroplopen bij de verschillende initiatieven. En daarom bestaan er naar verwachting ook verschillende ideeën over hoe we zouden kunnen samenwerken.

1.3 Handelingsperspectieven

De verwachting van dit onderzoek is dat inzicht in deze overeenkomsten en verschillen in de opvattingen van initiatiefnemers ons kan helpen in het maken van strategische keuzes. Met wat voor initiatieven kan ik op welke manier samenwerken als ik die en die doelen nastreef? Het verwachte resultaat van dit onderzoek is dat er verschillende handelingsperspectieven uit voortkomen en verschillende manieren van samenwerking, die passen bij verschillende soorten visies en doelen van meerdere initiatiefnemers en dus op draagkracht kunnen rekenen. Het inzicht in deze verschillende handelingsperspectieven kan initiatiefnemers helpen in het smeden van strategische onderlinge coalities en het zetten van concrete vervolgstappen.

1.4 Edicitnet Living Lab

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de gemeente Rotterdam, als onderdeel van het Rotterdamse Living Lab binnen het Europese Edible Cities Network (Edicitnet) project. De volgende fase van het Living Lab is dat één of meerdere van de handelingsperspectieven die in dit onderzoek geformuleerd worden, ook uitgevoerd worden. De Edicitnet stuurgroep gaat een manier ontwerpen om ('bottom-up', democratisch met het veld van groene (voedsel)initiatieven) handelingsperspectieven te selecteren die we vervolgens gaan uitvoeren. De gemeente Rotterdam is eind 2020 uit het Edicitnet-project gestapt. Vereniging Groen010 is sinds 1 januari 2021 formeel partner in het Edicitnet consortium en heeft de coördinatie van het Rotterdamse Living Lab van de gemeente overgenomen. Het plan is nog steeds dat dit onderzoek gaat leiden tot de uitvoering van één of enkele handelingsperspectieven, het liefst ook in samenwerking met de gemeente Rotterdam en met Wageningen Universiteit die nog steeds is aangesloten bij Edicitnet.

1.5 'Groen' en 'Voedsel'

De focus van dit onderzoek ligt op groene voedselinitiatieven. Dat zijn initiatieven die in 'het groen' in Rotterdam plaatsvinden en die daar iets doen op het vlak van voedselproductie. De term 'voedsel' is tussen haakjes gezet. Dit onderzoek heeft namelijk een functie binnen een doorgaande 'bottom-up' dialoog tussen initiatieven over hoe ze onderling het beste kunnen samenwerken en zich kunnen organiseren als netwerk. Die dialoog zou dus open moeten zijn en de uitkomsten ervan niet vooraf ingevuld. In het verleden zijn in Rotterdam samenwerkingsverbanden ontstaan tussen 'stadslandbouwinitiatieven' (zoals Eetbaar Rotterdam en de stadslandbouwconferenties), tussen 'groene voedselinitiatieven' (zoals

Groene Groeiplekken) en ook tussen 'groene initiatieven' (zoals Groen010). De focus van dit onderzoek ligt op groene voedselinitiatieven. Dat komt enerzijds doordat het Edicitnet project gaat over Edible City Solutions. Daarnaast is het Living Lab ontworpen door het samenwerkingsverband de Groene Groeiplekken, waarin voedselproductie een gemene deler was. Maar of het netwerk dat uit het Edicitnet Living Lab ontstaat ook diezelfde focus houdt, moet openstaan voor dialoog. Vandaar dat 'voedsel' tussen haakjes staat wanneer we het hebben over de doelen en initiatieven waar het Living Lab onderzoek op gericht is. Wanneer we wel specifiek over groene voedselinitiatieven schrijven, laten we de haakjes weg.

Ook bij het selecteren van deelnemers aan dit onderzoek is gekozen voor deze benadering. De focus ligt op groene voedselinitiatieven. Maar, om de dialoog open te houden, zijn er ook enkele initiatieven uitgenodigd deel te nemen aan het onderzoek die wel gezien kunnen worden als groene initiatieven, maar niet als voedselinitiatieven.

Hst 2. Context

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de context behandeld waarin groene (voedsel)initiatieven in Rotterdam ontstaan en proberen voort te bestaan. Een korte historie van de initiatieven, bredere maatschappelijke ontwikkelingen die van invloed zijn op de initiatieven, het maatschappelijk veld in Rotterdam waar de initiatieven zich in bevinden en beleid dat van invloed is op de initiatieven, draagt bij aan begrip over de aard van de initiatieven, onze bestaansgrond, onze problemen en antwoorden op de hoofdvragen naar bestendigheid en onderlinge samenwerking. De ontwikkelingen rond groene (voedsel)initiatieven in Rotterdam kunnen het best begrepen worden in de context van bredere trends op het vlak van stadslandbouw. Daar komen maatschappelijke ontwikkelingen op het gebied van het voedselsysteem en stedelijk groen bij elkaar.

2.2 Stadslandbouw in ontwikkeling

De eerste vraag is of je kan zeggen dat stadslandbouw een trend is, nieuw is en/of toeneemt? Dat alle huidige groene (voedsel)initiatieven in dit onderzoek ontstaan zijn in de periode van 2008 tot nu 2020, doet dat vermoeden. Maar het bestaan van stadslandbouw is geen nieuw fenomeen. Steden hebben altijd een (meer of minder) agrarisch karakter gehad, zowel door de directe afzet van boeren uit de regio op boerenmarkten als door de productie van fruit, kruiden, groenten en het houden van vee in stadstuinen. Het agrarische karakter van steden is door de eeuwen heen vooral afgenomen. Steden zijn groter geworden en meer en meer verdicht. Een exemplarisch voorbeeld is de teruggang van de 'maraichers' die in 1988 nog groenten en fruit teelden in ommuurde stadstuinen in Parijs: van 8.500 stadsboeren halverwege de 19de eeuw op 1.400 hectare in een Parijs dat zes keer kleiner was dan het huidige Parijs tot 1.900 in 1988 naar 800 in 1997.³

Misschien dat er de laatste tijd een kentering is ontstaan. Maar daarover zijn geen cijfers bekend. De snelle ontwikkeling van de stad en de landbouw maakt historische vergelijkingen lastig. Daarbij speelt ook de vraag hoe je stadslandbouw definieert. In het kader van dit onderzoek laten we de bredere regionale voedselbeweging, zoals voedselproducenten rond de stad die rechtstreeks leveren aan de stad, buiten beschouwing. Als we uitgaan van voedselproductie in de stad, is het niet duidelijk of er op dit moment een toename of afname in stadslandbouw plaats vindt in Rotterdam, Nederland of Europa.⁴

Ook in Rotterdam is het mogelijk dat aandacht voor nieuwe groene (voedsel)initiatieven gepaard gaat met een afname van oude vormen, zoals voedselproductie op volkstuinen en nutstuinen en op gemeentelijke schooltuinen. Er zijn en worden volkstuincomplexen in Rotterdam gesloten en, in vergelijking met de tijd waarin ze zijn aangelegd, worden volkstuinen minder gebruikt voor voedselproductie. Ook heeft de gemeente Rotterdam de afgelopen jaren veel bezuinigd op schooltuincomplexen, waar voedsel verbouwd werd met

³ Cockrall-King J. (2012) *Food and the City*. Prometheus. p. 228

⁴ In andere werelddelen heeft stadslandbouw weer een heel andere dynamiek door andere historische ontwikkelingen. Zo nam stadslandbouw een vlucht in Cuba tijdens de Cubacrisis.

scholieren. Zo nemen verschillende initiatieven in dit onderzoek letterlijk de ruimte in van die verlaten schooltuincomplexen (zoals Natuurtalent, Drrroomland, Hof van Noord en Vredestuin Noord) en zorgt de verzelfstandiging van de afdeling Natuur- en MilieuEducatie van de gemeente ervoor dat voorheen gemeentelijke tuinen meer het karakter krijgen van de nieuwe zelfstandige initiatieven (zoals Educatieve tuin de Enk). Dus het is moeilijk te zeggen of er sprake is van een netto groei of netto afname aan productie en aan vierkante meters die daarvoor gebruikt worden.

Wat waarschijnlijk wel nieuw is, is een toename van burgerinitiatieven en coöperatieve vormen van samenwerken. Ook veel huidige stadslandbouwprojecten hebben kenmerken van een burgerinitiatief: een initiatief dat zich niet kenmerkt als een gangbaar bedrijf dat voor 100 % afhankelijk is van particulieren, en niet als een overheidsinstantie, maar een combinatie is van burgerlijke zelforganisatie of vrijwilligersorganisatie. Tevens zijn er organisaties die deels producten en diensten leveren aan particulieren en ook organisaties die deels inkomsten genereren uit beschikbare overheidsbudgetten (als opdrachtnemer of als subsidient), fondsen, sponsors en donateurs. Als zodanig is er wel een trend zichtbaar van een nieuw soort stadslandbouwprojecten die passen bij de trend van burgerinitiatieven. Door meerdere bronnen wordt een dergelijke trend gesignaleerd. Er is veel onderzoek gedaan naar deze trend van burgerinitiatieven en de participatiesamenleving waar zij een uiting van zouden zijn.⁵

In genoemde bronnen worden verschillende oorzaken aangewezen voor deze trend. Zo zou deze gestimuleerd worden doordat burgers mondiger en vaardiger zijn, een hogere opleiding hebben en dus meer 'burgerschapscapaciteiten' bezitten om zelf het heft in handen te nemen en democratische instrumenten weten te benutten om lokale omstandigheden te veranderen. Het zou ook kunnen dat het noodzakelijker is dat burgers zichzelf organiseren vanwege het ontmantelen van de verzorgingsstaat, bezuinigingen en het privatiseren van nutsvoorzieningen en geïnstitutionaliseerde vangnetten. Nieuwe vormen van coöperatief handelen kunnen manieren zijn waarop burgers de gaten proberen te dichten die de overheid laat vallen en de markt niet vanzelf oplost. Misschien is de trend van veel nieuwe groene (voedsel)initiatieven op die manier te duiden.

Wat ook een nieuwe ontwikkeling is (van de afgelopen 15 tot 20 jaar) is de specifieke aandacht voor stadslandbouw. Er zijn meerdere interessevelden waar stadslandbouw in genoemd wordt. Ten eerste wordt stadslandbouw in onderzoek en beleid genoemd als onderdeel van strategieën om het voedselsysteem te veranderen, op zo'n manier dat het duurzamer wordt, meer circulair, meer voedselzekerheid biedt, de kloof tussen boer en consument (stad en platteland, mens en natuur) kleiner wordt en boeren een eerlijke prijs krijgen. Ten tweede wordt stadslandbouw genoemd als een manier om te voorzien in verschillende maatschappelijke behoeftes in (van) de stad: zoals sociale cohesie, welzijn, klimaatadaptatie en armoedebestrijding. En ten derde, wordt stadslandbouw soms ook

⁵ Berg, M. van den (2013) *Stedelingen veranderen de stad. Over nieuwe collectieven, publiek domein en transitie*. Trancity Valiz.

Ham, M. en J. van der Meer (2015) *De ondernemende burger. De woelige wereld van lokale initiatieven*. Utrecht, Movisie/Sociale Vraagstukken.

Zwaard, J. van der en M. Specht (2018) *Voorbij de Pioniersfase van Bewonersinitiatieven*

genoemd als politiek middel, zoals bijvoorbeeld de strijd voor social justice, emancipatie en gelijkheid of om fundamentele maatschappelijke structuren aan de kaak te stellen.⁶

Deze aandachtsvelden bieden een grond op basis waarvan initiatieven zichzelf begrijpen, hun doelen stellen, strategieën ontwikkelen, problemen het hoofd bieden, etc. Ze bieden ook een maatschappelijke grond voor het bestaan van groene (voedsel)initiatieven en een grond op basis waarvan de samenleving omgaat met deze initiatieven. Verschillende maatschappelijke instanties, organisaties, groepen en stromingen benaderen stadslandbouw vanuit verschillende aandachtsvelden. Het gaat ver voorbij de doelstelling van dit onderzoek om daar dieper op in te gaan. Maar dat beeld wordt wel bevestigd door het overzicht hieronder van bestaand beleid. Waar Nederlands en gemeentelijk beleid veel gericht is op stedelijke behoeften, ziet de FAO (Food and Agricultural Organisation van de Verenigde Naties) stadslandbouw veel meer in de context van een duurzaam voedselsysteem en armoedebestrijding. Social justice lijkt meer een thema voor grass-roots bewegingen.⁷

2.3 Stadslandbouw in beleid

De FAO noemt stadslandbouw in de context van de *Social Development Goals*⁸ en heeft daarop een Urban Food Agenda geschreven. Voedsel productie kan helpen bij de strategieën om armoede en honger de wereld uit te helpen (SDG1 no poverty en SDG2 zero hunger) om gezonde levensstijl te ontwikkelen (SDG3 good health and wellbeing), duurzame steden te ontwikkelen (SDG11: sustainable cities and communities), verantwoordelijke consumptie en productie te stimuleren (SDG12 responsible consumption and production), klimaatmaatregelen te nemen (SDG13 climate action) en biodiversiteit te bevorderen (SDG17: life on land).⁹ Voedselzekerheid (food security) is een belangrijk doel van de FAO. Stadslandbouw wordt gezien als een manier om voedselzekerheid en kansen voor een inkomen te bevorderen.

Er heerst overigens een groeiend verzet tegen het gebruik van de term voedselzekerheid, omdat het beleid dat daarop gericht is, te weinig oog zou hebben voor de nadelige gevolgen van grootschalige industriële landbouw en de liberalisering van de wereldmarkt, waardoor kleinschalige lokale boeren geen kans maken tegen geïmporteerd voedsel. De term voedselsoevereiniteit is door Via Campesina¹⁰ geformuleerd als tegenhanger van

⁶ Luc. J. A. Mougeot (Ed) (2005) *Agropolis, The Social, Political and Environmental Dimensions of Urban Agriculture*. Routledge

Cockrall-King J. (2012) *Food and the City*. Prometheus.

Reynolds K. and N. Cohen (2016) *Beyond the Kale*. University of Georgia Press

⁷ Reynolds K. and N. Cohen (2016) *Beyond the Kale*. University of Georgia Press

⁸ De SDG's (Sustainable Development Goals of Duurzame Ontwikkelingsdoelen) zijn zeventien doelen om van de wereld een betere plek te maken in 2030. De SDG's zijn afgesproken door de landen die zijn aangesloten bij de Verenigde Naties (VN). Ze zijn een mondiaal kompas voor uitdagingen als armoede, onderwijs en de klimaatcrisis. De Duurzame Ontwikkelingsdoelen startten in 2015 en lopen nog tot 2030. Het zijn de opvolgers van de Millenniumdoelen, die liepen van 2000 tot 2015. Zie <https://www.sdgnederland.nl> (bezocht op 30 januari 2021).

⁹ FAO Urban Food Agenda <http://www.fao.org/urban-food-agenda/about/en/> (bezocht op 25 januari 2021)

¹⁰ La Via Campesina is een internationale boerenbeweging. Er zijn 182 organisaties in 81 landen aangesloten, waaronder de Nederlandse organisaties Toekomstboeren en de Nederlandse Akkerbouw Vakbond. De beweging zet zich in voor voedselsoevereiniteit, om social justice en waardigheid te promoten. De beweging

voedselzekerheid om te benadrukken dat boeren en consumenten invloed of macht moeten kunnen uitoefenen over de inrichting van het voedselsysteem, zodat ze niet overgeleverd zijn aan machtige tussenhandelaren. In 2007 ondertekenden 500 afgevaardigden van organisaties uit 80 landen in Nyélé (Mali) de declaratie van het Forum voor Voedselsoevereiniteit.¹¹

Het is opmerkelijk hoe weinig stadslandbouw genoemd wordt in Europees¹² en Nederlands¹³ beleid. In het Europese beleid wordt één keer 'urban food systems' genoemd in een rijtje van thema's waar onderzoek naar gedaan moet worden (en mogelijk wordt daar wel aan voldaan door het Edicitnet programma waar dit onderzoek onderdeel van is). Het Nederlandse Ministerie van Landbouw, Natuur en Milieu noemt stadslandbouw ook maar één keer, en dan als een middel om consument/burger, natuur en boer met elkaar te verbinden zodat consumenten voedsel gaan waarderen.¹⁴ Er is wel veel aandacht voor korte ketens en de relatie stad-platteland en boer-consument. Maar niet voor voedselproductie in de stad. Waar de VN stadslandbouw wel zien als middel om in te zetten voor voedselzekerheid en een duurzame ontwikkeling van steden, houden Europa en Nederland zich op de vlakte en relateren stadslandbouw alleen met de waardering van consumenten voor voedsel. Hetzelfde geldt voor de provincie Zuid-Holland.

Wel is het vergroenen van steden opgenomen in Nederlands beleid. Daarbij is erkenning dat natuur in de stad een waarde heeft op het vlak van wateroverlast en hittestress, gezondheid, sociale cohesie en welzijn, biodiversiteit, vestigingsklimaat voor bedrijven en de hogere waarde van vastgoed.¹⁵ Stadslandbouw wordt dus niet genoemd en het groen van de stad wordt dus ook niet bekeken vanuit de interesse om het voedselsysteem te hervormen. Het bevorderen van voedselzekerheid en armoedebestrijding worden ook niet genoemd als waardes die het groen in de stad kan hebben. Dat zijn waardes die specifiek gekoppeld zijn aan stadslandbouw en niet aan groen op zich en komen wel terug bij beleid van de VN.

verzet zich tegen 'corporate driven agriculture that destroys social relations and nature'.

<https://viacampesina.org/en> (bezoekt op 30 januari 2021)

¹¹ Declaration of Nyéléni <https://nyeleni.org/spip.php?article290> (Bezoekt op 25 januari 2021)

¹² European Commission (2020) *Farm to Fork Strategy*

https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/docs/f2f_action-plan_2020_strategy-info_en.pdf

(bezoekt op 25 januari 2021)

¹³ Ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit (2018) *Visie Landbouw, Natuur en Voedsel: waardevol verbonden*: <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-landbouw-natuur-en-voedselkwaliteit/documenten/beleidsnota-s/2018/09/08/visie-landbouw-natuur-en-voedsel-waardevol-en-verbonden> (bezoekt op 25 januari 2021)

¹⁴ Ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit (2018) *Visie Landbouw, Natuur en Voedsel: waardevol verbonden*: <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-landbouw-natuur-en-voedselkwaliteit/documenten/beleidsnota-s/2018/09/08/visie-landbouw-natuur-en-voedsel-waardevol-en-verbonden> (bezoekt op 25 januari 2021)

¹⁵ Kamerbrief over groen in de stad (5-9-2019)

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/09/05/kamerbrief-over-groen-in-de-stad> (bezoekt op 25 januari 2021)

2.4 Rotterdams Beleid

Rotterdam kent wel een beleidsgeschiedenis op het vlak van stadslandbouw. Rond 2005 kwam er een hernieuwde interesse in groen in de stad. In 2008 organiseerde de afdeling Ruimtelijke Ordening van de gemeente het symposium *Green & The City*, waarin voedsel als kansrijk thema werd benoemd. Rond die tijd werd gestart met een informele denktank stadslandbouw binnen de gemeente waarin ambtenaren van verschillende gemeentelijke afdelingen elkaar ontmoetten om te praten over stadslandbouw en waar ook toenmalig WUR-onderzoeker en medeoprichter van Eetbaar Rotterdam Jan Willem van der Schans aanschoof. De in 2010 aangetreden wethouder Van Huffelen (Duurzaamheid, Binnenstad en Buitenruimte) omarmde het thema. En vanaf dat moment werd ambtelijke tijd beschikbaar gesteld voor de ondersteuning van de stadslandsbeweging en het ontwikkelen van gericht beleid.

In 2012 is het Strategiedocument *Food & the City*¹⁶ opgesteld, met een concreet plan voor de gemeente om stadslandbouw in Rotterdam te bevorderen. De belangrijkste doelen van het beleid waren gezondheid, duurzame economische ontwikkeling en het verbeteren van de kwaliteit van de buitenruimte. Het beleidsdocument *Food & the City* stippelde een concreet plan met actiepunten uit voor de gemeente vanuit een faciliterende rol, waaronder het geven van voorlichting, het organiseren van netwerken en het doen van onderzoek. Maar ook het ‘stimuleren’ van lokale afzet door het faciliteren van een logistiek netwerk en het opnemen van een norm bij de aanbesteding van catering om een percentage streekproducten aan te bieden. Ook in haar eigen programma’s schreef de gemeente te sturen ‘op maximale inzet voor het realiseren van moestuinen in de tien meest stenige wijken’.

In 2013 werd ook een *Food Council* opgericht met vertegenwoordigers uit zowel de stadslandbouw en korte keten als grote voedsel gerelateerde bedrijven uit de Rotterdamse *Food Cluster*.¹⁷ Hierin zaten onder meer vertegenwoordigers van Eetbaar Rotterdam, Uit Je Eigen Stad, Rechtstreeks, Boerderij De Buytenhof en Stadslandbouw Schiebroek. De Food Council had geen formele status en stierf al snel een stille dood. Het is onduidelijk of de Food Council ooit formeel is opgeheven. Het thema stadslandbouw werd ondergebracht bij de afdeling Economie als deel van het Food Cluster. De gemeente Rotterdam is inmiddels twee bestuursperiodes verder. De vraag is wat er van de stadslandbouwstrategie uit deze periode is gerealiseerd en nog van kracht is.

Er is de afgelopen jaren niet veel nieuw beleid ontwikkeld specifiek gericht op stadslandbouw. In 2016 is door de gemeente onderzoek gedaan naar de economische waarde van stadslandbouw voor Rotterdam.¹⁸ Maar de aanbevelingen zijn niet verder

¹⁶ Gemeente Rotterdam (2012) *Food & the City, Stimuleren van Stadslandbouw in en om Rotterdam*.
<https://archieff12.archiefweb.eu/archives/archiefweb/20200816130437/http://www.rotterdam.nl/wonen-leven/stadslandbouw/FoodTheCity22022012Laag.pdf> (Bezocht op 25 januari 2021)

¹⁷ ‘Food Council Rotterdam Brengt Regionale Aanbod en Vraag bij Elkaar’ in *Duurzaam Nieuws* (26 april 2013)
<https://www.duurzaamnieuws.nl/food-council-rotterdam-brengt-regionale-aanbod-en-vraag-bij-elkaar/>
(Bezocht op 25 januari 2021)

¹⁸ Gemeente Rotterdam (2016) *Economisch Onderzoek Stadslandbouw Gemeente Rotterdam*
https://www.rotterdam.nl/wonen-leven/stadslandbouw/Economisch-ondezoek-stadslandbouw_low.pdf
(Bezocht op 25 januari 2021)

uitgewerkt in beleid. Aan het einde van de bestuursperiode 2014-2018 is wel meer relevant beleid geformuleerd. Maar dit beleid is meer gericht op groene initiatieven (niet specifiek op voedselinitiatieven of stadslandbouw). Zo is er bezuinigd op Natuur- en Milieueducatie (schooltuinen en kinderboerderijen) waardoor veel schooltuinen opgeheven zijn. De dienst NME is verzelfstandigd in Stichting Natuurstad en er is een motie aangenomen om een gelijk speelveld te creëren tussen Natuurstad en nieuwe groene initiatieven (waaronder stadslandbouwinitiatieven). Ook is er beleid gemaakt voor een groenmakelaar en een groenloket, mede door de lobby van een zich organiserende groene beweging in Rotterdam (Vereniging Groen010). Na het aantreden van het huidige bestuur is dit beleid voor een groenloket verder uitgewerkt en een begin gemaakt met de implementatie. Inmiddels heeft Rotterdam een groenmakelaar en een groenloket.

Andere ontwikkelingen die een impact hebben gehad op groene (voedsel)initiatieven zijn de reorganisatie van de gemeente waarbij deelgemeentes hebben plaatsgemaakt voor meer gedecentraliseerde gebiedscommissies en in sommige gevallen nog decentralere wijkraden en wijkcomités. Verder heeft beleid voor burgerparticipatie geleid tot de implementatie van de *Right to Challenge*¹⁹, waardoor burgerinitiatieven werk van gemeentelijke diensten kunnen overnemen wanneer ze aan kunnen tonen dat ze het goedkoper en beter kunnen. Ook de vergroeningsopgave (de gemeente wil 20 hectare nieuwe groen in de stad aanleggen) en de gelijktijdige aantrekking van de economie en bouwopgave (de gemeente heeft de ambitie om in de periode 2018-2022 te starten met de bouw van 18.000 nieuwe woningen in Rotterdam) hebben invloed op de beschikbare groene ruimte in de stad en wat er mee gebeurt.²⁰ Bij al deze maatregelen wordt stadslandbouw niet genoemd. Wel komt het voort uit de wens de stad te vergroenen omdat dat leidt tot gezondheid, sociale cohesie, biodiversiteit en klimaatadaptatiedoelen. Maar een interesse het voedselsysteem te hervormen en armoede te bestrijden lijkt bij deze maatregelen geen expliciete rol te spelen.

2.5 Nieuwe groene (voedsel)initiatieven, een korte historie

In deze context zijn de afgelopen jaren in Rotterdam verschillende groene initiatieven ontstaan waarvan sommigen ook voedsel produceren. Zo beheert de organisatie Creatief Beheer sinds 2002 tuinen in verschillende wijken waarbij wijktuinmannen/vrouwen bewoners begeleiden bij het beheer. Deze projecten hebben niet per definitie het doel voedsel te produceren, maar op sommige locaties gebeurt dat wel. In 2007 ontstonden twee organisaties die beiden wel het produceren van voedsel in de stad als expliciet doel hadden. Het netwerk Eetbaar Rotterdam lanceerde zichzelf als expertgroep stadslandbouw. Transition Town Rotterdam had het bredere doel om lokale gemeenschappen zelfvoorzienend en onafhankelijk te maken van fossiele brandstoffen. Voedselproductie was daar ook een belangrijk aspect van. De oprichters van Eetbaar Rotterdam (waaronder Jan-Willem van der Schans, Bas de Groot en Paul de Graaf) hebben later vanuit verschillende rollen voor verschillende initiatieven een belangrijke functie vervuld. Vanuit Eetbaar Rotterdam (met name Bas de Groot) kwam de aanzet voor de stadsboerderij Uit je Eigen Stad die in 2012 geopend werd.

¹⁹ <https://www.rotterdam.nl/wonen-leven/right-to-challenge/>

²⁰ <https://www.rotterdam.nl/wonen-leven/sneller-huizen-bouwen/>

Ook initiatiefnemers van Transition Town Rotterdam zijn nog steeds actief met florerende organisaties. Vanuit Transition Town Rotterdam maakten Daniel Opbroek en Rutger Henneman in 2009 een begin met de Buurtmoestuin Bergwegplantsoen, de eerste tuin van het netwerk dat leidde tot GroenGoed. Ook wijktuin de Esch sloot zich in 2009 aan bij Transition Town Rotterdam. En mede-initiatiefnemer Max de Corte heeft onder de bedrijfsnaam De Moestuinman menig voedselbos aangelegd, en met Paul de Graaf het Rotterdams Forest Garden Network geïnitieerd. Tegenwoordig is veel van zijn werk ondergebracht in de coöperatie Ondergrond.

In 2011 werd een grote sprong gemaakt op het vlak van stadslandbouw in Rotterdam. In dat jaar ontstond de Voedseltuin die voedsel produceerde voor de Voedselbank en uitgroeide tot de huidige Voedseltuin geleid door Erik Sterk en Tineke Verburg. Ook startte Vestia vanuit een duurzaamheidsvisie het project Stadslandbouw Schiebroek-zuid, uitgevoerd door Caroline Zeevat die in 5 jaar samen met de buurtbewoners 42 moestuinen verspreid door de wijk realiseerde. De opbrengst uit de tuinen werd verwerkt in gerechten vermarkt op de Rotterdamse Oogstmarkten. Buurtmoestuin Kralingen werd opgericht door Max de Corte, De Moestuinman. De Gandhituin werd geopend door dezelfde initiatiefnemers als Buurtmoestuin Bergwegplantsoen (Daniel Opbroek en Rutger Henneman). Ook werd er door de Nico Adriaans Stichting (dagopvang voor dak- en thuislozen) een moestuin gestart bij hun locatie Couwenburg – Pompenburg. Dit werd later de Vredestuin. Wollefooppengroen in Zevenkamp werd aangelegd door een groep bewoners en initiatiefnemers Frenk Walkenbach en Christianne Willekens. Ook werden in 2011 vanuit de groep van Eetbaar Rotterdam de voorbereidingen getroffen voor de opening in 2012 van het stadslandbouwbedrijf Uit je Eigen Stad met Bas de Groot, Johan Bosman en Huibert de Leede als oprichters en eigenaars. Omdat het 100% commercieel wilde zijn op voor een boerenbedrijf een kleine schaal met hoge stadse grondprijzen, is Uit je Eigen Stad misschien wel het meest recent gedurfde stadslandbouw-experiment geweest in de Rotterdamse geschiedenis van groene voedselinitiatieven.

In de jaren na 2011 hebben nog veel meer stadslandbouwprojecten het licht gezien. In 2012 werd op initiatief van het Rotterdams Milieucentrum (Wouter Bauman en Emiel van Rinsum) de Dakakker aangelegd op het gebouw van het Schieblok. Ook werd Rotterzwam in 2012 opgericht door Siemen Cox en Mark Slegers. In de kelders van het voormalige zwemparadijs Tropicana kweekten zij oesterzwammen op koffiedik en vormden zij een hub van duurzame start-ups in Blue City. In 2012 werd de Spoortuin gestart, een van de tuinen die (o.a. ook met de Voedseltuin) het netwerk De Groene Connectie is gaan vormen. In 2014 werd Natuurtalent geopend op een in 2012 gesloten schooltuincomplex. Natuurtalent is een project van de sociale onderneming Talentfabriek van Mireille van den Berg. Het terrein van Natuurtalent biedt ook ruimte voor een tuinderij waar tegenwoordig door Stadsboerin Rotterdam (Marlen Arkensteijn) voedsel geproduceerd wordt. In 2014 werd het bedrijf Rotterdamse Munt opgericht door Ingrid Akkerman.

In de loop van de jaren zijn door initiatiefnemers die klein begonnen maar groter en groter werden door meer en meer tuinen of voedselbossen te starten, organisaties opgericht die hun verschillende projecten overkoepelen. De vele voedselbossen die door Max de Corte en later ook in samenwerking met Paul de Graaf zijn aangelegd, brengen zij nu onder in coöperatie Ondergrond. En in 2017 is door Opbroek en Henneman Stichting GroenGoed

opgericht voor de inmiddels 9 buurtmoestuinen die volgden op het Bergwegplantsoen en Gandhituin.

Ook zijn er meer samenwerkingsverbanden ontstaan tussen groene initiatieven. Eetbaar Rotterdam is opgeheven in 2017 maar bestaat nog als informeel netwerk. Door een harde kern werd daarna nog jaarlijks het stadslandbouwfestival ER-Groeit georganiseerd (nu een keer per twee jaar). Ook het Rotterdamse Oogstfestival (eerste editie 2009, georganiseerd door Nicole Hoven, Rianne Andeweg en Gerda Zijlstra) en de daaruit voortkomende nu wekelijkse oogstmarken zijn belangrijk geweest als podium voor initiatieven. Velen ontmoeten elkaar hier en/of verkopen er hun producten. In 2014 en 2015 is er een reeks Stadsboerenconferenties georganiseerd, die een nieuwe impuls gaf aan onderlinge samenwerking. Hieruit zijn tijdelijk werkgroepen ontstaan, waarvan er een is voortgezet onder de naam Groene Groeiplekken. De Groene Connectie verbindt sinds 2016 (na een conferentie Groen en Gezondheid in 2015) initiatieven in en rond Delfshaven, zoals het Essenburgpark, de Speeldernis, de Spoortuin, het Dakpark en de Voedseltuin. De Groene Connectie wordt geleid door Nienke Bouwhuis en Philip Kuypers. In 2016 is ook vereniging Groen010 opgericht door Nienke Bouwhuis, Caroline Zeevat, Gudrun Feldkamp en Rutger Henneman, met het doel de belangen te behartigen van groene initiatieven in Rotterdam. Het voorbeeld van de Groene Connectie in Delfshaven wordt inmiddels opgevolgd in andere gebieden, bijvoorbeeld in Noord door GroenWeb Noord.

In deze korte geschiedenis kunnen we nooit alle projecten beschrijven die de afgelopen jaren zijn ontstaan. Meerdere keren is er door verschillende organisaties een inventarisatie gemaakt van de hoeveelheid bestaande groene- en/of voedselinitiatieven. Die lopen uiteen van 100 tot 200 initiatieven.

2.6 Bestendigheid

In Rotterdam zijn er veel mogelijkheden om een initiatief te starten. Er is veel aandacht voor nieuwe initiatieven en ook veel regelingen. Maar wanneer initiatieven de pioniersfase voorbij zijn valt de meeste aandacht en steun weg. Dit fenomeen beschrijven Maurice Specht en Joke van der Zwaard in *De Pioniersfase Voorbij*. In hun boekje (een advies aan fondsen en overheden in opdracht van Stichting De Verre Bergen) laten ze zien hoe dat bij een aantal Rotterdamse initiatieven werkt, waaronder Rotterdamse Munt.²¹ Wat voor deze initiatieven geldt, geldt voor heel veel groene (voedsel)initiatieven in Rotterdam. Er zijn uitzonderingen, maar veel initiatiefnemers zien dat de continuïteit van hun groene project kwetsbaar is. Die kwetsbaarheid wordt keer op keer ook benoemd in casestudies van onderzoeker Cees Bronsveld. De uitspraak van een van de geïnterviewden die de frustratie verwoordt over de vluchtigheid van steun werd de titel van één van zijn boeken 'Het is mijn hobby niet!'²²

²¹ Zwaard, J. van der en M. Specht (2018), *Voorbij de Pioniersfase van Bewonersinitiatieven*

²² Cees Bronsveld (2016) *"Het Is Mijn Hobby Niet!"*. Onderzoek en Business Intelligence (OBI)

C.Bronsveld (2014), *Onze Oogst, Sociale aspecten van Rotterdamse Stadslandbouwprojecten*. Trichis Publishing B.V.

Of het gaat om het binden van vrijwilligers, het opbouwen van een veerkrachtige doelgroep of klantenkring, om de tijdelijkheid van de groene bestemming van een plek in de stad en de onzekerheden die gepaard gaan met een verhuizing van een tuin, of om een tekort aan structurele financieringsmogelijkheden, opdrachten, subsidies en fondsen, ook in dit zelfonderzoek zullen we laten zien dat initiatiefnemers worstelen om te blijven voortbestaan. Regelmatig lukt dat ook niet. Zo heeft Rotterdam een geschiedenis van verdwenen groene (voedsel)initiatieven. Soms blijven die initiatieven nog even voortleven in het collectieve geheugen, zoals de Carnissetuin, Tuin op de Pier en natuurlijk Uit je Eigen Stad (failliet gegaan in 2018). Maar meestal verdwijnen ze snel in de publieke vergetelheid. Wie heeft ooit gehoord van de moestuin van de Nico Adriaans Stichting of van het Hooglandje?

De kwetsbaarheid van groene (voedsel)initiatieven en de tol die dat eist van initiatiefnemers, leidt tot een continue zoektocht om de bestendigheid van groene initiatieven te versterken. Die zoektocht en de vraag of onderlinge samenwerking kan helpen is de drijfveer achter dit zelfonderzoek.

Een verdwenen groen voedselinitiatief: de moestuin van de dagopvang voor dak- en thuislozen van Nico Adriaans Stichting in 2011 aan de Couwenburg. Doordat de dagopvang moest verplaatsen dreigde de tuin te verdwijnen. Stichting Vredestuin (in die tijd de stichting onder de Gandhituin) sprong in de bres om de tuin te behouden, uit te breiden en in te blijven zetten voor vergelijkbare sociale doelstellingen. Nu is dit de locatie van de Vredestuin, Eetbaar Park Pompenburg en de Luchtsingel.

Foto door Jan Willem van der Schans

Hst 3. Opzet Onderzoek

3.1 Inleiding

Dit onderzoek heeft haar grond in de hierboven beschreven context. De continuïteit van groene (voedsel)initiatieven in Rotterdam is niet vanzelfsprekend. En onderlinge samenwerking behoort tot één van de strategieën die deze initiatieven inzetten om bestendiger te worden. Dit onderzoek is een 'zelf-onderzoek' van groene (voedsel)initiatieven naar groene (voedsel)initiatieven. 'Wij' groene (voedsel)initiatieven onderzoeken hoe wij met zijn allen denken over onze bestendigheid en over hoe wij zouden moeten samenwerken om bestendiger te worden. We onderzoeken dat door middel van een proces dat zo ontworpen is dat een open 'bottom-up' dialoog plaatsvindt tussen groene (voedsel)initiatieven.

Geïnspireerd door vormen van 'action-research' is er geen subject en geen object van onderzoek. Door de dialoog-vorm van dit onderzoek zijn de vraagstelling, de methode, de analyse en conclusies het resultaat van onderlinge dialoog. De hoofdvraag die we onszelf stellen is: hoe zouden Rotterdamse groene (voedsel)initiatieven zich moeten organiseren om een effectieve rol te spelen bij ontwikkelingen die leiden tot meer bestendigheid? Door middel van twee groeps gesprekken en 17 tweegesprekken tussen telkens twee initiatiefnemers wordt onderzocht hoe initiatiefnemers denken over deze hoofdvraag. Op basis van die resultaten worden een aantal handelingsperspectieven als conclusies geformuleerd. Dit eerste rapport wordt voorgelegd aan de deelnemers. Die kunnen op alle aspecten (van vraagstelling, context en opzet tot resultaten, analyse en conclusies) reageren. Ook wordt in een groeps gesprek besproken welke handelingsperspectieven we als netwerk verder gaan uitwerken en uitvoeren. De uitkomsten van deze reacties en groeps gesprek worden verwerkt in een eindrapport. Na dit onderzoek gaat het netwerk van groene (voedsel)initiatieven een of meerdere handelingsperspectieven uitvoeren.

Dit onderzoek is een eerste fase van het Rotterdamse Edicitnet Living Lab. De uitvoering van de geselecteerde handelingsperspectieven kunnen als experimenten van het Living Lab uitgevoerd worden. In dit hoofdstuk zullen we deze hele onderzoeksofzet stap voor stap verder uitwerken.

3.2 Edicitnet en Handelingsperspectieven voor een Netwerk van Groene (Voedsel)Initiatieven

Een groeiende hoeveelheid nieuwe groene (voedsel)initiatieven in Rotterdam bieden op een verscheidenheid aan manieren oplossingen voor stadse problematiek. Ze volgen creatieve strategieën om continu te werken aan hun bestendigheid. Daarbij zoeken ze zowel onderlinge- als samenwerking met de overheid. Dit alles bood een goede context voor de gemeente Rotterdam om samen met groene (voedsel)initiatieven mee te doen met het Europese project Edible Cities Network (Edicitnet). Dat ging van start in mei 2018.

Het doel van EdiCitNet is 'Eetbare Stadsoplossingen' (Edible City Solutions), oftewel initiatieven die voedsel inzetten voor het oplossen van stadse problematiek, reproduceerbaar te maken in Europa en de rest van de wereld. In het project komt een consortium van 32 organisaties samen, universiteiten, gemeenten, bedrijven en NGO's uit een verscheidenheid aan steden verspreid over Europa, Afrika, Latijns-Amerika en Oost-Azië. In elke stad vindt gedurende vijf jaar een 'Living Lab' plaats. Dat is een manier van handelen en onderzoeken tegelijk. In elke stad vindt een innovatieve ingreep, en/of een experiment plaats die tegelijkertijd intensief gemonitord worden om er lessen uit te halen en methodes te ontwikkelen. Er zijn vijf 'Front Runner Cities', waaronder Rotterdam, waar Follower Cities van kunnen leren. Het ontwikkelen van een netwerk van groene (voedsel)initiatieven is het Living Lab in Rotterdam.

Het huidige onderzoek kan gezien worden als de beginfase van het Living Lab in Rotterdam. Met dit onderzoek wil het City Team, als groep vertegenwoordiger van de groene (voedsel)initiatieven, naar boven brengen hoe initiatiefnemers denken over hun bestendigheid, hoe die versterkt kan worden en hoe we onderling samen zouden kunnen werken. Dit zelf-onderzoek van het netwerk van groene (voedsel)initiatieven moet een lijstje met handelingsperspectieven opleveren. Het rapport kan gezien worden als een dialoogstuk voor groene (voedsel)initiatieven zelf, om aan de hand van die handelingsperspectieven strategische keuzes op elkaar af te stemmen voor gezamenlijk handelen. We noemen het een 'zelf-onderzoek' omdat de methodes zo ontworpen zijn dat het onderzoek zelf een proces is van open dialoog tussen initiatieven. Er is geen subject en object van onderzoek. Wij als groene initiatieven onderzoeken onszelf. In dit hoofdstuk worden de hoofdvragen en de methodologie verder uiteengezet en wordt er nog dieper ingegaan op de status van dit onderzoek binnen Edicitnet, nu de gemeente Rotterdam uit het consortium is gestapt.

3.3 Hoofdvraag, populatie en definities

De hoofdvraag van het onderzoek is: hoe zouden Rotterdamse groene (voedsel)initiatieven zich moeten organiseren om een effectieve rol te spelen bij ontwikkelingen die leiden tot meer bestendigheid? Deze vraag is door middel van subvragen (zie hieronder) voorgelegd aan initiatiefnemers. We onderzoeken dus hoe wij initiatiefnemers denken over de bestendigheid van onze initiatieven en over hoe we zouden kunnen samenwerken.

Met *initiatieven* bedoelen we individuen en groepen die gericht handelen om een positief effect te hebben op andere mensen, de natuur of samenleving en bij dat handelen anderen proberen te betrekken. Met '*groene* initiatieven' wordt in andere literatuur soms op een brede manier 'duurzame initiatieven' bedoeld worden, waarbij ook zonnepaneel installatiebedrijven en groepen klimaatactivisten gezien kunnen worden als 'groene' initiatieven. Maar wij gebruiken een engere definitie. Wij bedoelen initiatieven die 'in het groen' plaats vinden. En 'het groen' duidt dan op planten, dieren, (schimmels en bacteriën?). Die laatste twee zetten we alweer tussen haakjes, want hier zitten ook weer grijze gebieden en een open grens. Een groot laboratorium dat industrieel vitamine b12 produceert met bacterieculturen zullen we niet als 'groen initiatief' zien, maar een start-up die in een donkere klimaatgereguleerde ruimte oesterzwammen kweekt op koffiedik hebben we graag binnen de groep van 'groene initiatieven'. Maar hoe verder we dit gaan definiëren en

uitwerken hoe duidelijker het wordt dat de definitie multi-interpretabel blijft. Het is dan ook niet de bedoeling hier een absoluut sluitende definitie te geven, maar meer een set van richtingen bij het zoeken naar initiatieven met vergelijkbare kenmerken, doelen en uitdagingen.

Over het algemeen richten we ons dus op initiatieven die in een groene buitenomgeving plaats vinden, zoals tuinen, tuinderijen, parken, plantsoenen, bostuinen, bermen, groene daken, groene balkons, geveltuinen, sloten, kanalen, oevers, plantenbakken, pergola's; maar ook op initiatieven die een groene binnenruimte creëren zoals kassen of indoor-stadslandbouw-initiatieven.

Met groene *voedsel*initiatieven bedoelen we groene initiatieven die voedsel produceren: groenten, fruit, kruiden, zuivel, vlees, paddenstoelen, honing, insecten. Maar we plaatsen 'voedsel' tussen haakjes. We richten ons op groene (voedsel)initiatieven. Dat doen we omdat voedsel wel onze hoofdaandacht heeft, maar we ook groene initiatieven willen insluiten in het onderzoek die heel weinig of geen voedsel produceren. Dat is een pragmatische keuze, want in de recente geschiedenis van het vormen van een Rotterdamse groene beweging of netwerk wordt soms 'stadslandbouw' als gemene deler genoemd en soms 'groene initiatieven'. Er bestaat geen duidelijke consensus of we ons beter kunnen organiseren als groene voedselinitiatieven of als groene initiatieven. We willen dit onderwerp van dialoog openhouden.

Verder gaat de hoofdvraag over hoe wij ons zouden moeten 'organiseren'. Deze term moet als een brede term gezien worden als het afstemmen van gezamenlijk handelen. Je kan de hoofdvraag ook lezen als 'hoe zouden we moeten samenwerken'. Elke vorm van afstemming van handelen, elke vorm van samenwerking is een vorm van organiseren. Het kan zijn dat dit gaat gebeuren in de vorm van een formele organisatie. Maar er zijn heel veel verschillende vormen van afgestemd gezamenlijk handelen te bedenken: van terugkomende gezamenlijke fietstochten langs verschillende initiatieven, tot conferenties, van het opzetten van een coöperatie of gezamenlijk online platform, tot een gezamenlijke lobby, van het afnemen van elkaars producten en diensten tot het gezamenlijk organiseren van bijscholingsworkshops, van het bij elkaar komen in losse werkgroepen tot een strak georganiseerde en geformaliseerde beroepsvereniging. Alles hangt af van de doelen en resultaten waar het samen optrekken op gericht is en de strategische keuzes die vervolgens gemaakt worden. In dit onderzoek willen we daar meer zicht op krijgen. Wat leeft er bij de groene (voedsel)initiatieven. Met wat voor doelen zou men met anderen willen samenwerken? En hoe zou je dan het beste kunnen samenwerken?

We richten ons op het doel meer '*bestendig*' te worden of onze '*bestendigheid*' te versterken. Groene initiatieven zijn kwetsbaar en moeten het onderste uit de kast halen om te blijven voortbestaan. Er wordt vaak gezegd dat het voortbestaan of de continuïteit hoofddoel zou moeten zijn van ingrepen, maar ook van onderzoek. In de vraagstelling is echter gekozen om niet het voortbestaan of continuïteit als hoofdzorg te formuleren. Want voortbestaan of continuïteit op zich moet niet een streven zijn. Als een initiatief niet wil voortbestaan, of als we het niet maatschappelijk nuttig vinden dat deze initiatieven continueren, dan hoeven ze ook niet voort te bestaan. Daarom zouden we ernaar moeten streven dat wanneer de initiatieven en de samenleving, stad, of wijk wel willen dat ze blijven

voortbestaan (omdat er zoveel maatschappelijke waarden aan worden toegekend), ze ook de mogelijkheid, competentie, capaciteiten, omstandigheden hebben om te blijven voortbestaan. Bestendigheid verwijst meer naar die mogelijkheid, kwaliteit, kracht of macht om te kunnen voortbestaan, als we dat willen. Een initiatief dat bestendig is kan er nog steeds voor kiezen niet voort te bestaan als het dat niet wil. Als we bestendigheid definiëren als de sociale mogelijkheid of sociale macht om voort te bestaan, dan kunnen we op basis van algemene theorieën over macht de term bestendigheid als volgt ontleden. De bestendigheid van een initiatief is een resultante van zowel (1) externe factoren (zowel gunstige als ongunstige bedreigende maatschappelijke en culturele structuren en ad hoc gebeurtenissen) als (2) de aard van het initiatief zelf, inclusief de doelstellingen, organisatievorm, middelen die nodig zijn en strategieën, competenties en (sociaal) kapitaal die een initiatief in zet (in kan zetten) om in die middelen te voorzien en om te gaan met externe factoren. Deze theoretische ontleding hebben we gebruikt als guiding concept voor de vraagstelling en codering en analyse. Bij de subvragen is aandacht voor middelen en manieren om in die middelen te voorzien. Er is aandacht voor wat initiatieven zelf verder kunnen ontwikkelen om bestendiger te worden. Maar er is ook aandacht voor externe factoren, instanties en maatschappelijke structuren: wat kunnen andere instanties doen of veranderen opdat groene (voedsel)initiatieven bestendiger worden? Ook zal er bij de vraagstelling en codering van antwoorden over onderlinge samenwerking oog zijn voor *doelen en strategieën* die te maken hebben met het versterken van het eigen vermogen of potenties aan de ene kant en aan de andere kant voor *doelen en strategieën* die te maken hebben met het beïnvloeden van andere instanties en maatschappelijke structuren.

Dan nog een laatste woord over de zinsnede 'om een effectieve rol te spelen bij ontwikkelingen die leiden tot meer bestendigheid'. Deze is zo geformuleerd, ten eerste om duidelijk te maken dat het ontwikkelen van meer bestendigheid steeds het achterliggende doel is van de samenwerking. We hebben in het verleden meerdere pogingen gezien tot samenwerking. Soms was het doel duidelijk en was de samenwerking effectief. Maar wanneer de doelen vaag bleven of niet geformuleerd, leidde pogingen tot samenwerking tot gezellige praatclubjes die verder echter weinig effectief waren.

Daarnaast lijkt het een omslachtige woordkeuze om het te hebben over 'de ontwikkelingen die leiden tot meer bestendigheid'. Waarom is de hoofdvraag niet als volgt geformuleerd: 'Hoe zouden groene (voedsel)initiatieven moeten samenwerken om de bestendigheid te versterken?' Bij deze laatste manier kan de schijn ontstaan dat we alleen geïnteresseerd zijn in wat we als netwerk zelf kunnen doen aan onze bestendigheid. Het kan natuurlijk dat we bedenken dat we door kennis met elkaar te delen we meer van elkaar kunnen leren en beter worden in wat we doen en dat dat tot meer bestendigheid leidt. Maar het kan ook zijn dat we zien dat onze bestendigheid afhankelijk is van een sociaal veld van instituties: van regels, grote organisaties zoals de gemeente, fondsen of grote bedrijven, van de markt en andere maatschappelijke (machts)structuren en ontwikkelingen die in dat maatschappelijk veld plaats vinden. Dan kan de poging tot samenwerking erop gericht zijn onze positie te versterken ten opzichte van dat maatschappelijke institutionele veld, bijvoorbeeld als sterkere marktpartij of lobbyorganisatie, zodat we die ontwikkelingen buiten ons netwerk kunnen beïnvloeden. De hoofdvraag is dus zo geformuleerd dat de vraag niet bij voorbaat een richting van dialoog tegenhoudt. Zoals we de vraag nu formuleren kunnen initiatieven

zich richten op ontwikkelingen intern in het groene netwerk én op ontwikkelingen buiten het netwerk waar wij onze rol in willen versterken.

3.4 Subvragen

Om goed antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag hebben we enkele subvragen gesteld. Deze subvragen zijn vervolgens verwerkt tot de vraagstelling in het draaiboek voor de tweegesprekken. Het eerste deel van de subvragen gaat over hoe initiatiefnemers denken over de bestendigheid van initiatieven. Het tweede deel van de subvragen gaat over hoe initiatiefnemers denken over onderlinge samenwerking. Deze opdeling is ook verwerkt in het draaiboek van de tweegesprekken. En we hanteren deze tweedeling ook in de bespreking van de resultaten in de volgende twee hoofdstukken.

A) Bestendigheid

1. Hoe schatten groene (voedsel)initiatieven hun eigen continuïteit in?
2. Welke middelen hebben groene initiatieven nodig om te blijven voortbestaan? En hoe voorzien zij in die middelen?
3. Welke factoren beïnvloeden de (relatieve) continuïteit van groene initiatieven?
4. Hoe kan de bestendigheid van groene (voedsel)initiatieven worden versterkt? Wat kunnen groene initiatieven zelf doen? Wat kunnen de overheid en andere instanties doen om de bestendigheid te versterken?

B) Onderlinge Samenwerking

1. Vinden groene initiatieven dat onderlinge samenwerking kan helpen bij het versterken van de bestendigheid van groene initiatieven?
2. Is er persoonlijke behoefte aan samenwerking? Wat heeft het eigen initiatief aan samenwerking? Welke nadelen kleven er aan samenwerking? Zijn er redenen om juist niet samen te werken?
3. Als onderlinge samenwerking gezien wordt als nuttig/wenselijk: op wat voor manier kunnen groene (voedsel)initiatieven het beste samenwerken en zich onderling organiseren, om een zo effectief mogelijke rol te spelen in de ontwikkelingen die ertoe moeten leiden dat groene (voedsel)initiatieven kunnen blijven voortbestaan?
 - a. Met welke doelen zouden initiatieven moeten samenwerken?
 - b. Hoe, of in welke vorm, zouden initiatieven moeten samenwerken?
 - c. Welke valkuilen zou een netwerk moeten omzeilen? Hoe zou een netwerk zich juist *niet* moeten organiseren en waarom niet?

3.5 Zelf-Onderzoek en Grounded Theory (Methode)

Dit onderzoek maakt gebruik van verschillende methodes en technieken om een proces van open dialoog te creëren tussen initiatieven. Het onderzoek is zo ontworpen dat het een zelf-onderzoek is van iedereen die deelneemt. Er is geen object en subject van onderzoek. Wij als groene initiatieven onderzoeken onszelf.

Initiatiefnemers buigen zich in tweegesprekken over de hoofdvragen en subvragen. Ze volgen daarbij een uitgeschreven draaiboek met de vragen en mogelijke uitleg. Dit draaiboek is in de appendix aan het eind van dit rapport bijgevoegd. Bij die gesprekken zit een promovendus van Wageningen Universiteit om ervoor te zorgen dat alle hoofdvragen en subvragen zijn behandeld en om resultaten vast te leggen. De interviews worden getranscribeerd door Wageningen Universiteit. De resultaten uit deze tweegesprekken worden gecodeerd volgens *grounded theory*-methodes.²³ De codes zullen categorieën en thema's weergeven die in de antwoorden te ontwaren zijn. De codes worden dus niet van tevoren vastgesteld maar volgen op emergente wijze uit wat deelnemers antwoorden op de hoofdvragen.

Naast de tweegesprekken hebben deelnemers ook een digitale vragenlijst ingevuld. Deze vragenlijst is met name gebruikt om feitelijke achtergrondinformatie naar boven te krijgen over het initiatief, de manier waarop het initiatief georganiseerd is en de rol die de deelnemer aan het onderzoek heeft ten opzichte van het initiatief. De vragenlijst is aan het eind van dit onderzoek in de appendix bijgevoegd. Voorafgaand aan de tweegesprekken vinden twee verkennende groeps gesprekken plaats over factoren die de continuïteit van initiatieven beïnvloeden.

Op basis van de gecodeerde uitspraken wordt een eerste analyse geschreven. De huidige versie heeft deze status van eerste analyse. Deze analyse wordt vervolgens aan de deelnemers voorgelegd in (een) groeps gesprek(ken). Dat is de volgende stap in het onderzoek. Tijdens die groeps gesprekken kunnen deelnemers reageren op de verschillende visies die tijdens de tweegesprekken naar voren zijn gekomen. Ook kan iedereen feedback geven op de analyse zelf zodat ook de uiteindelijke analyse een resultaat is van dialoog. Ook wordt er tijdens deze sessie draagkracht gepeild voor verschillende handelingsperspectieven.

De resultaten uit deze feedback en draagkracht sessie, worden verwerkt in een eindrapport met een uiteindelijke analyse en conclusies. Vervolgens krijgt iedereen weer de gelegenheid om te reageren op het eindproduct. Die feedback wordt als bijlage aan het rapport bijgevoegd. Op deze manier ontstaat in het eindrapport een beeld van de verscheidenheid van meningen en visies en strategieën in het veld van groene initiatieven en hoe initiatieven over elkaars opvattingen denken.

3.6 Opzet groeps gesprekken

Voorafgaand aan de tweegesprekken zijn twee groeps gesprekken gepland. De reden om naast de tweegesprekken ook groeps gesprekken te houden is dat in een groep, deelnemers elkaar op ideeën kunnen brengen. Gedurende een dergelijke brainstormsessie kunnen er heel veel verschillende factoren naar boven komen. De groeps gesprekken werken dus als een brede verkenning van mogelijke thema's. Maar in een groeps gesprek is de neiging

²³ Glaser B. G. and Anselm L. Strauss (1999) *The Discovery of Grounded Theory, Strategies for Qualitative Research*. Taylor & Francis Inc.

Charmaz K. (2006) *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. London: Sage Publications.

minder groot om gevoelige informatie naar buiten te brengen en is de neiging ook minder groot om elkaar af te vallen. De verwachting van de groepsgesprekken is dat er vooral een heel breed beeld uit te halen is van de hoeveelheid van factoren die een rol kunnen spelen bij de continuïteit van groene (voedsel)initiatieven. De verwachting is dat er op basis van de groepsgesprekken niet veel te zeggen valt over draagvlak, of hoe breed de ideeën gedragen worden. En dus ook niet of er duidelijke meningsverschillen zijn. De verwachting is dat de tweegesprekken daar een beter beeld over geven.

3.7 Vragen en draaiboek Tweegesprekken

De tweegesprekken zijn in twee delen opgedeeld. De eerste vragen gaan over de bestendigheid van de initiatieven. Het tweede deel van de vragen gaat expliciet over samenwerking en een mogelijk netwerk tussen initiatieven.

Het eerste deel van de vragen zijn op zo'n manier gesteld dat ze antwoorden naar boven brengen die de puzzel compleet maken van de bestendigheid van initiatieven. Zoals hierboven besproken hebben we 'bestendigheid' als guiding concept gedefinieerd. En is de bestendigheid niet hetzelfde als het voortbestaan of de continuïteit van een initiatief. Maar een initiatief is bestendig als het *kan* voortbestaan en als het initiatief het *vermogen* heeft de continuïteit vast te houden als het dat wil. Of een initiatief dit vermogen heeft hangt af van externe en interne factoren. Veel gunstige structurele externe factoren maken het initiatief bestendiger. Veel ongunstige structurele externe factoren maken het initiatief minder bestendig. De bestendigheid van een initiatief is verder afhankelijk van de aard van het initiatief (te midden van die gunstige en ongunstige externe factoren), waaronder ook de doelstellingen en visie van het initiatief. De doelstelling en visie van een initiatief bepaalt welke activiteiten een initiatief ziet als kernactiviteiten (die activiteiten die als je die niet kan uitvoeren je ook niet kan spreken van een voortbestaan van het initiatief). En de doelen en visie van een initiatief bepaalt welke strategieën een initiatief kiest om voort te bestaan. Verder is de bestendigheid een voortvloeiende van de competenties om de doelen na te streven en de strategieën uit te voeren, te voorzien in benodigde middelen en om te gaan met externe structurele factoren en ad hoc gebeurtenissen het hoofd te bieden. De bestendigheid, of het vermogen van een initiatief om voort te bestaan, is dus niet eenduidig te vangen, weer te geven en laat staan te meten. Bestendigheid is een resultante van al deze aspecten:

- structurele externe (inclusief maatschappelijke en culturele) factoren
- ad hoc al dan niet verwachtte externe gebeurtenissen
- doelstellingen en visie van het initiatief
- organisatievorm van het initiatief
- middelen waar het initiatief in moet voorzien om voort te bestaan
- sociaal kapitaal en strategieën die het initiatief kan inzetten om te voorzien in die middelen en om te gaan met externe structuren en ad hoc gebeurtenissen
- competenties van het initiatief om de doelen te bereiken, te voorzien in middelen, en om te gaan met externe factoren.

We proberen deze puzzelstukjes bij elkaar te rapen door initiatiefnemers te vragen naar hun bestendigheid. Uiteindelijk kunnen we op deze manier 'slechts' een beeld krijgen van hoe

initiatiefnemers *denken* over de bestendigheid van hun initiatief en niet over een mogelijke objectieve bestendigheid (als er al zoiets bestaat).

De interviewvragen in de tweegesprekken zijn zo gesteld dat er antwoorden uitgelokt worden die een beeld geven van deze puzzel van aspecten. De vragen dwingen de deelnemers te reflecteren op factoren die continuïteit beïnvloeden en kunnen versterken, op middelen waarin voorzien moet worden, op manieren waarop initiatieven voorzien in die middelen, op onbenutte kansen, en op wat andere organisaties als de overheid kunnen doen om factoren van bestendigheid te verbeteren. Door hierover te reflecteren komen ook overwegingen naar boven over de aard van het initiatief zelf, hoe ze omgaan met benodigde middelen en externe factoren, enz.

3.8 Initiatiefnemers

Centraal in dit onderzoek staan niet in eerste instantie de initiatieven, maar de initiatiefnemers en hoe zij denken over bestendigheid en onderlinge samenwerking. Pas in tweede instantie komen we iets te weten over de initiatieven. Deze kanttekening is belangrijk. We komen namelijk veel te weten over initiatieven en vaak ook van initiatiefnemers die ook de formele vertegenwoordigers zijn van die initiatieven. Maar in sommige gevallen komen denkbeelden over initiatieven aan bod van initiatiefnemers die niet de formele vertegenwoordigers zijn van de initiatieven waar zij over praten. Zo heeft Gerrit Roukens veel ervaring, niet alleen met zijn organisatie Planet Care, maar ook met Educatieve Tuin de Enk. Maar hij is geen formele vertegenwoordiger (meer) daarvan. We zijn in dit onderzoek geïnteresseerd niet in eerste instantie in Educatieve Tuin de Enk, maar in Gerrit Roukens en zijn ideeën, omdat hij een belangrijker initiatiefnemer is in een beweging van initiatiefnemers. Dat geldt ook voor Lieke Fortuin die spreekt veel over haar ervaringen als initiatiefnemer van de Botanische Tuin Afrikaanderwijk. Zij heeft daar nu ook geen formele rol meer. Ook heeft naast Hetty de Bruyn ook Manon Nagelkerke deelgenomen aan een tweegesprek. Beide spreken met name over hun ervaringen met het Dakpark. Manon was voorheen de coördinator, maar nu niet meer. Nienke Bouwhuis, initiatiefnemer van de Groene Connectie heeft veel overzichtsexpertise en kennis over verschillende initiatieven, maar is geen formele vertegenwoordigster van die initiatieven (wel van de Groene Connectie zelf). In dit onderzoek gaat het ons dus niet in eerste instantie om een formele visie van de initiatieven, maar om de denkbeelden van belangrijke initiatiefnemers.

Rachelle Eerhart en Frank van Steenbergen staan ook weer buiten de categorie van initiatiefnemers. Wij hebben hen betrokken bij tweegesprekken meer als overzichtsexperts. Rachelle Eerhart heeft van 2010-2015 gewerkt als projectleider voor het programma Groen Dichterbij van het IVN, en daarna als regiocoördinator bij Rechtstreeks. Nu werkt ze o.a. als community manager bij het programma Voedsel families van de Provincie Zuid Holland. Frank van Steenbergen is onderzoeker bij Drift, en was zijdelings betrokken bij o.a. de voormalige Carnissetuin.

De volgende mensen hebben aan de tweegesprekken deelgenomen.

Aetzel Griffioen	Rotterdam Vakmanstad
Bob ter Haar	Edible Eur
Caroline de Vlaam	Compostgilde
Caroline Zeevat	Stadslandbouw Schiebroek-zuid
Charlotte van der Heijden	Cool Down City
Daniel Opbroek	GroenGoed
Erik Sterk	Voedseltuin
Frank van Steenberg	Overzichtsexpert (onderzoeker Drift, zijdelings bij Carnissetuin)
Frenk Walkenbach	Wollefoppengroen
Gerrit Roukens	Planet Care
Gino Groenewegen	Drrroomland
Hetty de Bruyn	Dakpark
Ingrid Akkermans	Rotterdamse Munt
Jacqueline Stammeijer	Wollefoppengroen en Co
Jeroen Klein Lankhorst	Buurtmoestuin Feijenoord
Karin Padmos	Hof van Noord
Lieke Fortuin	Botanische Tuin Afrikaanderwijk
Lorene Bourguignon	Smoes
Manon Nagelkerke	Dakpark
Marga Vintges	Hefpark
Marja Versteeg	Stadskwekerij de Kas
Marlen Arkesteijn	Tuinderij de Stadsboerin
Martin Oosthoek	Landschapsbeheer/Stadsherder
Max de Corte	Coöperatie Ondergrond
Melo Feldkamp	De Stad Uit
Meriam Beek	Natuurlijk Spangen
Mireille van den Berg	Natuurtalent
Nienke Bouwman	Groene Connectie
Paul de Graaf	Coöperatie Ondergrond
Paul Wiese	Wijk tuin de Esch
Rachelle Eerhart	Overzichtsexpert (voorheen werkzaam bij IVN en Rechtstreecx)
Rutger Henneman	GroenGoed
Sanne Luijben	Petrituin
Wouter Bauman	Dakker

3.9 Initiatieven

Gemeenschappelijke productietuin	Edible Eur	Gemeenschappelijke Moestuin voor en door Studenten op de campus van Erasmus Universiteit
	Voedseltuin	Gemeenschappelijk park/moestuin met name ook voor klanten van de voedselbank
	Wollefoppengroen	Eetbaar buurtpark
	Educatieve tuin de Enk	Schooltuin

	Rotterdamse Munt	Productietuin, met name kruiden
	Smoes	Buurtmoestuin
	Tuinderij de Stadsboerin	CSA tuinderij
	Natuurlijk Spangen	Buurtmoestuin
	Petrituin	Buurtmoestuin / dagbestedingsplek Antes
	Wijk tuin de Esch	Buurtmoestuin
	Dakakker	Productie daktuin voor horeca
	Dakpark	Park in zelfbeheer, met voedselproducerende aspecten
	Botanische Tuin Afrikaanderwijk	Botanische tuin met voedselproducerende aspecten
	Natuur talent	Ontmoetingsplek voor de wijk, met meerdere producerende ondernemers, o.a. Stadboerin, Voedselbos Schiebroek en Woodcompany
	Carnissetuin	Niet meer bestaande buurtmoestuin
Netwerk van meerdere gemeenschappelijke productietuinen	Stadslandbouw Schiebroek	Verzameling van buurtmoestuinen in de wijk Schiebroek-Zuid
	GroenGoed	9 buurtmoestuinen in Noord en Centrum
	Coöperatie Ondergrond	Meerdere voedselbossen
	Rotterdam Vakmanstad	Ecologische Educatie met meerdere (voedsel)tuinlocaties
Nutstuinen	Drrroomland	
	Hof van Noord	
	Hefpark	
	Buurtmoestuin Feyenoord	
Anders Producer end	Martin Oosthoek Landschapsbeheer	vlees begrazing
	Stadskwekerij de Kas	planten
Anders:	Planet Care	Ontwikkeling natuurlijke leefomgeving en Educatie voor kinderen
	Compostgilde	Copost Educatie
	De Stad Uit	Educatief in het Groen
	Groene Connectie	Overkoepelende Organisatie
	Rachelle Eerhart	Overzichtsexpert
	Frank van Steenbergen	Overzichtsexpert en zijdelings betrokken bij Carnissetuin

3.10 Van Resultaten naar Handelingsperspectieven naar Dialoog

In de volgende twee hoofdstukken worden de resultaten besproken. Hoe hebben initiatiefnemers antwoord gegeven op vragen over bestendigheid (hst 5) en over onderlinge samenwerking (hst 6)? Het bespreken van de resultaten zal leiden tot het identificeren van thema's die terug zullen keren bij het formuleren van de handelingsperspectieven in hst 7. Bij het identificeren van belangrijke thema's zullen we vooral de vraag stellen of bepaalde ideeën van initiatiefnemers op draagvlak kunnen rekenen of niet, of ze breder gedragen worden of dat het uitspraken zijn van een enkeling. De ideeën die op meer draagvlak kunnen rekenen zullen in hoofdstuk 7 verwerkt worden bij het formuleren van handelingsperspectieven. Ideeën die slechts door een enkeling genoemd worden, daarvan kunnen we op dit moment niet zeggen dat ze kunnen rekenen op draagvlak. Maar dat kan veranderen. Dit eerste rapport moet input zijn voor een verdere dialoog. Een idee dat nu slechts door een enkeling verwoord wordt kan in een latere fase van het dialoogproces aan draagvlak winnen. En ideeën die nu door veel initiatiefnemers verwoord worden kunnen in volgende fases aan draagvlak verliezen.

3.11 Vervolg na het Onderzoek

De gemeente Rotterdam is sinds september 2020 als partner uit het Edicitnet-consortium gestapt. In eerste instantie betekent dat, dat dit zelf-onderzoek het laatste is dat wij als groene (voedsel)initiatieven voor Edicitnet in opdracht van de gemeente Rotterdam doen. Vanaf 1 januari 2021 is Vereniging Groen010 als formele partner toegetreden tot het consortium en heeft Groen010 als zodanig de coördinatie over het Rotterdamse Living Lab van de gemeente overgenomen. Daarmee is dit onderzoek nog steeds een opstap voor de rest van het Rotterdamse Living Lab. De vervolgstappen, het uitvoeren van enkele handelingsperspectieven kunnen nog steeds binnen het Rotterdamse Edicitnet Living Lab uitgevoerd worden.

Hoofdstuk 4. Resultaten Bestendigheid

4.1 Inleiding

Hoe ervaren de initiatiefnemers de bestendigheid van hun initiatieven? Dit is onderzocht door middel van een groepsgesprek in twee groepen initiatiefnemers en ook in de tweegesprekken. In dit hoofdstuk bespreken we de resultaten van de vragen die gaan over de bestendigheid van groene (voedsel)initiatieven. Wat zijn de belangrijkste middelen die initiatieven nodig hebben om te blijven voortbestaan? En hoe komen ze aan die middelen? Welke andere factoren beïnvloeden hun continuïteit? En is er nodig om bestendiger te worden? Wat kunnen initiatieven zelf doen? Wat kan de gemeente doen? En wat kunnen andere organisaties doen? In het volgende hoofdstuk bespreken we de resultaten op het vlak van onderlinge samenwerking.

In dit hoofdstuk wordt besproken hoe initiatiefnemers antwoord geven op deze vragen. Die antwoorden zullen overzichtelijk samengevat en gepresenteerd worden. Bij het identificeren van belangrijke thema's zullen we vooral de vraag stellen of bepaalde ideeën van initiatiefnemers op draagvlak kunnen rekenen of niet. De ideeën die op meer draagvlak kunnen rekenen zullen in hoofdstuk 7 verwerkt worden bij het formuleren van handelingsperspectieven.

4.2 Groepsgesprekken

Op 20 november 2019 hebben er tegelijkertijd twee groepsgesprekken plaatsgevonden tussen twee verschillende groepen initiatiefnemers. Bij elkaar deden 13 initiatiefnemers mee verspreid over twee groepen. Aan de groepen werd de vraag gesteld: 'wat zijn de belangrijkste factoren van de voortzetting van het initiatief?' Deelnemers schreven zonder nog het gesprek aan te

gaan, hun antwoorden op post-its. Vervolgens gingen ze met elkaar in gesprek om hun antwoorden te verspreiden over verschillende categorieën: (1) kansen/uitdagingen, (2) samenwerking, (3) middelen en bronnen, (4) problemen of bedreigingen, (5) andere spelers. Tijdens die gesprekken konden deelnemers nieuwe ideeën die ontstonden opschrijven op post-its ze bij de bijpassende categorie plakken.

De resultaten van deze sessies zijn te zien op de foto's. In de bijlage zijn de foto's op groter formaat te bekijken. Ook is het draaiboek voor de groepssessies in de bijlage bijgevoegd. De resultaten zijn als volgt te reproduceren.

	Groep 1	Groep 2
Kansen/ uitdagingen	<ul style="list-style-type: none"> • Doorzettingsvermogen • Gemeentelijke regelgeving • Rijksregelgeving (compost ecokeurmerk) • Tijd • Eigendom grond/gebouwen • Toegang tot land • Onwetendheid bestuurders/ambtenaren • Lange termijn doelstellingen vs korte termijn politiek • Draagvlak • Tijdelijkheid ruimte 	<ul style="list-style-type: none"> • Genoeg capabele vrijwilligers • Voorwaarden subsidies gemeente • Energietransitie als motor voor groene initiatieven • Toegevoegde waarde zichtbaar maken • Duidelijk profiel • Bedrijvigheid • Draagvlak • Ondernemerschap • Gezondheid belangrijk
Samenwerking	<ul style="list-style-type: none"> • Bestuurlijke representatie • Top-down vs Bottom-up • Concrete afspraken • Kracht door samenwerken • Sterk netwerk van gelijkgestemden • Terugkoppelen • Nieuwe keten ontwikkelen 	<ul style="list-style-type: none"> • Welzijnsorganisaties • Initiatieven die elkaar versterken in een keten • Samenwerking communicatie en PR • Samen groot genoeg voor aanbestedingen • Backoffice delen • Samenwerking voor politieke Lobby
Middelen en Bronnen	<ul style="list-style-type: none"> • Omgevingsvisie als breekijzer om waarde te erkennen • Ondersteuning, scholing, begeleiding • Wetenschappelijke ondersteuning • Onafhankelijkheid • Kernwaarden • Doelstellingen • Financien • Lobby 	<ul style="list-style-type: none"> • Niet meer dan 100.000 per jaar voor mijn project. • Financieel gemengd bedrijfsmodel • Financien • Inkomsten • Informatie helder over verzekeringen, wetten en regels • Eigenaarschap grond • Continuering huur
Problemen of Bedreigingen	<ul style="list-style-type: none"> • Kennis en ervaring • Samenwerken met bedrijfsleven is verdacht (volgens de overheid) • Moraal van de trekkers, deelname vrijwilligers • Goodwill (persoonlijke voorkeur) gemeente opdrachtgever • Bestemmingsplan 	<ul style="list-style-type: none"> • Organisatiestructuur • Korte termijn politiek • Economische conjunctuur • Bebouwing vs groen
Andere Spelers	<ul style="list-style-type: none"> • Interesse, draagvlak doelgroep • Erkenning van je bestaan • Democratische legitimiteit • Kapitaliseren (citymarketing, toerisme, PR stad) • Zichtbaarheid, communicatie • Valorisatie publieke overheden besparingen • Financiering initiële kosten • Het probleem van de schotten tussen diensten en budgetten 	<ul style="list-style-type: none"> • Bedrijfsleven • Politiek/privaat is essentieel. Andere spelers nodig • Interesse vanuit gemeente • Structurele steun gemeente • Actieve betrokkenheid deelnemers • Maatschappelijke steun in de wijk • Inkoop gemeente
	<p>* De groen gearceerde factoren komen niet uit de tweegesprekken naar voren. Ze vormen daardoor een aanvulling op de tweegesprekken: een verbreding en in sommige gevallen een concretisering. Zie de uitleg hieronder.</p>	

Welk beeld geven deze resultaten van de factoren van voortzetting van groene (voedsel)initiatieven? De verwachting van de groepsgesprekken was dat het vooral een heel breed beeld zou geven van de hoeveelheid van factoren die een rol kunnen spelen bij de continuïteit van groene (voedsel)initiatieven. Het peilen van draagvlak, of het peilen van hoe breed de ideeën gedragen worden en of er ook duidelijke meningsverschillen zijn, was niet in eerste instantie het belangrijkste doel van de groepsgesprekken. In het ontwerp van de bijeenkomsten was wel een poging gedaan om iets van draagvlak te meten. Door het plakken van groene stickers kon men aangeven welke factoren de deelnemers als allerbelangrijkste beleefden. En door het plakken van rode stickers konden deelnemers aangeven welke factoren voor hen niet golden of met welke factoren ze het niet eens waren dat dat belangrijke factoren zijn. Maar het peilen van draagvlak komt niet sterk naar voren uit de resultaten. Rode stickers zijn überhaupt niet geplakt. En maar één van beide groepen heeft groene stickers geplakt. Bovendien was dit de kleinere van de twee groepen en zijn er geen duidelijke conclusies te trekken uit de enkele stickers die geplakt zijn.

Wel komen er heel veel verschillende factoren uit de resultaten naar boven. Er ontstaat dus wel een beeld van de hoeveelheid van verschillende factoren die initiatiefnemers zien als bepalend voor de continuïteit van hun initiatief. Het voegt niets toe om resultaten te bespreken die ook uit de tweegesprekken komen en hieronder besproken worden. Want uit de tweegesprekken blijkt naast de breedheid ook draagvlak voor bepaalde factoren van voortbestaan. Het is wel interessant om te bespreken welke factoren in de groepsgesprekken genoemd zijn die niet uit de tweegesprekken naar boven komen. Die zijn in de lijst hierboven groen gekleurd. Bij het bespreken van elke subvraag in de tweegesprekken zullen deze factoren besproken worden. Zo krijgen de groepsgesprekken de functie om het aantal factoren te verbreden en in sommige gevallen te concretiseren.

4.3 Tweegesprekken

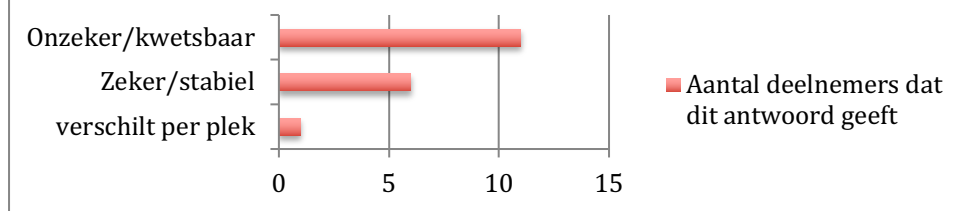
We gaan nu over naar het bespreken van de resultaten van de tweegesprekken. We lopen één voor één de belangrijkste subvragen af.

4.4 Continuïteit

Op de vraag “hoe zou je de continuïteit van jouw initiatief inschatten?” hebben 18 initiatiefnemers antwoord gegeven.²⁴ 11 van hen geven aan dat de continuïteit op de een of andere manier kwetsbaar is, ‘onzeker’ is, ‘onder druk staat’, dat ze ‘continu de hete adem in de nek’ voelen of dat het ‘erop of eronder’ is. Zes van deze 16 geven aan dat de continuïteit ‘zeker’, ‘stabiel’ of ‘best sterk’ is, of dat er geen zorgen over zijn. Een van hen (wiens organisatie negen buurtmoestuinen beheert) geeft aan dat de continuïteit per plek verschilt, maar dat er in de organisatie in haar geheel veerkracht zit.

²⁴ Dat dit er maar 18 zijn van de 34 deelnemers komt doordat de vraag in veel tweegesprekken niet is gesteld.

Fig 1. Hoe schat je de continuïteit van je initiatief in?

Grofweg twee op de drie initiatiefnemers ervaart te moeten worstelen met het voortbestaan. Dit is van toepassing op deze 18 initiatiefnemers. Er is natuurlijk geen wetenschappelijke grond om dit beeld te extrapoleren en te projecteren op de gehele beweging van groene initiatieven. Maar het beeld sluit aan op bevindingen van Specht en van der Zwaard die laten zien dat er onrust heerst bij burgerinitiatieven en dat 'rust organiseren' een belangrijke opgave is.

Als de onrust gegrond is in de realiteit, en groene (voedsel)initiatieven inderdaad veel kans lopen te verdwijnen (en de aanname oarmd wordt dat zij een belangrijke maatschappelijke functie vervullen) dan is dat een duidelijk teken dat er iets moet gebeuren om de bestendigheid van initiatieven te versterken. Maar ook los van de vraag of initiatieven inderdaad dreigen te verdwijnen, is de beleving van initiatiefnemers zelf belangrijk. Als dit de heersende beleving is, zal er veel tijd gestopt worden in de randvoorwaarden om te voorzien in benodigde middelen en in het bestrijden van mogelijke bedreigingen. Dat is tijd en energie die anders besteed hadden kunnen worden aan de uitvoering en kwaliteit van de activiteiten van het initiatief zelf. Daarnaast is een gevoel van stress en schaarste ook ongunstig voor de creativiteit en de kwaliteit van keuzes die mensen maken.²⁵ Vanuit die verschillende overwegingen (voortbestaan, efficiëntie en kwaliteit) biedt het beeld dat uit deze antwoorden komt, een sterke grond om serieus op zoek te gaan naar manieren om de bestendigheid van groene (voedsel)initiatieven te versterken.

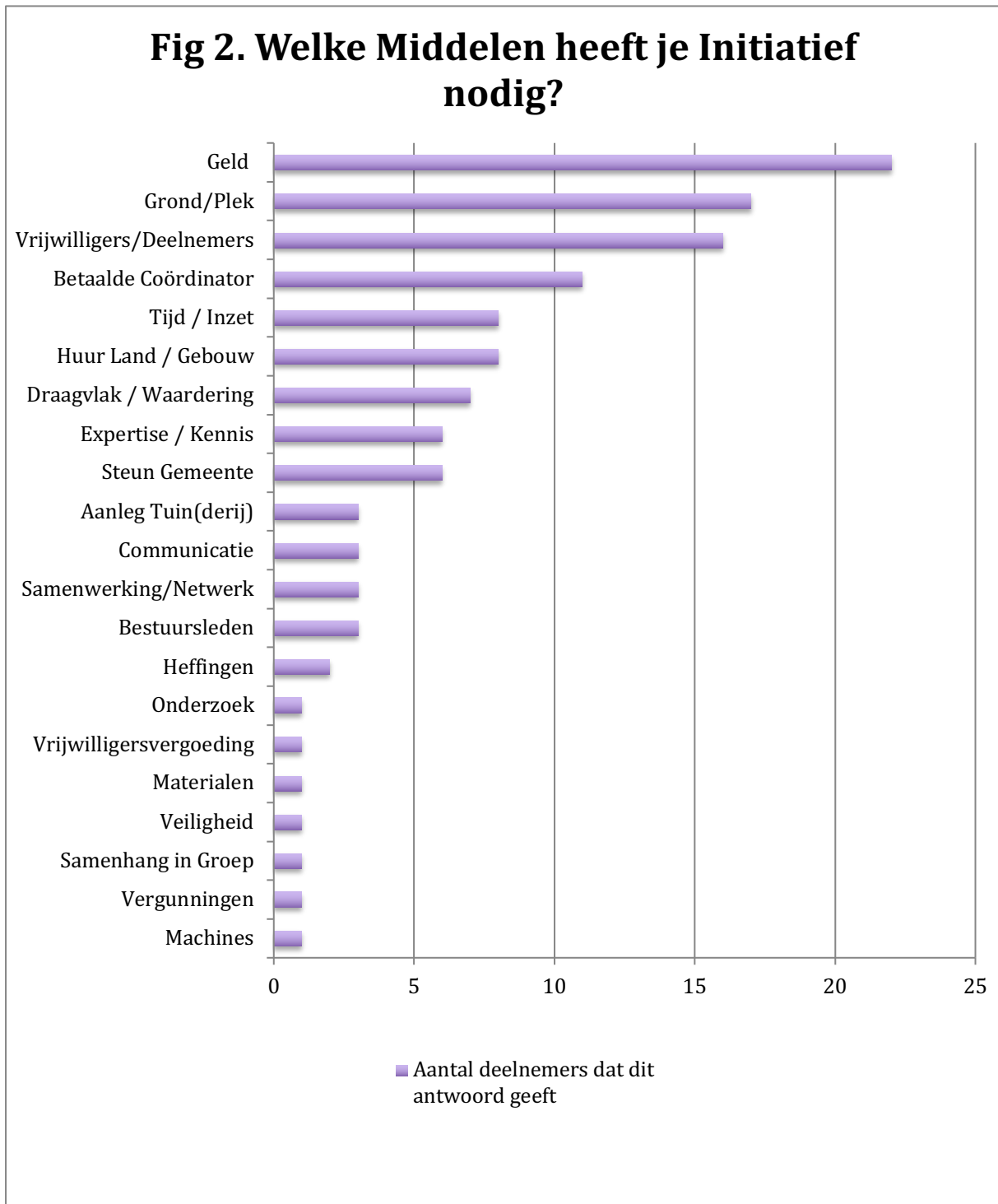
4.5 Middelen

Wat zijn dan de belangrijkste middelen die groene (voedsel)initiatieven nodig hebben? De vier middelen die het meest genoemd worden zijn: geld (genoemd door 22 initiatiefnemers), grond/plek (17), vrijwilligers/deelnemers (16) en een betaalde coördinator (11). Zie het overzicht in figuur 2.

De twee soorten middelen die daarna veel genoemd worden zijn een verdere uitwerking van deze vier: huur voor de grond/plek (8) en tijd/inzet (8). Daarna worden ook draagvlak (7), expertise (6) en steun van de gemeente (6) enigszins regelmatig genoemd als benodigd middel voor het groene (voedsel)initiatief. Daarnaast is er nog een heel lijstje andere middelen die slechts door een enkeling genoemd wordt, variërend van concrete dingen als materialen en machines tot minder concrete aspecten als veiligheid en groepssfeer. Wat uit

²⁵ Mullainhatan S. e.a. (2014) *Scarcity, The True Cost of Not Having Enough*. Penguin Group

het lijstje hierboven en dus uit de tweegesprekken niet naar boven is gekomen maar wel in de groepsgesprekken als benodigd middel genoemd is, is wetenschappelijke ondersteuning. Die kan nog aan het lijstje toegevoegd worden. Maar ook hierover is niet te zeggen of dat door veel initiatieven gezien wordt als een belangrijk middel of slechts door een enkeling.

Wat zeggen deze antwoorden? En wat zeggen ze niet? Ten eerste is het goed even te benoemen dat deze tabellen weergeven hoeveel initiatiefnemers een bepaald antwoord hebben geven. Sommige initiatiefnemers noemen tien verschillende benodigde middelen. Anderen noemen er maar één of twee, of geven helemaal geen antwoord op de vraag.

Verder spreekt het voor zich dat het voortbestaan van veel initiatieven afhangt van het voorzien in de middelen die het meest genoemd worden. Het voorzien in middelen kan een belangrijk doel zijn voor een onderlinge samenwerking. Maar dat hoeft niet. Inzicht in de benodigde middelen biedt een eerste ingang in de dialoog over hoe je zou kunnen samenwerken om de bestendigheid te versterken. Maar er hoeft geen één op één relatie te zijn tussen de middelen die het meest genoemd worden en de belangrijkste factoren van voortbestaan. Geld kan bijvoorbeeld als een belangrijk middel gezien worden. Maar als het alom aanwezig is en niet schaars, dan zal het (net als zuurstof en zonlicht) niet gezien worden als een factor die het voortbestaan beïnvloedt. En daarnaast hoeven de belangrijkste factoren van voortbestaan ook zich niet één op één te vertalen in doelen voor samenwerking. Maar dit inzicht in benodigde middelen biedt wel veel achtergrondinformatie voor de dialoog over onderlinge samenwerking.

4.6 Manieren van Voorzien in Middelen

Hieronder volgt een overzicht van manieren waarop initiatiefnemers voorzien in de benodigde middelen. De vraag die gesteld werd is: 'Hoe voorziet jouw initiatief in de benodigde middelen?' Het is interessant te zien dat bijna alle antwoorden gaan over het aanboren van financiële middelen (Fig 4). De hoeveelheid niet-financiële antwoorden is zo klein dat er voor het overzicht voor gekozen is ze in een aparte tabel op te nemen (Fig 3).

Wat het meest genoemd wordt als manier om te voorzien in middelen, is subsidie (17 mensen). Sommige initiatiefnemers noemen specifieke subsidies. De subsidies die het meest genoemd worden zijn Natuur- en Milieueducatie (6) en het bewonersinitiatief (6). Er zijn 10 initiatiefnemers die aangeven geld van fondsen te krijgen. Er worden ook andere bronnen van inkomsten genoemd, met name de verkoop van producten (5), verhuur van de locatie (5) en particuliere opdrachten (5). Daarnaast zijn er vier groene initiatieven die individuele nutstuintjes verhuren, al dan niet in de vorm van een lidmaatschap. Drie initiatieven hebben een of meerdere sponsors en drie initiatieven bieden dagbesteding aan. Verder is er nog een lijstje van bronnen van inkomsten die steeds maar door een of twee initiatiefnemers genoemd is.

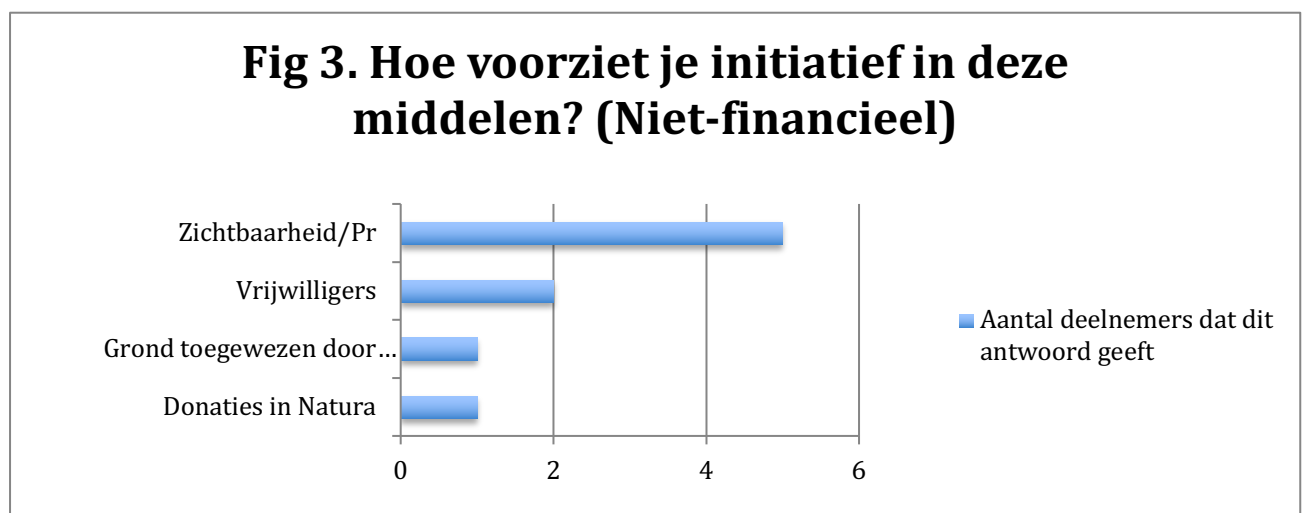
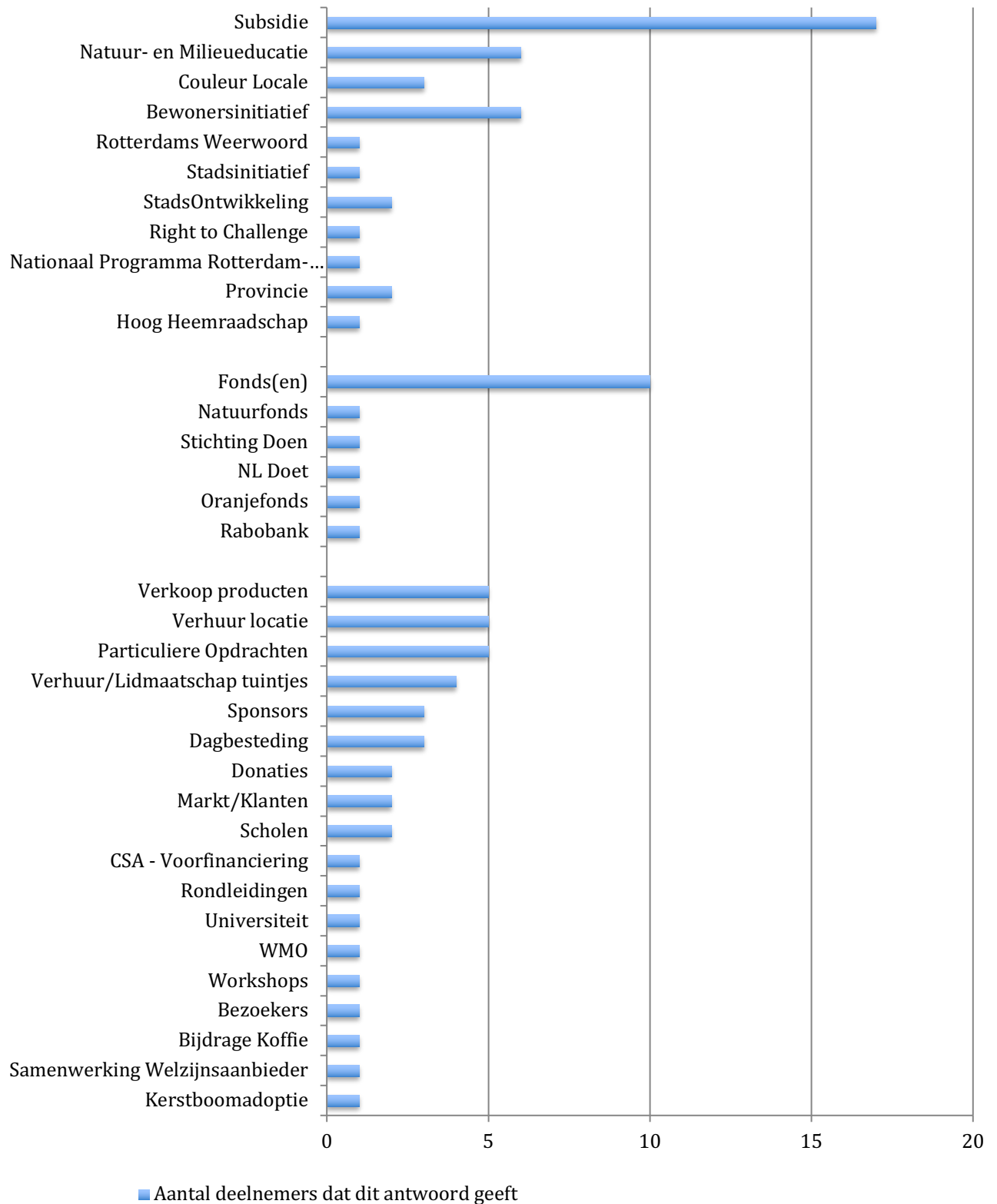
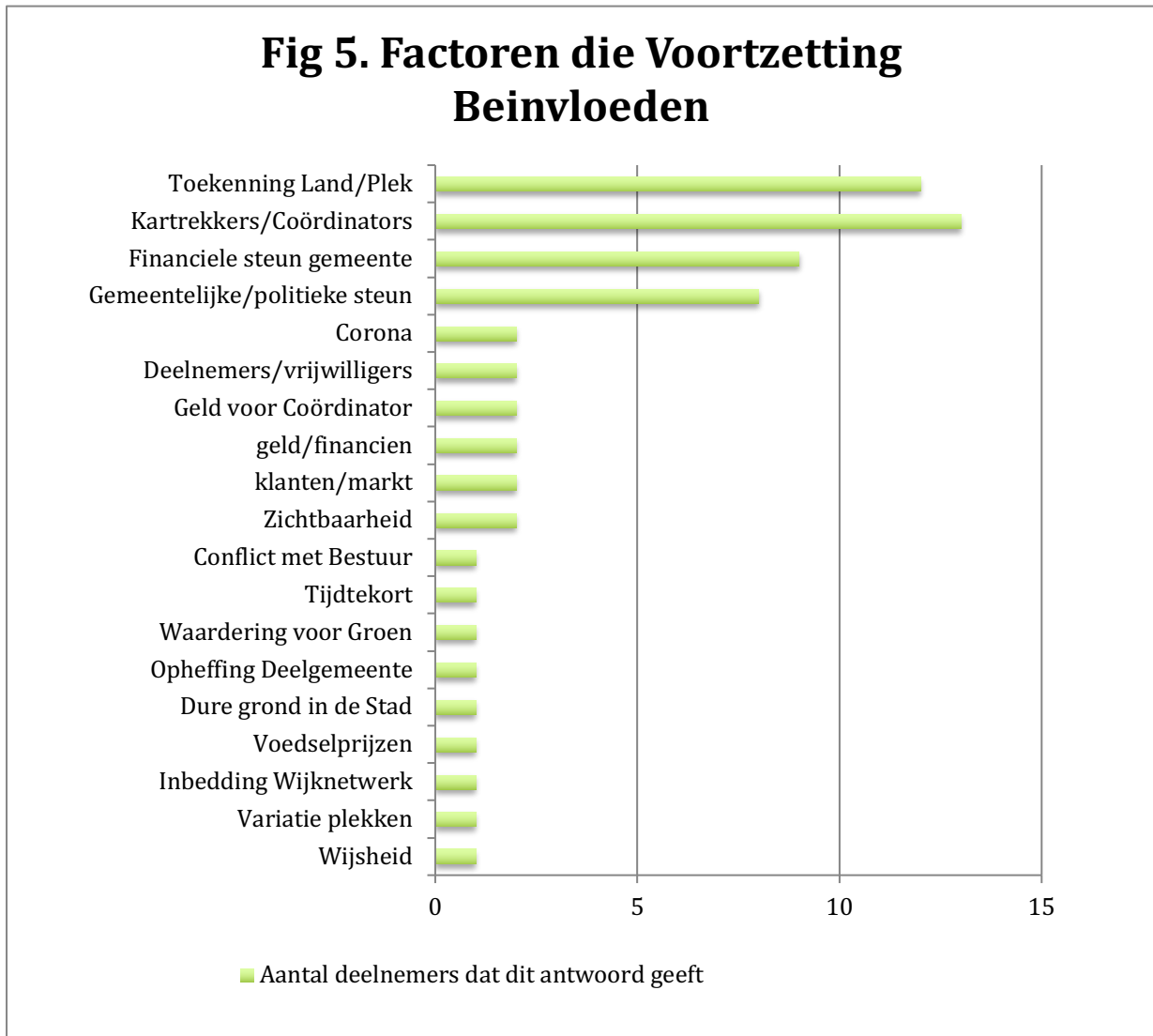

Fig 4. Hoe voorziet je initiatief in deze middelen? (Financiële bronnen)

4.7 Factoren die Voortzetting Beïnvloeden

In de tweegesprekken zijn al heel wat vragen beantwoord voordat de vraag gesteld is: 'wat zijn de belangrijkste factoren die de voortzetting van je initiatief beïnvloeden?'. Voor een deel werd deze vraag gezien als een herhaling van eerdere vragen. Want soms werden al factoren genoemd bij de vraag hoe je de continuïteit van je initiatief zou omschrijven. En ook

is het kunnen voorzien in de belangrijkste middelen een factor die de voortzetting kan beïnvloeden.

Het valt op dat er inderdaad geen één op één relatie bestaat tussen de middelen die het meest genoemd worden in fig 2 en de factoren van voortbestaan die hier in figuur 5 het meest genoemd worden. Er zijn maar drie initiatiefnemers die vrijwilligers zien als een belangrijke factor van voortbestaan. Wel wordt de beschikbaarheid van land veel gezien als belangrijke factor van voortbestaan (12 initiatiefnemers die dat noemen). Als het over geld gaat wordt gemeentelijke financiering het meest gezien als factor die het voortbestaan beïnvloed (9). Kartrekkers/ coördinatoren worden het meest gezien als een belangrijke factor (13). Maar het gaat dan niet perse over betaalde coördinatoren. Veel van de

initiatiefnemers die de beschikbaarheid van kartrekkers noemen als een factor van voortbestaan, horen bij initiatieven die werken met vrijwillige kartrekkers. Daar valt of staat het initiatief bij de inzet van vaak een, soms twee of drie kartrekkers. Wat tijdens de groeps gesprekken nog genoemd is en misschien een concrete invulling is van de hierboven benoemde factoren is 'bebouwing vs groen'. Bebouwing en het verdwijnen van groen als bedreiging voor groene initiatieven. Net als bij alle factoren die uit de groeps gesprekken naar boven zijn gekomen is niet te zeggen of meer initiatiefnemers dit als bedreiging zien, of dat het de mening is van een enkeling.

4.8 Hoe kan de bestendigheid versterkt worden?

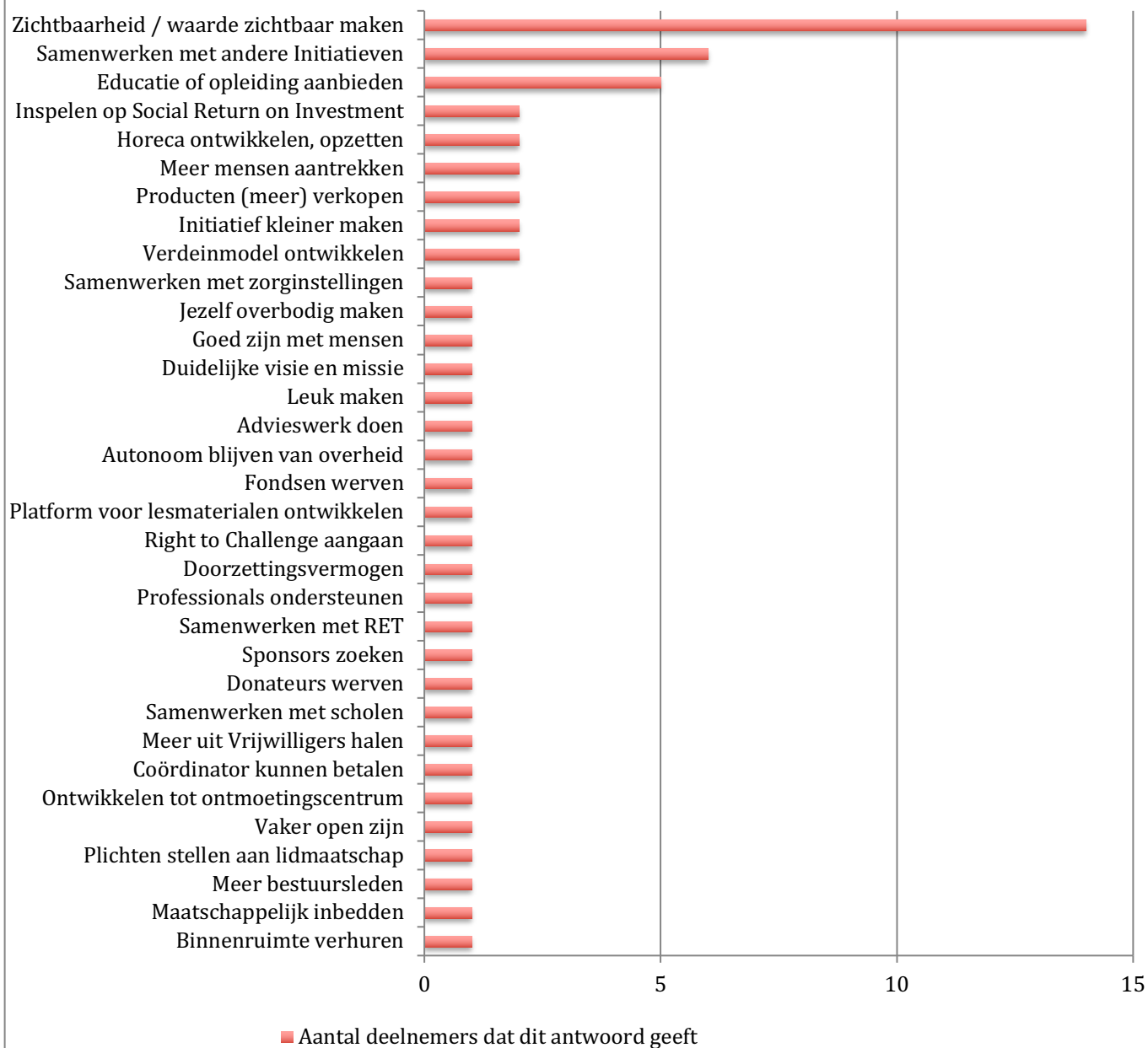
Met de volgende vragen komen we dichterbij de buurt van handelingsperspectieven. Hoe kunnen groene (voedsel)initiatieven bestendiger worden? Wat kunnen ze zelf doen? Wat kan de overheid of gemeente doen? En wat kunnen andere organisaties doen? Wanneer een breed beeld ontstaat over alle mogelijke veranderingen die nodig zijn voor meer bestendigheid, dan wordt het ook meer duidelijk hoe onderlinge samenwerking de benodigde veranderingen kan versnellen. Welke handelingen, veranderingen, processen gaan beter of sneller als je dat samen doet? Welke handelingsperspectieven lenen zich daar niet voor? Wat doe je wel en wat doe je niet samen?

4.9 Wat kan je zelf doen?

De antwoorden op deze vraag zijn soms wat abstract, soms concreet, maar in ieder geval erg uiteenlopend. 'Meer mensen aantrekken', 'verdienmodel ontwikkelen', 'jezelf overbodig maken', 'duidelijke visie en missie', het 'leuk maken'. Bij al deze antwoorden zou je graag de vervolgvraag willen stellen: maar hoe dan? Om tot handelingsperspectieven te komen en om te onderzoeken hoe je samen kan optrekken is het belangrijk dat het ergens ook concreet wordt. Dat gebeurt soms ook wel maar dan is het vaak een idee van een enkeling: het ontwikkelen van een platform voor lesmaterialen, samenwerken met een zorginstelling, advieswerk doen, samenwerken met de RET, binnenruimte verhuren, enz. Dit zijn interessante concrete ideeën die door een enkeling hier of daar geopperd wordt.

In het dialoog-proces van dit onderzoek zijn de ideeën die door een enkeling genoemd worden niet onbelangrijk. Sommige van deze ideeën lenen zich ook voor samenwerking. Zolang ze door enkelingen geopperd worden, blijkt uit dit onderzoek tot nu toe nog niet of er draagvlak zal zijn. Maar het kan heel goed zijn dat wat nu door een enkeling als een goed idee benoemd wordt opeens door heel veel initiatieven omarmd gaat worden. Het kan zijn dat gedurende het dialoog-proces plannen en handelingsperspectieven ontstaan waar niemand aan gedacht had, behalve die enkeling. Daarom is de vervolgstap in dit onderzoek zo belangrijk: het polsen van draagvlak.

Fig 6. Welke onbenutte kansen zie je voor je initiatief? Wat kan je zelf doen om factoren van voortzetting positief te beïnvloeden?

Er is één antwoord dat er wel uitspringt omdat het door meerder initiatiefnemers verwoord wordt. Veel initiatieven verwoordden het gevoel dat het helpt om meer zichtbaar te worden of om de waarde van wat ze doen meer 'zichtbaar' te maken. 14 initiatiefnemers verwoordden op de een of andere manier dit idee. Een interessante vervolgvraag zou zijn 'hoe moet je dat doen?' Hoe word je meer zichtbaar? En hoe helpt dat in het bestendig worden van je initiatief? Maar linksom of rechtsom: zichtbaarheid is een thema. En het is ook een thema dat terugkeert bij de vervolgvragen over samenwerking. Zichtbaarheid wordt

gezien als een doel dat je door samenwerking kan bereiken. We komen hierop terug bij het behandelen van die vervolgvragen en ook bij de handelingsperspectieven.

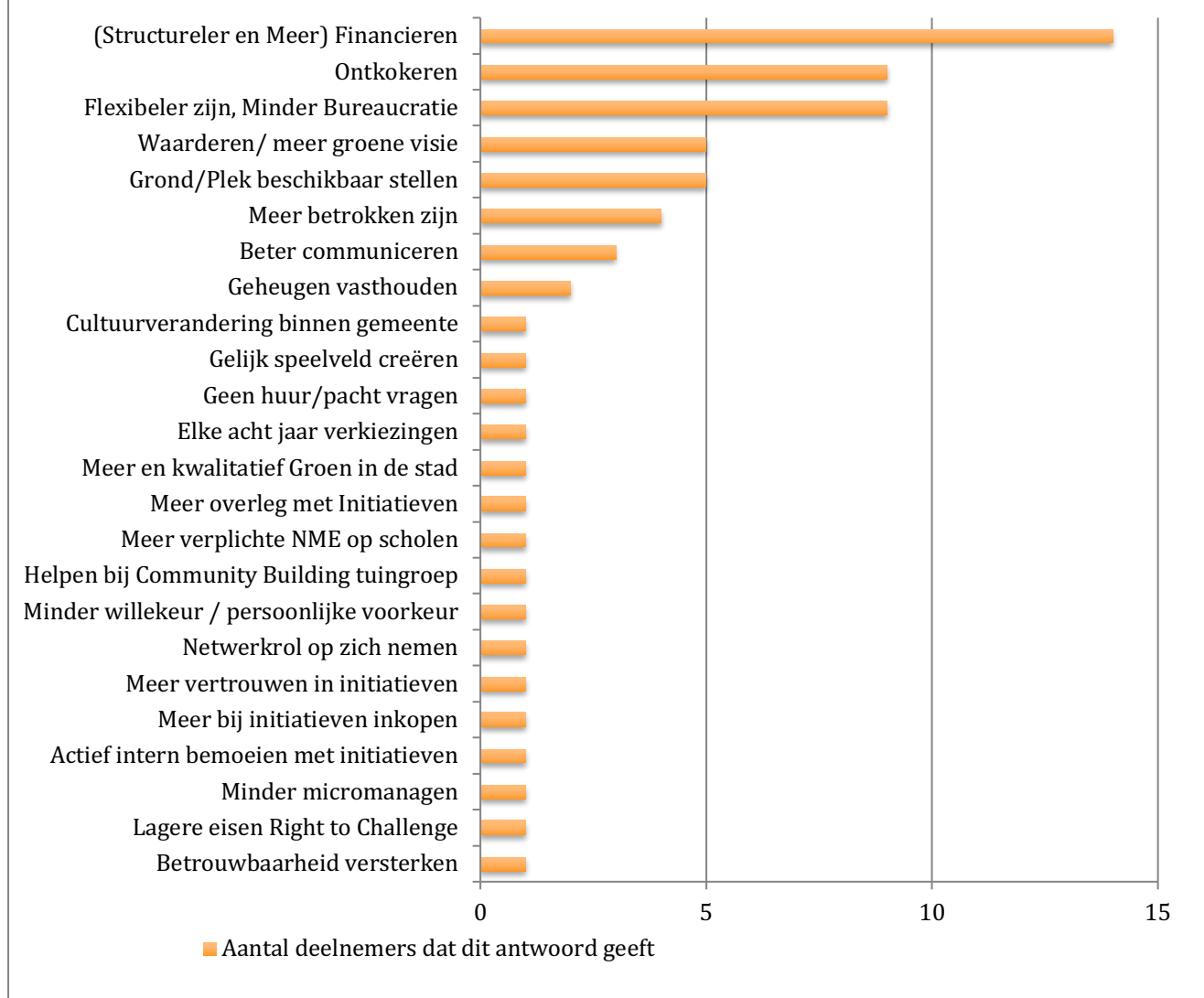
Verder zijn er nog twee andere punten die kunnen rekenen op meer draagvlak dan een enkeling. Er zijn meerdere initiatieven die samenwerken met andere initiatieven noemen, als een manier om de bestendigheid te versterken (door 6 initiatiefnemers genoemd). En vijf initiatiefnemers noemen het aanbieden van educatie of workshops als iets wat ze zelf nog kunnen ontwikkelen om bestendiger te worden. 'Samenwerken' als manier om bestendiger te worden, is natuurlijk erg breed geformuleerd. Er zijn heel veel manieren om samen te werken. Waar 'zichtbaarheid' wel duidt op een specifiek thema voor samenwerking en voor handelingsperspectieven, biedt 'samenwerking' op zich geen thema voor vervolgvragen. Het laat alleen wel zien dat mensen ook spontaan zich wel aansluiten bij het belang van de hoofdvraag, namelijk of en hoe samenwerking kan helpen bij het bestendiger maken van groene (voedsel)initiatieven.

Educatie en het aanbieden van workshops zou een thema kunnen zijn bij vervolgvragen. Of dat ook echt een thema wordt, hangt af van of initiatiefnemers de ontwikkeling van educatie en workshops zien als een individuele opgave of dat initiatiefnemers op dit vlak ook een samenwerking met anderen voor zich zien. We zullen hierop terugblikken bij het bespreken van de vervolgvragen.

4.10 Wat kan de Overheid doen?

Op deze vraag wordt het meest geantwoord dat de overheid groene (voedsel)initiatieven structureler en meer zou moeten financieren. Dit wordt door 14 initiatiefnemers genoemd. Ook wordt de mening door meer initiatieven gedeeld dat de gemeente zou moeten 'ontkokeren' (9 keer genoemd) en flexibeler of minder bureaucratisch zou moeten zijn (9). Ook wordt meerdere keren genoemd dat de gemeente groene initiatieven meer zou moeten waarderen of die waardering meer zou moeten uitwerken in een visie (5) en daarnaast wordt meerdere keren genoemd dat de gemeente grond of plekken beschikbaar zou moeten stellen (5). 'Meer betrokken zijn' (4) en 'beter communiceren' (3) wordt ook iets meer genoemd dan door een enkeling. Twee keer wordt genoemd dat de overheid zou moeten werken aan een beter 'geheugen'. Alle andere antwoorden worden maar door een enkeling genoemd. Deze antwoorden van enkelingen variëren van abstractere ideeën zoals 'meer vertrouwen hebben in initiatieven' en 'betrouwbaarheid versterken' tot meer concretere ideeën zoals 'geen pacht vragen' en 'meer inkopen bij initiatieven'. In de groepsgesprekken is ook nog de regelgeving van de rijksoverheid genoemd als bepalend voor het voortbestaan van initiatieven, de voorwaarden voor subsidies, en de 'goodwill' of persoonlijke voorkeur. Het is van deze factoren niet te zeggen of een enkeling dit zo ziet of dat meerdere initiatieven vinden dat op deze vlakken iets bij de overheid zou moeten veranderen.

Fig 7. Wat zou de overheid moeten doen of verbeteren?

Bij de vervolgvraag naar hoe initiatieven zouden willen samenwerken, wordt het beïnvloeden van de gemeente een belangrijk thema. Maar het thema zal ook verder opgedeeld moeten worden in subthema's. Als je invloed wil hebben op het ontkokeren van de overheid zal je als beweging misschien andere manieren van samenwerking kiezen dan wanneer je meer waardering voor de maatschappelijke waarde van groene initiatieven wil stimuleren. Voor verschillende resultaten waar je naar streeft binnen de overheid passen verschillende vormen van samenwerking. We zullen dat terug zien komen in het volgende hoofdstuk. Want in de antwoorden van initiatiefnemers komt dat terug. We zullen in het volgende hoofdstuk en ook bij de handelingsperspectieven terugblikken op de belangrijkste subthema's die hier naar voren komen bij het beïnvloeden van de overheid:

1. structurele financiering
2. ontkokering
3. bureaucratie
4. waardering

5. beschikbaarheid grond
6. betrokkenheid
7. communicatie

4.11 Wat kunnen andere organisaties doen?

In dit onderzoek uiten initiatiefnemers bijna geen gedachten over wat andere organisaties (buiten zichzelf en de gemeente) kunnen doen om initiatieven bestendiger te maken. Je zou hieruit kunnen concluderen dat groene initiatieven een primaire hoofdrol toekennen aan zichzelf en aan de gemeente als actoren. Andere organisaties lijken in eerste instantie niet door veel initiatieven gezien te worden als belangrijke actoren voor het versterken van de bestendigheid.

Het is wel belangrijk opnieuw te benoemen dat het hier om een momentopname gaat in het dialoogproces dat dit onderzoek teweeg probeert te brengen. Het kan zijn dat de enkeling die andere organisaties wel herkent als belangrijke actoren in deze dialoog opeens gehoord wordt door veel andere initiatieven. Dan kan het zijn dat er opeens veel draagvlak ontstaat voor een idee dat nu voornamelijk door een enkeling genoemd wordt.

Welk type organisaties worden er door de enkele initiatiefnemers genoemd? Voornamelijk welzijnsorganisaties (4 keer genoemd) zoals Buurtwerk en fondsen (3), maar ook scholen (1) en woningbouwcorporaties (1). In de groeps gesprekken wordt ook nog 'het bedrijfsleven' genoemd als categorie van andere organisaties die een rol kunnen spelen bij het voortbestaan van groene (voedsel)initiatieven.

Hoofdstuk 5. Resultaten Samenwerking

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk bespreken we het tweede deel van de resultaten. Hoe denken initiatiefnemers over onderlinge samenwerking? Is samenwerking überhaupt wel gewenst? Welke doelen en vormen zouden onderlinge samenwerking moeten hebben? Wie zouden moeten samenwerken? En wat zijn mogelijke valkuilen van samenwerking?

In dit hoofdstuk wordt besproken hoe initiatiefnemers antwoord geven op deze vragen. Die antwoorden zullen overzichtelijk samengevat en gepresenteerd worden. Net als in het vorige hoofdstuk zullen we bij het identificeren van belangrijke thema's vooral de vraag stellen of bepaalde ideeën van initiatiefnemers op draagvlak kunnen rekenen of niet. De ideeën die op meer draagvlak kunnen rekenen zullen in hoofdstuk 7 verwerkt worden bij het formuleren van handelingsperspectieven.

5.2 De hoofdaanname. Is samenwerking überhaupt wel gewenst? En moet dat in één netwerk?

Hoe zouden groene (voedsel)initiatieven moeten samenwerken om veranderingen teweeg te brengen die leiden tot meer bestendigheid? De hoofdvraag van dit onderzoek is gegrond in de vele pogingen die al ondernomen zijn, en worden door groene (voedsel)initiatieven. Het is daarom ook een veronderstelling van dit onderzoek dat veel initiatieven van mening zijn dat samenwerking kan helpen. Toch is het goed om even stil te staan bij die aanname, voordat we overgaan naar de doelen en vormen van mogelijke samenwerking.

In het draaiboek/vragenlijst voor het tweegesprek is ongeveer de helft van de tijd geweid aan vragen over onderlinge samenwerking. In dat deel is twee keer de mogelijkheid ontworpen om de hoofdaanname ter discussie te stellen. Dit tweede deel van het tweegesprek heeft een korte inleiding die begint met de vraag: 'Draagt onderlinge samenwerking bij aan het bestendig maken van groene (voedsel)initiatieven?' Omdat het een inleidende vraag is werd er in de praktijk van de tweegesprekken weinig tot geen aandacht aan besteed.

De vraag komt ook terug als subvraag 'Vind jij dat onderlinge samenwerking kan helpen om je eigen initiatief bestendiger te maken? Vind jij dat onderlinge samenwerking kan helpen om andere initiatieven dan je eigen initiatief bestendiger te maken? Zo ja, waarom?' Op deze vraag kan ook 'nee' geantwoord worden. In de praktijk is er echter veel over deze vraag heen gelezen en ging het gesprek direct over vervolgvragen zoals 'welke doelen zou samenwerking moeten hebben'. Alle deelnemers benoemen doelen voor onderlinge samenwerking en gaan ook in op manieren van onderlinge samenwerking. Het gebrek aan aandacht voor deze vraag kan erop duiden dat alle initiatiefnemers het ook voor lief nemen dat onderlinge samenwerking op de een of andere manier wel kan helpen bij het versterken van de bestendigheid. Op zijn minst wordt de hoofdaanname niet tegengesproken. Er is

geen enkele initiatiefnemer die expliciet zegt dat onderlinge samenwerking niet zal helpen bij het bestendiger worden van initiatieven.

Op de vraag of initiatiefnemers ook nadelen of valkuilen zien bij onderlinge samenwerking, worden wel wat aspecten genoemd. Maar ook hier gaat het om initiatiefnemers die wel ingaan op hoe je zou moeten samenwerken. De antwoorden kunnen dus eerder gezien worden als specificaties van hoe je wel moet samenwerken, *door* te onderstrepen hoe je niet moet samenwerken. En dit zijn dus geen antwoorden die duiden op de mening dat je überhaupt niet moet samenwerken.

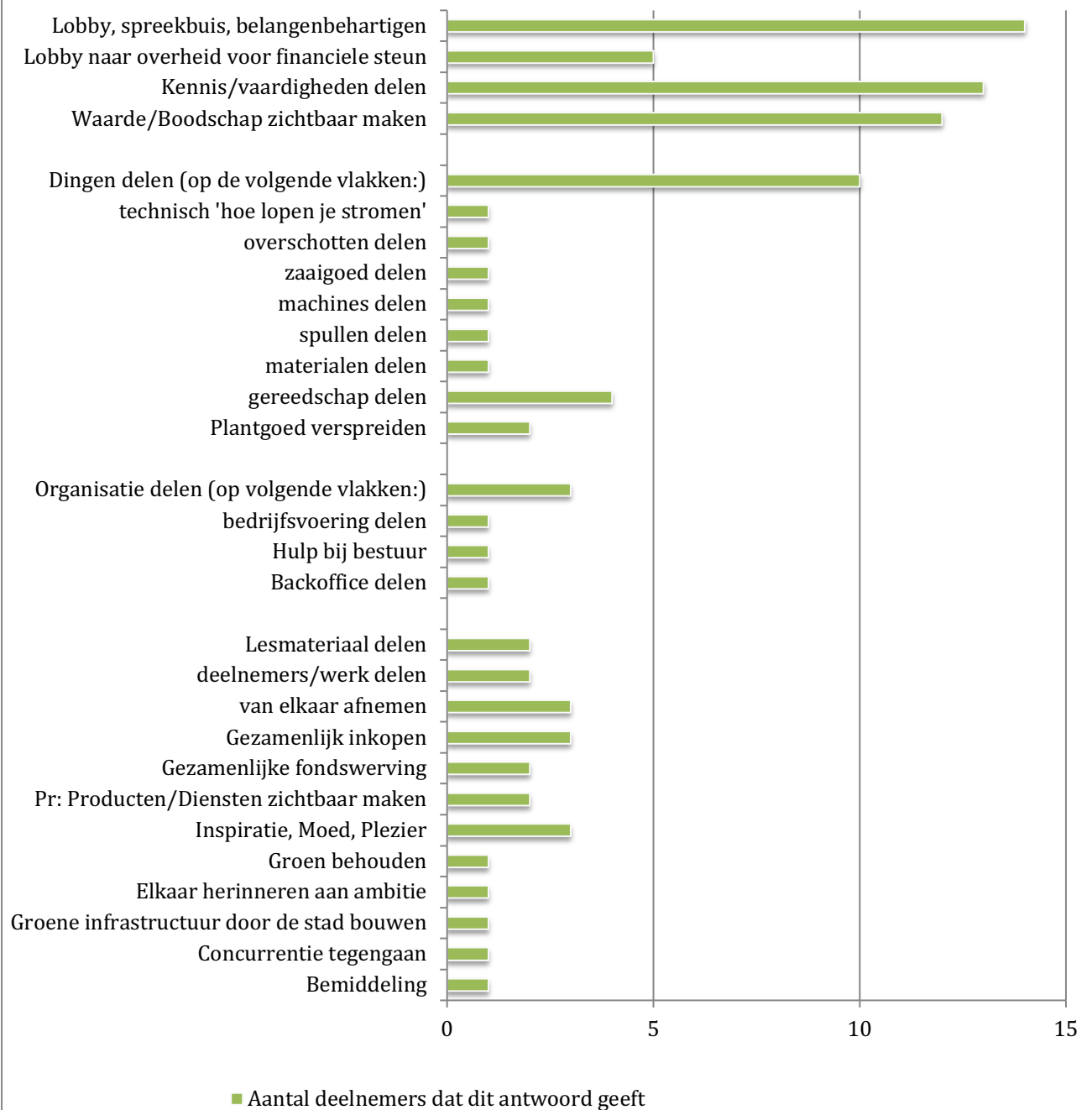
De meest kritische uiting ten opzichte van de hoofdaanname kwam van een initiatiefnemer/neemster die zegt dat je niet 'een heel samenwerkingsverband' moet oprichten. Ook zegt deze initiatiefnemer/neemster 'ik ben er niet voor heel veel te organiseren... je vindt elkaar wel'. Van alle uitingen van initiatiefnemers is dit de meest kritische kanttekening aan het adres van de hoofdaanname. Maar ook hieruit blijkt dat deze persoon niet vindt dat je niet moet samenwerken. Hij/zij is voor een heel losse informele manier van samenwerken. Je moet hier niet iets voor organiseren. Je vindt elkaar wel wanneer je samenwerking nodig hebt.

Er wordt wel door twee initiatiefnemers gesteld dat het wenselijk is om niet één maar meerdere coalities te vormen (zie fig 10). Dat past ook bij de opmerking van een deelnemer dat de groene initiatieven niet echt één sector vormen. Er zijn volgens deze deelnemer te veel verschillen. Deze kanttekeningen aan het adres van de hoofdaannames moeten niet ondergesneeuwd raken. Met dit onderzoek en het Edicitnet Living Lab wordt gepoogd een open dialoog van onderaf vorm te geven. Dan moeten ook de hoofdaannames ter discussie gesteld kunnen worden. Uit dit onderzoek blijkt uit de vele antwoorden over hoe en waarom je zou moeten samenwerken wel dat er draagvlak is om samen te werken. Maar er is nergens de vraag gesteld of dit in één netwerk moet plaatsvinden of in meerdere coalities. Om de dialoog open te houden is het gewenst dat deze vraag wel in een vervolgstap gesteld wordt. Bij het formuleren van handelingsperspectieven en de vraag hoe het vervolg vormgegeven zou moeten worden wordt deze vraag meegenomen.

5.3 Doelen voor samenwerking

Wat zou het doel moeten zijn van onderlinge samenwerking tussen groene (voedsel)initiatieven? Het merendeel van de antwoorden zijn op te delen in de vier categorieën: lobby, kennis/vaardigheden delen, zichtbaarheid en 'dingen' delen (zie fig 9).

Fig 9. Doelen voor Samenwerking

Een of andere vorm van lobby, of het vormen van een spreekbuis naar de overheid, of het behartigen van belangen wordt door 14 initiatiefnemers genoemd als doel van onderlinge samenwerking. Er wordt vaak niet verder in details getreden wat het doel dan moet zijn van die belangenbehartiging, of wat er bereikt moet worden met het vormen van een spreekbuis of lobby. Behalve door 5 initiatiefnemers die vinden dat initiatieven samen zouden moeten optrekken om ervoor te zorgen dat de gemeente meer, of meer structurele, financiële steun gaat bieden.

In een eerdere vraag is wel meer aan de orde gekomen wat initiatieven vinden dat de gemeente zou moeten doen of veranderen opdat groene initiatieven bestendiger worden. Daaruit kwam meer en structurelere financiële steun als meest genoemde opdracht voor de gemeente (figuur 7). Daarna ontkokering en ‘flexibeler’ of minder bureaucratisch worden. En daarna zijn er nog vijf initiatiefnemers die vinden dat de gemeente groen of groene initiatieven meer zou moeten waarderen en vijf die vinden dat de gemeente (meer) grond beschikbaar zou moeten stellen. Als we concreter willen maken welke doelen lobby of belangenbehartiging we zouden moeten nastreven, dan ligt het voor de hand dat we dat in deze richtingen moeten zoeken.

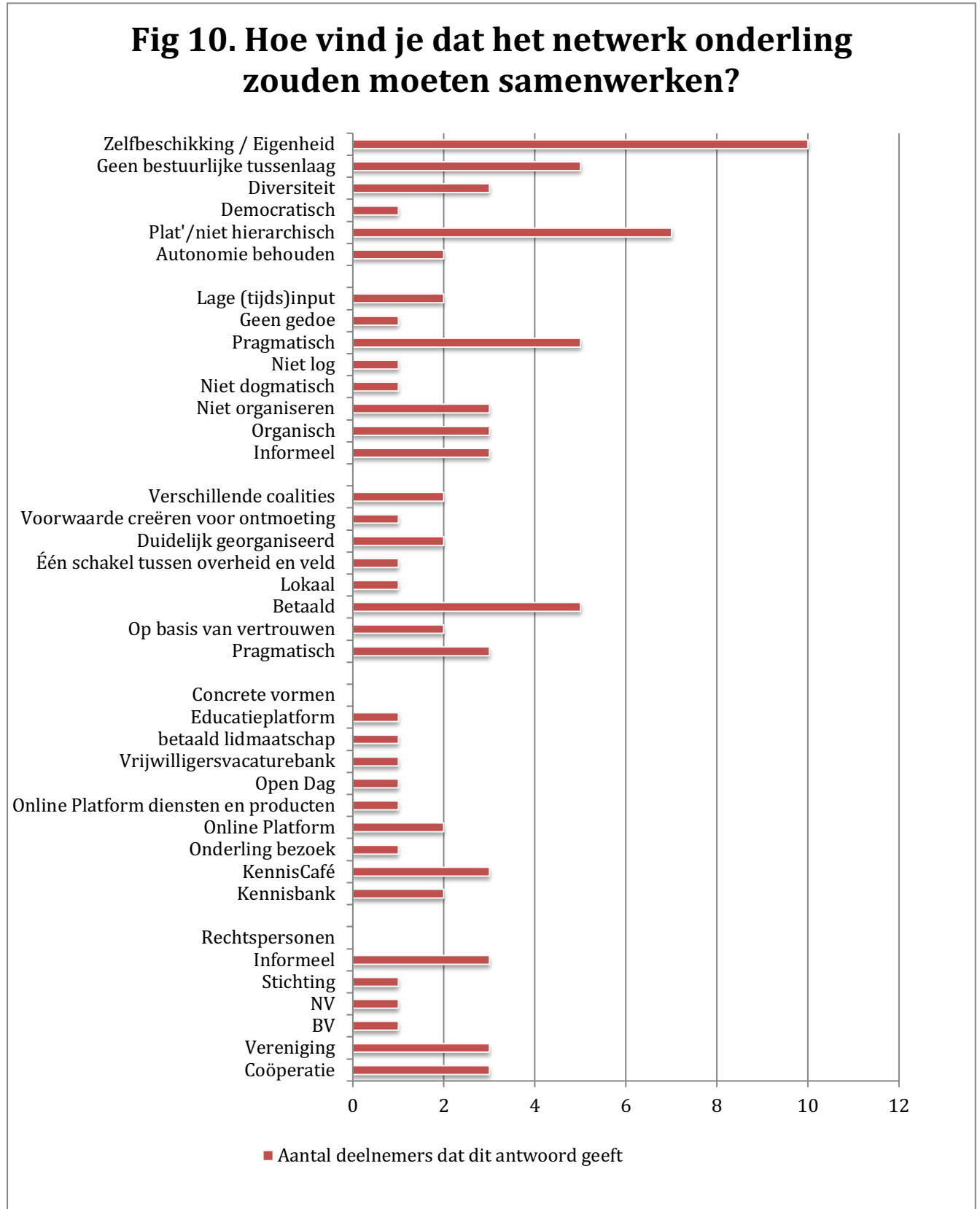
13 deelnemers aan de tweegesprekken vinden dat initiatieven zouden moeten samenwerken om kennis en vaardigheden te delen. 12 deelnemers vinden dat we zouden moeten samenwerken voor meer zichtbaarheid van (de waarde van) initiatieven. En 10 initiatiefnemers zien graag dat groene (voedsel)initiatieven dingen met elkaar delen zoals zaai- en plantgoed, gereedschap, materialen en machines. Elk van deze doelen kan rekenen op draagvlak. Bij het formuleren van handelingsperspectieven zullen we deze doelen vooropstellen. Het lijkt voor de hand te liggen dat verschillende doelen ook verschillende manieren of vormen van samenwerking vragen. In de volgende paragraaf wordt gekeken of er ook verbanden zijn tussen overwegingen over de manier waarop je zou moeten samenwerken en de doelen die hier geformuleerd zijn.

Naast deze vier doelen van samenwerking worden een hoop andere doelen genoemd. Deze doelen worden echter steeds door een of twee of drie enkelingen genoemd. Het is dus de vraag in hoeverre deze doelen kunnen rekenen op meer draagvlak. Het gaat hier om doelen zoals het delen van organisatie-taken, zoals de backoffice of het bestuur. Ook noemen drie mensen dat groene {voedsel}initiatieven van elkaar producten of diensten zouden kunnen afnemen of dat je gezamenlijk zou kunnen inkopen (bv plant- en zaaigoed). Gezamenlijke fondswerving wordt door een enkeling genoemd, het delen van educatief materiaal, of elkaar helpen met het verzetten van werk, bijvoorbeeld door met groepen vrijwilligers bij elkaar op bezoek te komen. Er worden ook minder tastbare doelen genoemd voor samenwerking, zoals inspiratie, moed en plezier, ‘elkaar herinneren aan ambitie’. Minder tastbaar betekent niet minder belangrijk. Ook voor het nastreven van minder tastbare doelen kunnen handelingsperspectieven ontworpen worden.

Doelen die slechts door een enkeling genoemd worden, kunnen in een latere fase van het dialoogproces van dit onderzoek bijval krijgen en misschien opeens op veel meer draagvlak rekenen. Maar dat draagvlak blijkt nu nog niet uit deze fase van het onderzoek. Dat geldt ook voor de doelen die in de groepsgesprekken genoemd zijn, maar niet in de tweegesprekken naar voren komen. In de groepsgesprekken is nog genoemd dat initiatieven kunnen samenwerken om groot genoeg te zijn om mee te kunnen doen met aanbestedingen. Dit kan nog een doel zijn voor samenwerking als blijkt dat daar meer draagvlak voor is.

5.4 Manieren (vormen) van samenwerken

De andere vragen in het draaiboek over samenwerking wekken vooral veel gedachten op bij initiatiefnemers over de manier waarop groene initiatieven zouden moeten samenwerken. Die overwegingen zijn meestal enigszins abstract. Wanneer initiatiefnemers praten over

manieren van samenwerking, worden er in de meeste gevallen principes genoemd. Slechts een klein aantal initiatiefnemers begint over concrete vormen van samenwerking. Veel van de principes die genoemd worden hebben ook een zekere overlap of relatie met elkaar. Het principe dat het meest genoemd wordt is zelfbeschikking of eigenheid. Tien initiatiefnemers benoemen op de een of andere manier dat een onderlinge samenwerking niet ten koste moet gaan van de zelfbeschikking of eigenheid van initiatieven. Twee vinden dat groene initiatieven zich zo zouden moeten organiseren dat ze autonoom kunnen blijven. Zeven initiatiefnemers vinden dat het netwerk zich 'plat' of niet-hiërarchisch zou moeten organiseren. En een zegt dat samenwerking democratisch moet plaatsvinden. Vijf vinden dat er geen bestuurlijke tussenlaag moet ontstaan en drie vinden dat samenwerking recht moet doen aan de diversiteit van initiatieven.

Veel van deze antwoorden lijken op elkaar maar zijn wel net anders. Democratisch en niet-hiërarchisch kan hetzelfde betekenen, maar het hoeft niet hetzelfde te betekenen. Er zit een duidelijke relatie tussen het principe dat initiatieven hun eigenheid moeten kunnen behouden en het principe dat samenwerking diversiteit in stand moet houden. Dus het lijkt erop dat al deze verschillende antwoorden wel op een soort breed gedragen sentiment duiden onder groene initiatieven dat samenwerking vooral niet top-down moet zijn, geen ongelijke machtsverhoudingen moet creëren en de eigen identiteit van initiatieven en de vele verschillen in stand moet houden.

Er is nog een categorie antwoorden zichtbaar die ook in betekenis met elkaar te maken hebben en ook duiden op een sentiment dat het netwerk niet te 'dogmatisch' of 'log' georganiseerd moet worden, maar vooral 'pragmatisch', flexibel, zonder veel input, en het liefst 'niet georganiseerd' wordt, of 'organisch' of informeel. Ook tussen deze antwoorden zit een zekere samenhang maar ook verscheidenheid in betekenis. Samenwerking moet niet geforceerd worden, niet star zijn, maar flexibel en in meer of mindere mate 'vanzelf gaan'.

De verschillende abstracte bewoordingen kunnen duiden op gedeelde sentimenten, maar kunnen ook conflicterend zijn of worden, zeker wanneer je gaat zoeken naar concrete manieren om er gehoor aan te geven. Een verenigingsvorm kan bijvoorbeeld gezien worden als niet hiërarchisch omdat het een democratische organisatievorm is waarbij alle leden een gelijke stem hebben in het voornaamste machtsorgaan: de algemene ledenvergadering. Maar omdat het een dagelijks bestuur heeft die gekozen wordt, kan je ook zeggen dat er een bestuurlijke tussenlaag gecreëerd wordt. Misschien vinden voorstanders van een niet hiërarchische vorm van samenwerking wel dat je gelijkheid juist creëert door een strakke formele organisatie met duidelijk beschreven rechten en plichten. Dat kan conflicteren met initiatiefnemers die meer een voorstander zijn van organische en informele manieren van samenkomen.

Het kan zijn dat de initiatiefnemers die de eigen identiteit en autonomie belangrijk vinden, juist van mening verschillen over of je je strak of juist los moet organiseren. Een deel kan vinden dat een informele en organische manier van organiseren juist concurrentie in de hand werkt, de rechten en identiteit van kleine initiatieven juist niet beschermt en het recht van de sterkste in de hand werkt. Zij kunnen vinden dat het netwerk zich strak en formeel moet organiseren om die identiteit te borgen en beschermen. Anderen zijn misschien juist van mening dat een strakke en formele organisatie de eigenheid teniet doet door

initiatieven in een keurslijf te gieten, doordat er bestuurlijke tussenlagen ontstaan en daarmee ook bureaucratie en logheid. Dergelijke verschillen van mening zijn mogelijk. Maar op basis van dit onderzoek kunnen we daar niets over zeggen. Dergelijk conflicterende visies worden niet aangetoond en ook niet uitgesloten. Dit moet in het verdere proces van deze dialoog naar boven komen.

Naast deze meer abstracte principes, die wel door veel initiatiefnemers gedeeld worden, reageert ook een aantal initiatiefnemers door juist heel concrete projecten te noemen als manieren van samenwerking. Drie mensen vinden dat het nuttig zou zijn een 'kenniscafé' te organiseren. Twee hebben het over een 'kennisbank'. Twee hebben het over een online platform. En een enkeling oppert het idee van een vrijwilligersvacaturebank, een educatieplatform, een opendag, een online platform voor diensten en producten en onderling op bezoek gaan als concrete projecten waarin samenwerking tot stand kan komen. Al deze concrete projecten worden steeds door een enkeling benoemt. En dat kan later leiden tot meer draagvlak. Maar in deze fase van het zelf onderzoek blijkt dat nog niet.

Ook lokt de vraag naar manieren van samenwerking bij sommige deelnemers gedachten uit over rechtsvormen. En dan krijg je heel uiteenlopende antwoorden. Drie mensen zeggen dat groene initiatieven bij elkaar moeten komen in een vereniging. Drie vinden dat initiatieven bij elkaar moeten komen in een coöperatie. Een enkeling vindt dat er een stichting opgericht moet worden of een BV of een NV. Drie vinden dat er juist geen rechtsvorm opgericht moet worden en dat initiatieven zich alleen informeel zouden moeten organiseren. In sommige gevallen blijkt uit de antwoorden niet hoe serieus en doordacht ze zijn. In een enkel geval lijkt het alsof de initiatiefnemer gewoon een aantal mogelijkheden noemt, zonder een voorkeur uit te spreken. De deelnemers die vinden dat er alleen een informele samenwerking moet plaatsvinden spreken wel duidelijk een voorkeur uit die ook past bij de meer abstracte principes en sentimenten die geuit worden.

Als laatste worden er nog een aantal antwoorden gegeven die moeilijk te categoriseren zijn als abstracte principes en ook niet als concrete projecten, maar die wel antwoord geven op de vraag hoe groene initiatieven zich zouden moeten organiseren. Vijf mensen vinden dat het werk dat gestopt wordt in samenwerking en onderlinge organisatie betaald werk moet zijn. Twee mensen vinden vooral dat er een 'duidelijke' organisatie moet ontstaan. De precieze betekenis is een kwestie van interpretatie. Maar het lijkt een soort tegengesteld sentiment te verwoorden, dan dat van initiatiefnemers die juist een meer losse manier van organisatie voor zich zien. Een 'duidelijke' organisatie lijkt de betekenis te hebben van een 'strakke' organisatie. Verder noemt nog een enkeling dat samenwerking moet plaatsvinden op basis van vertrouwen, dat er een tussenschakel moet ontstaan tussen initiatieven en de gemeente, dat samenwerking vooral lokaal zou moeten plaatsvinden (in tegenstelling tot Rotterdam-breed) en vinden twee initiatiefnemers dat er vooral meerdere coalities zouden moeten ontstaan in plaats van één netwerk.

5.5 Wie wel, wie niet?

Er zijn ook nog wat antwoorden gegeven op de vraag wie, of wat voor soort initiatieven zouden moeten samenkomen in het netwerk dat opgebouwd gaat worden en wie (wat voor

soort initiatieven) niet. Hier zijn niet heel veel antwoorden op gegeven. Dus de onderstaande tabel geeft geen beeld van het draagvlak voor de ideeën die hier genoemd worden. Maar de ideeën lopen wel uiteen. En een definiëring van wie of wat (voor initiatieven) met elkaar zouden moeten samenwerken in een netwerk is wel belangrijk bij vervolgoverwegingen, zeker wanneer overwogen wordt welke juridische vormen passen bij de samenwerking. Breng je individuen bij elkaar of organisaties? Wordt het een netwerk van groene initiatieven of van voedselinitiatieven of van groene voedselinitiatieven of moet dat openstaan? De ideeën hierover die blijken uit onderstaande figuur lopen uiteen. Er zijn initiatieven die vinden dat je niets moet vastleggen en alles open moet staan. Er zijn initiatieven die vinden dat het een samenwerking moet zijn tussen organisaties. Een ander zegt weer 'alles wat met groen te maken heeft'. Weer een ander richt zich op professionals wat geen organisaties zijn, maar personen, maar wel specifieke personen. Er zijn ook een aantal die zich duidelijk richten op het voedselaspect. Een zegt dat boeren en boerinnen samen zouden moeten werken. Een ander zegt dat voedseltuinen zouden moeten samenwerken. Dat staat weer tegenover het idee dat 'alles wat met groen te maken heeft' zou moeten samenwerken, want dat omsluit meer dan enkel voedselproducerende initiatieven. Dit soort vragen zouden terug moeten komen bij het formuleren van doelstellingen en strategieën van mogelijke handelingsperspectieven.

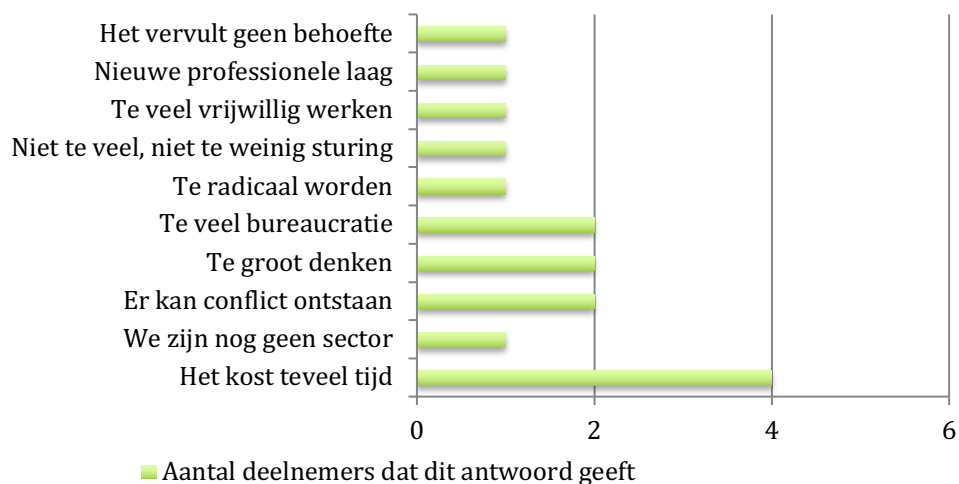

5.6 Nadelen en Valkuilen

Waar ook niet veel antwoorden zijn gegeven is de vraag naar nadelen van en valkuilen in de samenwerking. In de meeste gevallen worden hier aspecten genoemd die voorkomen moeten worden bij samenwerking. Ze vormen dan een specificering van hoe er wel samengewerkt moet worden. In een enkel geval kan het betekenen dat iemand vindt dat er überhaupt geen samenwerking van de grond zou moeten komen. Maar dat is al besproken in de paragraaf over de hoofdaanname en de vraag of samenwerking überhaupt wel gewenst is. Uit de figuur hieronder blijkt dat er een enkeling is die vindt dat voorkomen moet worden dat samenwerking geen behoefte vervuld, een nieuwe professionele laag in

het leven roept, kartrekkers te veel vrijwillig werk moeten verzetten voor die samenwerking, er of te veel of te weinig sturing plaats vindt, het te radicaal wordt, er teveel bureaucratie ontstaat, er te groot wordt gedacht, er conflict ontstaat, te veel als een sector te werken terwijl er nog niet echt een sector bestaat, samenwerking teveel tijd kost. Maar voor elk van deze ideeën geldt dat het niet gezegd is dat veel initiatiefnemers er hetzelfde over denken. Alleen het idee dat samenwerking te veel tijd kan gaan kosten en dat je dat moet voorkomen wordt door iets meer dan een enkeling gedeeld. Dit is vier keer genoemd als mogelijke valkuil.

Fig 12. Nadelen / Valkuilen van samenwerking

Hoofdstuk 6. Handelingsperspectieven

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk werken we toe naar een lijst met handelingsperspectieven voor het netwerk van groene (voedsel)initiatieven in Rotterdam. In elk handelingsperspectief beschrijven we een doel voor onderlinge samenwerking met bijbehorende handelingen en organisatievormen. De handelingsperspectieven die we formuleren baseren we op de doelen en manieren van organiseren die de initiatiefnemers in dit onderzoek zelf hebben genoemd en die ook op basis van de resultaten uit dit onderzoek kunnen rekenen op draagvlak.

6.2 Handelingsperspectief 1. Lobby/Belangenbehartiging

Doelen

Een vorm van lobby of belangenbehartiging is het meest door initiatiefnemers genoemd als doel van onderlinge samenwerking. Maar dit doel is vaak niet verder concreet ingevuld. Wat moet er bereikt worden met een lobby of belangenbehartiging? Waar zou voor gelobbyd moeten worden? Welke belangen zouden behartigd moeten worden? Er is vijf keer door één initiatiefnemer gezegd dat er gelobbyd zou moeten worden voor meer of structurelere financiële steun. Maar misschien hebben de overige initiatiefnemers die meer abstract bleven dat niet voor ogen. Kunnen we aan de hand van de andere gegevens uit dit onderzoek dit doel van lobby/belangenbehartiging concreter maken?

Bij de bespreking van wat andere organisaties kunnen doen voor de bestendigheid van groene (voedsel)initiatieven hebben initiatiefnemers het met name over de gemeente. Slechts een enkeling heeft ideeën over andere grote organisaties die dingen kunnen veranderen om initiatieven bestendiger te maken. Dus het ligt voor de hand dat de lobby en belangenbehartiging met name gericht zou moeten zijn op de gemeente. Wat willen initiatiefnemers dat de gemeente veranderd of zou moeten doen om de bestendigheid van initiatieven te versterken? Dat kunnen we aflezen uit figuur 7.

14 initiatiefnemers vinden dat de overheid meer en structurelere financiële steun zou moeten bieden aan groene (voedsel)initiatieven. Dat is bijna net zo veel als het aantal initiatiefnemers dat vindt dat groene initiatieven samen zouden moeten werken om te lobbyen. Daarna worden ontkokering en 'flexibeler' of minder bureaucratisch worden het meest genoemd. En daarna zijn er nog vijf initiatiefnemers die vinden dat de gemeente groen of groene initiatieven meer zou moeten waarderen en vijf die vinden dat de gemeente (meer)grond beschikbaar zou moeten stellen. Als we concreter willen maken welke doelen lobby of belangenbehartiging zou moeten nastreven dan ligt het voor de hand dat we dat in deze richtingen moeten zoeken.

Toch kan ook het opzetten van een continue vorm van belangenbehartiging als doel op zich geformuleerd worden van dit handelingsperspectief. Het kan een doel op zich zijn om een proces of organisatievorm in het leven te roepen die erin slaagt om continu behoeftes van

groene initiatieven te peilen en die om weet te zetten in een strategie die vervolgens uitgevoerd wordt.

Stappen

Hoe zou een lobby eruit moeten zien? Welke stappen zouden er gezet moeten worden voor het opzetten van een lobby? Om tot een lobby of belangenbehartiging te komen moeten verschillende stappen gezet worden. Ten eerste moet er overeenstemming gevonden worden tussen de initiatieven die gaan samenwerken op deze punten over: (a) de doelen / beoogde resultaten, (b) een strategie of stappenplan en (c) de mensen die de strategie gaan uitvoeren. Ten tweede moet de strategie uitgevoerd worden. Ten derde zou er een vorm van organiseren ontworpen en opgezet moeten worden waardoor er een continue belangenbehartiging kan plaatsvinden. Het zou een continu proces moeten zijn waarin behoeftes van groene (voedsel)initiatieven worden gepeild en omgezet in een strategie.

Vorm

Uit dit onderzoek blijkt tot nu toe geen duidelijk draagvlak voor een concrete vorm waarin je een dergelijke lobby of belangenbehartiging zou moeten gieten. Er worden verschillende vormen genoemd: informeel, via meerdere coalities, via één netwerkoverkoepelend formele organisatie, een vereniging, coöperatie, stichting. Steeds is het een enkeling die zich uitsprekt over een concrete vorm en is er nog geen draagvlak zichtbaar voor een duidelijke keus. Misschien zijn de opties conflicterend met elkaar. Misschien kunnen ze naast elkaar bestaan.

Wel blijkt duidelijk uit dit onderzoek dat bij de keuzes over concrete vormen de meer abstracte of structurele overwegingen in de gaten gehouden moeten worden van initiatiefnemers over de manier waarop ze graag zien dat een netwerk zich organiseert. Het belangrijkste sentiment dat door veel initiatiefnemers gedeeld wordt is dat initiatieven hun zelfbeschikking en eigenheid moeten behouden. Er zou gezocht moeten worden naar vormen van organiseren die niet hiërarchisch zijn. Ook het sentiment dat deze processen van samenwerking niet te log en het liefst organisch moeten plaatsvinden kan rekenen op enig draagvlak en zou een rol moeten spelen in de dialoog over manieren van organiseren. In de toekomst kan nog blijken of er conflicterende meningen zijn over hoe strak en formeel je een dergelijk lobby of belangenbehartiging moet organiseren.

Aanbeveling

Gezien de resultaten van dit onderzoek is het een aanbeveling om hier verder stappen in te zetten. Het zou goed zijn als een proces ontworpen en uitgevoerd wordt door het zich ontwikkelende netwerk van groene (voedsel)initiatieven om de gezamenlijke lobby / belangenbehartiging verder vorm te geven. Dat kan binnen het Rotterdamse Edicitnet Living Lab. Dan kan het als een (of een van de) experiment(en) geformuleerd worden om een proces te ontwerpen waarbij de komende drie jaar, op een bottom-up manier, doelen en een strategie geformuleerd en uitgevoerd worden voor een gezamenlijke lobby / belangenbehartiging. Meer en structurelere financiering zou op basis van de resultaten van dit onderzoek het meest vooraanstaande doel zijn van die lobby. Andere doelen kunnen zijn,

een ontkokering of flexibilisering van diensten en clusters van de gemeente die te maken hebben met groene (voedsel)initiatieven, de waardering van groene (voedsel)initiatieven en het beschikbaar stellen van grond.

6.3 Handelingsperspectief 2. Kennis/vaardigheden delen

Doelen

Uit dit onderzoek blijkt ook veel draagvlak voor het delen van kennis en vaardigheden. Ook op dit vlak blijven initiatiefnemers in de tweegesprekken abstract en niet zo concreet. Aan wat voor kennis en vaardigheden is er behoefte? En hoe, op wat voor manier, zou dat delen plaats kunnen vinden?

Vorm

Er wordt door een enkeling wel een vorm genoemd die geschikt is voor het delen van kennis, zoals 'onderling bezoek', een 'kenniscafé' of een 'kennisbank' (fig. 10). Ook zijn er initiatiefnemers die het aanbieden van educatie of een opleiding zien als een potentiële uitbreiding van eigen activiteiten (fig. 6). Dit zijn concrete aanknopingspunten die uit dit onderzoek naar boven komen, voor een verdere concretisering van dit handelingsperspectief. Maar deze invullingen worden steeds door een enkeling genoemd. Er blijkt (nog) niet dat één concrete vorm kan rekenen op draagvlak. Het is dan ook een aanbeveling voor een mogelijke uitvoering van dit handelingsperspectief om in een volgende stap draagvlak te pijlen voor verschillende concrete vormen van kennisdeling.

Wel gelden dezelfde meer abstracte overwegingen die we al eerder bespraken. Ook bij het ontwerpen van manieren om kennis te delen kan je rekening houden met het breed gedeelde sentiment dat de eigen identiteit en zelfbeschikking behouden moeten blijven. Bij de concretisering van het delen van kennis en vaardigheden zou dit een belangrijk ontwerpprincipe moeten zijn. Ook zou het goed zijn als het sentiment dat samenwerking niet te star en dogmatisch moet zijn, maar juist organisch, wordt meegenomen in een verdere dialoog over de concretisering. Wederom geldt dat dit sentiment niet zo breed benoemd is als het sentiment over de eigen identiteit en zelfbeschikking. Maar er zou op zijn minst in de dialoog over de invulling van kennisdeling meegenomen moeten worden dat er een kleine groep groene (voedsel)initiatieven is, waarvoor dit sentiment belangrijk is.

Stappen

Gezien de resultaten van dit onderzoek is het dus een aanbeveling dat groene (voedsel)initiatieven een (of meerdere) vorm(en) van samenwerking ontwerpen voor het delen van kennis en vaardigheden. Welke stappen zouden gezet kunnen worden? Een eerste stap zou zijn te peilen naar het soort kennis en vaardigheden waar groene (voedsel)initiatieven behoefte aan hebben. Een volgende stap zou zijn het draagvlak te peilen voor verschillende vormen of manieren waarop die kennis en vaardigheden van elkaar geleerd kunnen worden. Ook is het goed inzichtelijk te maken wat voor middelen nodig zijn en hoe in die middelen voorzien kan worden. Daarna zou een keuze gemaakt

moeten worden voor een of meerdere vormen en die zou vervolgens uitgevoerd moeten worden.

6.4 Handelingsperspectief 3. Zichtbaarheid (Waarde)

Doelen

Er is ook draagvlak voor samenwerking om de groene initiatieven meer zichtbaar te maken. In veel gevallen wordt hierin in één adem gesproken over het zichtbaar maken van de waarde of de boodschap van groene (voedsel)initiatieven. 12 initiatiefnemers noemen dit als gewenst doel voor samenwerking (fig. 9). 14 deelnemers hebben de zichtbaarheid ook benoemd als een kans die ze zelf voor het eigen initiatief nog beter zouden kunnen benutten (fig 6). Waardering of draagvlak is een thema dat vaker terugkomt in de antwoorden van initiatiefnemers op andere vragen. Zo noemen ook zeven initiatiefnemers waardering of draagvlak als een 'middel' dat nodig is voor het voortbestaan van het initiatief.

Eén initiatiefnemer zou graag zien dat er samengewerkt wordt om producten en diensten van groene (voedsel)initiatieven zichtbaar te maken. Dat is een net andere concretisering van wat er zichtbaar gemaakt moet worden dan de 'waarde' of 'boodschap'. Uit dit onderzoek blijkt (nog) geen draagvlak voor deze invulling. Maar zoals eerder uiteengezet: wat nu door een enkeling genoemd wordt, kan in volgende stappen aan draagvlak winnen.

Vorm

In de tweegesprekken blijkt geen draagvlak voor een specifieke vorm of manier waarop groene (voedsel)initiatieven zouden moeten samenwerken om te werken aan zichtbaarheid. Er is wel een enkeling die een concrete vorm noemt. Twee initiatiefnemers spreken over een online platform. Een van hen over een online platform om producten en diensten zichtbaar te maken.

Wel gelden weer de meer abstracte overwegingen die ook bij de vorige twee handelingsperspectieven zijn behandeld. Hier geldt ook weer dat er een vorm gekozen zou moeten worden waarbij de eigen identiteit en zelfbeschikking behouden blijft. En bij het ontwerp zou een dialoog moeten plaats vinden over de wens van een kleine groep initiatieven dat samenwerking niet log is, maar flexibel en organisch.

Stappenplan

Op basis van de resultaten is het een aanbeveling voor groene (voedsel)initiatieven om vormen te ontwerpen voor het zichtbaar maken van op zijn minst de waarde of de boodschap en mogelijk andere doelen die in het verder proces naar boven komen drijven. Welke stappen zouden gezet kunnen worden? Een eerste stap zou zijn om meerdere vormen te ontwerpen en daar draagvlak voor te peilen. Een online platform kan een mogelijke vorm zijn, maar wellicht zijn er andere vormen te bedenken. Breng ook in kaart wat voor middelen nodig zijn voor die vormen en hoe in die middelen voorzien kan worden. Daarna zou een

keuze gemaakt moeten worden voor een of meerdere vormen en die zouden vervolgens uitgevoerd moeten worden.

In de groepsgesprekken zijn nog twee factoren genoemd die niet echt passen bij de subvragen van de tweegesprekken, maar wel een concretisering kunnen zijn van dit handelingsperspectief. In de groepsgesprekken is genoemd dat de energietransitie van de gemeente Rotterdam een motor kan zijn voor groene (voedsel)initiatieven. En er is genoemd dat er op de omgevingsvisie aangehaakt kan worden om de waarde van groene initiatieven te laten erkennen. Dit zijn enkele strategische overwegingen die misschien maar door een enkeling genoemd is in de groepsgesprekken. Uit de groepsgesprekken blijkt immers geen draagvlak. Maar ook als mening van een enkeling kunnen ze input zijn voor de dialoog over het formuleren van een strategie die past bij dit handelingsperspectief.

6.5 Handelingsperspectief 4. Materiele stromen delen

Doelen

Het laatste handelingsperspectief waarvoor uit dit onderzoek draagvlak blijkt, is het ontwikkelen van een vorm voor het delen van 'dingen' of materiele stromen. Er zijn tien initiatiefnemers die dit hebben benoemd als gewenst doel van samenwerking. Dit doel wordt vaak ook direct concreet gemaakt. De dingen waar initiatiefnemers het over hebben zijn materialen, gereedschap, overschotten, zaaigoed, plantgoed en machines. Dit zijn maar enkele voorbeelden die initiatiefnemers noemen en het zal geen uitputtende lijst opleveren van goederen waar behoefte aan is om te delen. Ook wordt elk voorbeeld steeds door één of twee of drie enkelingen genoemd. Als dit handelingsperspectief wordt opgepakt in de vorm van een Living Lab experiment, dan zou het goed zijn om de behoefte te inventariseren bij initiatieven. Welke dingen zou men willen delen? Welke dingen kan men delen? Waar is behoefte naar? En van welke producten/hulpbronnen/stromen is er een aanbod voor handen? En van welke producten/hulpbronnen/stromen kan er potentieel een (realistisch) aanbod ontwikkeld worden?

Vorm

Er is geen enkele initiatiefnemer die concreet ingaat op hoe er dingen tussen initiatieven gedeeld kunnen worden. Er zijn veel vormen van 'delen' te bedenken. Drie initiatiefnemers zien graag dat groene (voedsel)initiatieven producten van elkaar afnemen. Dat kan ook plant- en zaaigoed zijn, of materialen als bamboe rijshout, of potgrond. Elkaars producten kopen kan een van de manieren zijn waarop materiele stromen tussen initiatieven kunnen lopen. Maar er zijn ook andere manieren van 'delen' te bedenken, zoals ruilen en geven. Ook zijn er waarschijnlijk manieren te verzinnen om vraag en aanbod van dingen die gedeeld kunnen worden aan elkaar te verbinden, informatief gezien (hoe weten initiatieven van elkaar waar behoefte aan is en wie welk aanbod heeft) en logistiek gezien (hoe kan vervoer tussen initiatieven vergemakkelijkt worden).

Ook gelden weer de meer abstracte overwegingen die ook bij de vorige handelingsperspectieven zijn behandeld. Hier geldt ook weer dat er een vorm gekozen zou

moeten worden waarbij de eigen identiteit en zelfbeschikking behouden blijft. En bij het ontwerp zou een dialoog moeten plaats vinden over de wens van een kleine groep initiatieven dat samenwerking niet log is, maar flexibel en organisch.

Stappenplan

Gezien de resultaten van dit onderzoek is het aan te raden aan groene (voedsel)initiatieven om een of meerdere vormen te ontwikkelen om dingen met elkaar te delen. Als dat opgepakt wordt, al dan niet als experiment binnen het Edicitnet Living Lab, dan zijn de volgende stappen aan te raden. Begin met het inventariseren van vraag en aanbod van dingen die initiatieven willen delen. Onderzoek eventueel ook potentieel aanbod (aanbod dat er nu nog niet is, maar wat wel ontwikkeld kan worden). Ontwerp manieren om vraag en aanbod informatief en logistiek aan elkaar te verbinden. Breng ook in kaart wat voor middelen daarvoor nodig zijn en hoe (op de lange en korte termijn) in die middelen voorzien kan worden. Vervolgens kan (op grond van inzicht in draagvlak voor het uiteindelijke plan) een besluit genomen worden over het uit te voeren plan en kan tot uitvoering overgegaan worden.

6.6 Overige Handelingsperspectieven

Op basis van de tweegesprekken die gevoerd zijn kan geconcludeerd worden dat de hierboven beschreven vier handelingsperspectieven voor samenwerking kunnen rekenen op draagvlak. De doelen en vormen worden spontaan door telkens een groep initiatiefnemers genoemd als gewenste doelen en vormen. Maar het zijn niet de enige doelen en vormen voor samenwerking die genoemd zijn. En zoals al eerder besproken, is dit onderzoek bedoeld als input voor een doorgaande dialoog binnen het netwerk van groene (voedsel)initiatieven. Wat in dit onderzoek door een enkeling genoemd wordt kan in de loop van deze dialoog aan populariteit winnen en in een latere fase misschien rekenen op veel draagvlak. Er kunnen dus handelingsperspectieven ontstaan uit wat een enkeling in dit onderzoek heeft genoemd, als mogelijk doel van samenwerking, of als mogelijke concrete vorm van samenwerking. De ideeën van enkelingen die in dit onderzoek naar voren komen, volgen letterlijk uit figuur 9 en figuur 10 en kunnen als volgt op een rij gezet worden.

- Onderdelen van de organisatie delen zoals de backoffice, bestuur, bedrijfsvoering.
- Gezamenlijke fondswerving
- Lesmateriaal dat gebruikt wordt door initiatieven met elkaar delen
- Deelnemers/vrijwilligers delen.
- Van elkaar afnemen
- Gezamenlijk inkopen
- Producten en diensten zichtbaar maken
- Samen inspiratie, moed en/of plezier stimuleren
- Groen behouden
- Elkaar herinneren aan ambitie
- Groene infrastructuur door de stad ontwikkelen
- Concurrentie tegengaan
- Conflict bemiddeling

- Educatieplatform
- Vrijwilligersvacaturebank
- Open Dag
- Online platform voor producten en diensten.
- Onderling bezoek
- Kenniscafé
- Kennisbank

Wanneer er in een volgende fase van de verdere ontwikkeling van het netwerk van groene (voedsel)initiatieven draagvlak ontstaat voor het uitvoeren van een of meerdere van deze doelen of vormen voor samenwerking, dan is het aan te raden om hier vergelijkbare stappen in te nemen zoals ook beschreven zijn bij de vier handelingsperspectieven hierboven. Peil draagvlak voor de doelen en vormen van de samenwerking die ontworpen worden. En neem breed gedragen principes mee dat de eigen identiteit en zelfbeschikking van initiatieven behouden blijft.

6.7 Handelingsperspectief 5: overkoepelende coördinatie/samenwerking

Doel

Het Edicitnet Living Lab heeft het doel om het netwerk van groene (voedsel)initiatieven verder te ontwikkelen. Een aanname van deze doelstelling is dat er zoiets is als één netwerk van groene (voedsel)initiatieven en dat het ook wenselijk is om dat netwerk verder te ontwikkelen. Maar enkele belangrijke vragen bij het selecteren van handelingsperspectieven zijn of er één of meerdere handelingsperspectieven uitgevoerd gaan worden. Welke handelingsperspectieven uitgevoerd gaan worden en of er ook een onderlinge samenwerking gaat zijn tussen de groepen die de verschillende handelingsperspectieven gaan uitvoeren. Ook die samenwerking tussen de verschillende ‘werkgroepen’ zou dan vorm gegeven moeten worden en gecoördineerd moeten worden. Zolang het Living Lab met EU-middelen uitgevoerd wordt is het duidelijk dat er een overkoepelend ‘Cityteam’ is dat de algehele coördinatie uitvoert. En de verantwoordelijkheid daarvoor ligt vanaf 2021 bij Groen010 als partner in het Edicitnet consortium.

Als we met dit project een open dialoog en een bottom-up proces willen volgen, dan moeten de hoofdaannames niet van boven af opgelegd worden maar ter discussie gesteld worden. Dus de vraag moet gesteld worden of het wenselijk is dat er één netwerk ontstaat, dat ook de voortzetting van de (resultaten van de) handelingsperspectieven garandeert na afloop van het Edicitnet-project vanaf 2024. En hoe gaat dat netwerk zich dan organiseren? Daarom zouden in een volgende fase van dit onderzoek en in de volgende fases van de uitvoering van het Edicitnet Living Lab deze vragen meegenomen moeten worden.

1. Is het wenselijk dat er één netwerk ontstaat dat overkoepelend gecoördineerd wordt, of is het wenselijk dat er meerdere coalities ontstaan die zich los van elkaar organiseren.
2. Als er draagvlak is voor het vormen van één netwerk: hoe zou dat netwerk georganiseerd, gecoördineerd, moeten worden? Welke vormen zijn er mogelijk?
3. Voor welke vorm is het meeste draagvlak?

4. Wie gaat dit handelingsperspectief uitvoeren en volgens welke strategie / stappen?

Als er niet genoeg draagvlak is voor een overkoepelende coördinatie/organisatie, dan wordt ervoor gekozen om dit handelingsperspectief niet verder uit te voeren. Maar als er wel een duidelijk draagvlak voor is, dan kan ook dit handelingsperspectief als een sub-project of experiment binnen het Edicitnet Living Lab opgepakt worden. Dan is het aan te bevelen om de volgende stappen te zetten.

Vorm

Het vinden van een vorm voor overkoepelende samenwerking, coördinatie, of organisatie die past bij het netwerk van groene (voedsel)initiatieven is een belangrijke vraag waarover gedurende het proces van dit handelingsperspectief een dialoog moet plaatsvinden.

Bij het vinden van een vorm is het juist ook bij dit handelingsperspectief belangrijk om het breed gedragen sentiment te borgen dat de eigen identiteit en zelfbeschikking behouden blijven en onderlinge samenwerking 'vlak' of gelijk is en niet hiërarchisch. Ook zou weer meegenomen moeten worden in de dialoog dat er in ieder geval onder een deel van de initiatiefnemers de wens heerst dat er niet een te logge organisatie ontstaat en dat processen zo veel mogelijk organisch plaats vinden.

Stappen

De eerste stap is dus te peilen of er voldoende draagvlak is voor een vorm van samenwerking, coördinatie of organisatie als één netwerk, of dat initiatiefnemers liever in meerdere losse coalities werken. Als daaruit blijkt dat men liever in losse coalities werkt, dan hoeven er verder niet echt stappen gezet te worden. Maar als blijkt dat er draagvlak is voor een overkoepelende samenwerking, coördinatie of organisatie dan kunnen de volgende vervolgstappen genomen worden als experiment binnen het Edicitnet Living Lab.

1. Identificeer verschillende mogelijke vormen van samenwerking.
2. Werk uit in hoeverre de verschillende mogelijkheden passen bij de aard van het netwerk van groene (voedsel)initiatieven, het soort doelen die binnen het netwerk gesteld worden, en breed gedragen sentimenten en principes.
3. Peil draagvlak voor verschillende vormen.
4. Selecteer een vorm op basis van het draagvlak (eventueel op een nog verder uitgewerkte democratische manier).
5. Uitvoering: zet de gekozen manier van samenwerking, coördinatie of organisatie op.

Op dit moment is er al een organisatie die de ambitie heeft om overkoepelend voor alle groene initiatieven in Rotterdam de belangen te behartigen. Dat is Vereniging Groen010. Als vereniging is het democratisch georganiseerd. En Groen010 is ook de coördinerende organisatie van het Edicitnet Living Lab. Om de dialoog over de onderlinge manier van samenwerking open te houden en bottom up (niet top-down), is het belangrijk om het proces op de hierboven open manier aan te pakken. Het kan zijn dat uit dit proces komt dat een vereniging zoals Groen010 de meest gewenste vorm van organiseren is. Maar er kan ook iets anders uitkomen. Misschien vinden de meeste groene initiatieven een vereniging geen

juiste vorm. Misschien wil men een veel informelere vorm, of een meer zakelijkere vorm, of juist een vorm met meer slagkracht. Er het is goed om bestaande structuren niet voor lief te nemen en de zoektocht naar de juiste structuur 'vanaf nul' te starten om het open, inclusieve en democratische karakter van de dialoog hierover te garanderen.

6.8 Samenvatting Handelingsperspectieven

<i>Handelingsperspectief 1. Lobby/Belangenbehartiging</i>	
<p>Doelen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het organiseren van continue belangenbehartiging. • Meer en structurele financiering voor groene (voedsel)initiatieven <p>Mogelijk extra doelen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ontkokering en flexibiliteit binnen gemeente • Waardering van groene initiatieven • Beschikbaar stellen van grond 	<p>Stappen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Overeenstemming bereiken over <ol style="list-style-type: none"> a. de doelen / beoogde resultaten b. een strategie of stappenplan en c. de mensen die de strategie gaan uitvoeren. 2. Strategie uitvoeren 3. Een manier van organiseren ontwerpen en uitvoeren voor continue belangenbehartiging
<p>Vorm:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Behoud eigen identiteit en zelfbeschikking • Niet-hiërarchisch • Denk na over niet logge maar organische vormen van samenwerken. 	

<i>Handelingsperspectief 2. Kennis en Vaardigheden Delen</i>	
<p>Doelen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het ontwikkelen van een of meerdere vormen van het delen van kennis en vaardigheden. 	<p>Stappen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kennis- en vaardighedenbehoefte peilen 2. Draagvlak voor vormen peilen 3. Een of meerdere vormen selecteren 4. Een of meerdere vormen uitvoeren
<p>Vorm:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Behoud eigen identiteit en zelfbeschikking • Niet-hiërarchisch • Denk na over niet logge maar organische vormen van samenwerken. 	

Handelingsperspectief 3. Zichtbaarheid van de Waarde / Boodschap

Doelen:

- Het ontwikkelen van een of meerdere vormen waarin de waarde en/of boodschap van groene (voedsel)initiatieven zichtbaar gemaakt kan worden.

Stappen:

1. Verschillende vormen ontwerpen
2. Draagvlak peilen voor die verschillende vormen.
3. Een of meerdere vormen kiezen
4. Een of meerdere vormen uitvoeren

Vorm:

- Behoud eigen identiteit en zelfbeschikking
- Niet-hiërarchisch
- Denk na over niet logge maar organische vormen van samenwerken.

Handelingsperspectief 4. Dingen Delen

Doelen:

- Het ontwikkelen van een of meerdere vormen waarin dingen onderling gedeeld kunnen worden.

Stappen:

1. Inventariseer vraag en aanbod.
2. Ontwerp vormen om vraag en aanbod informatief en logistiek bij elkaar te brengen.
3. Peil draagvlak voor mogelijk verschillende vormen.
4. Maak een keuze voor een of meerdere vormen.
5. Uitvoering.

Vorm:

- Breng vraag en aanbod informatief en logistiek bij elkaar
- Behoud eigen identiteit en zelfbeschikking
- Niet-hiërarchisch
- Denk na over niet logge maar organische vormen van samenwerken.

Handelingsperspectief 5. Overkoepelende samenwerking, coördinatie of organisatie

Doelen:

- Het ontwikkelen van een overkoepelende vorm van samenwerking, coördinatie of organisatie van het hele Rotterdamse netwerk van groene (voedsel)initiatieven.

Stappen:

1. Peil het draagvlak voor het ontwikkelen van één netwerk van groene (voedsel)initiatieven.
2. Werk van verschillende vormen uit in hoeverre ze passen bij het netwerk van groene (voedsel)initiatieven.
3. Peil draagvlak voor mogelijk verschillende vormen.
4. Maak een keuze voor een of meerdere vormen.
5. Uitvoering: zet de samenwerking, coördinatie of organisatie op die gekozen is.

Vorm:

- Behoud eigen identiteit en zelfbeschikking
- Niet-hiërarchisch
- Integreer een dialoog over niet logge maar organische vormen van samenwerken.

Hoofdstuk 7. Vervolg

Er zijn een aantal vervolgstappen die genomen moeten worden. Ten eerste is het de bedoeling dat alle deelnemers nog een reflectie kunnen geven op dit eerste rapport in de vorm van een groepsgesprek. Tijdens dat groepsgesprek moet een duidelijker beeld ontstaan van het draagvlak voor bepaalde opvattingen. Hierbij is het vooral bedoeling dat we toe willen werken naar het uitvoeren van handelingsperspectieven. Dus het belangrijkste van die volgende stap is dat het draagvlak gepeild wordt voor de verschillende handelingsperspectieven. Het groepsgesprek moet zo ontworpen worden dat dat draagvlak duidelijk wordt. Maar er moeten ook andere vormen van reflectie op dit eerste rapport mogelijk zijn. Om niet te lang te blijven hangen in onderzoek kan het volgende groepsgesprek direct dienen om handelingsperspectieven te selecteren, werkgroepen te vormen en mogelijk een eerste verdere invulling van stappenplannen te formuleren.

Er zal een rapport geschreven worden over deze groepssessie. En dit rapport zal mogelijk worden aangepast door de reflectie die heeft plaatsgevonden. Het eindrapport van dit onderzoek zal bestaan uit dit rapport en alle reflectie die daarop heeft plaatsgevonden. Na de volgende groepssessie kunnen de werkgroepen die gevormd zijn aan de slag gaan met de uitvoering van hun handelingsperspectief.

Literatuurlijst

- Berg, M. van den (2013) *Stedelingen veranderen de stad. Over nieuwe collectieven, publiek domein en transitie*. Trancity Valiz.
- Bronsveld C. (2014), *Onze Oogst, Sociale aspecten van Rotterdamse Stadslandbouwprojecten*. Trichis Publishing B.V.
- Bronsveld C. (2016) *“Het Is Mijn Hobby Niet!”*. Onderzoek en Business Intelligence (OBI)
- Charmaz, K. (2006) *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. London: Sage Publications.
- Cockrall-King J. (2012) *Food and the City*. Prometheus
- Declaration of Nyéleni <https://nyeleni.org/spip.php?article290> (Bezocht op 25 januari 2021)
- European Commission (2020) *Farm to Fork Strategy*
https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/docs/f2f_action-plan_2020_strategy-info_en.pdf (bezocht op 25 januari 2021)
- FAO Urban Food Agenda <http://www.fao.org/urban-food-agenda/about/en/> (bezocht op 25 januari 2021)
- Gemeente Rotterdam (2012) *Food & the City, Stimuleren van Stadslandbouw in en om Rotterdam*.
<https://archieff12.archiefweb.eu/archives/archiefweb/20200816130437/http://www.rotterdam.nl/wonen-leven/stadslandbouw/FoodTheCity22022012Laag.pdf> (Bezocht op 25 januari 2021)
- Gemeente Rotterdam (2016) *Economisch Onderzoek Stadslandbouw Gemeente Rotterdam*
https://www.rotterdam.nl/wonen-leven/stadslandbouw/Economisch-onderzoek-stadslandbouw_low.pdf (Bezocht op 25 januari 2021)
- Glaser B. G. and A. L. Strauss (1999) *The Discovery of Grounded Theory, Strategies for Qualitative Research*. Taylor & Francis Inc
- Ham, M. en J. van der Meer (2015) *De ondernemende burger. De woelige wereld van lokale initiatieven*. Utrecht, Movisie/Sociale Vraagstukken.
- Kamerbrief over groen in de stad (5-9-2019)
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/09/05/kamerbrief-over-groen-in-de-stad> (bezocht op 25 januari 2021)
- Luc. J. A. Mougeot (Ed) (2005) *Agropolis, The Social, Political and Environmental Dimensions of Urban Agriculture*. Routledge
- Ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit (2018) *Visie Landbouw, Natuur en Voedsel: waardevol verbonden*: <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-landbouw-natuur-en-voedselkwaliteit/documenten/beleidsnota-s/2018/09/08/visie-landbouw-natuur-en-voedsel-waardevol-en-verbonden> (bezocht op 25 januari 2021)
- Mullainathan S. e.a. (2014) *Scarcity, The True Cost of Not Having Enough*. Penguin Group
- Redactie Duurzaam Nieuws (26 april 2013) ‘Food Council Rotterdam Brengt Regionale Aanbod en Vraag bij Elkaar’ in *Duurzaam Nieuws*
<https://www.duurzaamnieuws.nl/food-council-rotterdam-brengt-regionale-aanbod-en-vraag-bij-elkaar/> (Bezocht op 25 januari 2021)
- Reynolds K. and N. cohen (2016) *Beyond the Kale*. University of Georgia Press
- Schram-Bijkerk D. en L. Dirven-van Breemen, *Healthy Urban Gardening, RIVM Report 2015-0172*, RIVM 2015.

http://www.rivm.nl/dsresource?objectid=rivmp:293365&type=org&disposition=inline&ns_nc=1

Wood C.J., J. Pretty and M. Griffin (2015) 'A case-control study of the health and well-being benefits of allotment gardening.' In Journal of Public Health.

<http://jpubhealth.oxfordjournals.org/content/early/2015/10/18/pubmed.fdv146.abstract?sid=848f569d-8773-4a9a-a9d9-39f2e1813849>

Zwaard, J. van der en M. Specht (2018), *Voorbij de Pioniersfase van Bewonersinitiatieven*

- Appendix 1. Samenvatting - Naar een Rotterdams Netwerk van Groene (Voedsel)Initiatieven

Zelfonderzoek samenwerking voor bestendigheid

Auteur: Rutger Henneman

Groene (Voedsel)Initiatieven in Rotterdam

Rotterdam kent een verscheidenheid aan groene (voedsel)initiatieven. Kleine en grote buurtmoestuinen, stadslandbouwprojecten, voedselbossen. De huidige bestaande initiatieven zijn bijna allemaal in de laatste 12 jaar ontstaan. De maatschappelijke waarde van groene (voedsel)initiatieven wordt steeds vaker en breder erkend en ook wetenschappelijk vastgesteld. Desondanks staat een groot aantal groene (voedsel)initiatieven continu onder druk. Om ervoor te zorgen dat groene (voedsel)initiatieven hun maatschappelijke rol kunnen blijven vervullen en verder ontwikkelen, moeten ze bestendiger worden.

Samenwerking voor Bestendigheid

In de vele pogingen om de bestendigheid te versterken is regelmatig de vraag gesteld of het zou helpen als groene (voedsel)initiatieven onderling meer samenwerken. En zo ja, hoe zouden groene (voedsel)initiatieven moeten samenwerken om veranderingen teweeg te brengen die leiden tot meer bestendigheid? Dat is de hoofdvraag van dit 'zelfonderzoek' van groene (voedsel)initiatieven in Rotterdam. Kunnen we samen de factoren beïnvloeden die leiden tot meer bestendigheid?

Zelfonderzoek

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van Gemeente Rotterdam, als onderdeel van het Rotterdamse Living Lab binnen het Europese Edicitnet project. Geïnspireerd door vormen van 'action-research' is er geen subject en geen object van onderzoek. Door de dialoogvorm van dit onderzoek zijn de vraagstelling, de methode, de analyse en conclusies het resultaat van onderlinge dialoog. Door middel van twee groeps gesprekken en 17 tweegesprekken tussen telkens twee initiatiefnemers wordt onderzocht hoe deze 34 initiatiefnemers denken over hun bestendigheid en over onderlinge samenwerking.

Resultaten Bestendigheid

Groene (voedsel)initiatieven hebben verschillende middelen nodig om te kunnen voortbestaan. De middelen die het meest door initiatiefnemers genoemd worden zijn geld, grond, vrijwilligers en een betaalde coördinator. Minder vaak (maar wel regelmatig) worden ook tijd, draagvlak, expertise, huur en steun van de gemeente genoemd als benodigde

middelen. Een vorm van subsidie wordt het vaakst genoemd als manier om te voorzien in de middelen. Daarna fondsen. En minder vaak (maar wel regelmatig) wordt de verkoop van producten, verhuur van de locatie en particuliere opdrachten aangemerkt als manieren om te voorzien in benodigde middelen. Op de vraag wat de belangrijkste factoren zijn die de continuïteit van het initiatief beïnvloeden, worden vier factoren het meest genoemd: kartrekkers, de toekenning van land, financiële steun van de gemeente en meer in bredere zin gemeentelijke of politieke steun. Werken aan zichtbaarheid wordt het meest genoemd als iets wat initiatieven zelf kunnen doen om hun bestendigheid te versterken. Minder vaak (maar nog steeds regelmatig) wordt ook samenwerking met andere initiatieven genoemd en het aanbieden van educatie of workshops als mogelijkheden de eigen bestendigheid te versterken. Wat zou de overheid kunnen doen om de bestendigheid van groene (voedsel)initiatieven te versterken? De antwoorden dat het meest gegeven wordt is het bieden van meer en structurele financiële steun. Daarnaast worden ontkokeren en flexibeler of minder bureaucratisch worden, ook veel gezien als manieren waarop de gemeente kan bijdragen aan de bestendigheid van groene (voedsel)initiatieven. Initiatiefnemers uiten bijna geen gedachten over een mogelijke rol van andere organisaties bij het versterken van de bestendigheid.

Onderlinge Samenwerking

Dit onderzoek levert bijna geen kritische geluiden op over de vraag of onderlinge samenwerking wel helpt bij het bestendiger maken van groene (voedsel)initiatieven. Slechts een enkeling stelt vraagtekens of kanttekeningen. En vaak wordt door aan te geven hoe je *niet* moet samenwerken gespecificeerd hoe je dat *wél* zou moeten doen. De vraag of er één netwerk zou moeten ontstaan of meerdere losse coalities is niet gesteld in dit onderzoek en zou meegenomen moeten worden in een vervolg.

De belangrijkste doelen voor samenwerking die het meest genoemd worden door initiatiefnemers zijn: lobby/belangenbehartiging (met name voor structurele financiële steun van de gemeente), kennis en vaardigheden delen, waarde zichtbaar maken, en 'dingen' delen (zoals gereedschap, materialen, plant- en zaigoed, enz).

De vraag over hoe groene initiatieven zouden moeten samenwerken levert heel vaak het antwoord op dat de vorm van samenwerking zo moet zijn dat initiatieven hun eigen identiteit en zelfbeschikking moeten houden. De vorm moet niet hiërarchisch maar 'plat' zijn. Dit sentiment wordt breed gedragen onder initiatiefnemers. Minder vaak (maar nog steeds door op zijn minst een kleine groep initiatiefnemers) wordt het sentiment geuit dat samenwerking niet log moet zijn, maar flexibel, informeel of organisch.

Het onderzoek levert nog veel meer ideeën op over doelen en vormen van samenwerking. Maar die worden telkens maar door een enkeling genoemd. Op basis van dit onderzoek kunnen we niet concluderen dat ze kunnen rekenen op draagvlak. Maar ze worden wel meegenomen in vervolgstappen. Want dit onderzoek moet een open dialoog op gang brengen. Goede ideeën die nu door een enkeling genoemd worden kunnen in een latere fase aan draagvlak winnen.

Handelingsperspectieven

De Handelingsperspectieven die op basis van dit onderzoek op draagvlak kunnen rekenen, zijn als volgt samen te vatten.

	Doelen
1. Lobby/Belangenbehartiging	<ul style="list-style-type: none">• Het organiseren van continue belangenbehartiging.• Meer en structurele financiering voor groene (voedsel)initiatieven
2. Kennis en Vaardigheden Delen	<ul style="list-style-type: none">• Het ontwikkelen van een of meerdere vormen van het delen van kennis en vaardigheden.
3. Zichtbaarheid van de Waarde / Boodschap	<ul style="list-style-type: none">• Het ontwikkelen van een of meerdere vormen waarin de waarde en/of boodschap van groene (voedsel)initiatieven zichtbaar gemaakt kan worden.
4. Dingen Delen	<ul style="list-style-type: none">• Het ontwikkelen van een of meerdere vormen waarin dingen onderling gedeeld kunnen worden.
5. Overkoepelende samenwerking, coördinatie of organisatie	<ul style="list-style-type: none">• Het ontwikkelen van een overkoepelende vorm van samenwerking, coördinatie of organisatie van het hele Rotterdamse netwerk van groene (voedsel)initiatieven.

Vervolg

Dit rapport kan gezien worden als een dialoogstuk voor groene (voedsel)initiatieven zelf, om aan de hand van die handelingsperspectieven strategische keuzes op elkaar af te stemmen voor gezamenlijk handelen. Enkele handelingsperspectieven kunnen als experimenten binnen het Edicitnet Living Lab in Rotterdam uitgevoerd worden. Dit rapport wordt voorgelegd aan alle initiatiefnemers die hebben deelgenomen aan dit onderzoek. Er wordt een groepsgesprek met alle deelnemers georganiseerd met de volgende doelen. Ten eerste kunnen initiatiefnemers in brede zin hun reacties geven op dit rapport. Daarnaast wordt democratisch één of meerdere handelingsperspectieven geselecteerd die verder als experiment binnen het Edicitnet Living Lab in Rotterdam worden uitgevoerd. De resultaten van dit groepsgesprek worden verwerkt in een definitief onderzoeksrapport. En tegelijkertijd kan er overgegaan worden naar de uitvoeringsfase van het Living Lab.

- Appendix 2 Draaiboek en Vragen Tweegesprekken-

Draaiboek en Vragen Tweegesprekken Mondeling

- Deze versie is voor de gespreksleider -

Algemene instructie

De gespreksleider neemt deze instructie met de twee deelnemers door:

Het doel

Het doel van het tweegesprek is dat het materiaal oplevert voor het zelf-onderzoek van groene initiatieven naar de bestendigheid van groene initiatieven en onderlinge samenwerking (zoals uitgelegd is in het projectplan dat per mail is gestuurd) én voor het onderzoek van Wageningen Universiteit naar het voortbestaan van groene initiatieven.

Tweegesprek

Het is de bedoeling dat er een tweegesprek ontstaat tussen de initiatiefnemers (en niet zozeer een interview). De twee initiatiefnemers gaan met elkaar in gesprek aan de hand van de onderstaande vragen. De twee initiatiefnemers gaan tegen over elkaar zitten. Zij lezen zelf de vragen op en geven elkaar antwoord.

Rol gespreksleider:

De gespreksleider is een onderzoeker van Wageningen Universiteit. Haar/zijn rol is te zorgen dat het proces goed verloopt, dat de tijd bewaakt wordt, dat de vragen goed beantwoord worden en dat de resultaten vastgelegd worden.

(Zij/hij kapt gesprekken af als die te lang duren, vraagt door als antwoorden niet voldoende beantwoord worden, zorgt dat beide deelnemers aan het gesprek voldoende aan het woord komen, laat vragen overslaan als die al beantwoord zijn etc. Ook zorgt de gespreksleider er voor dat er vastgelegd wordt wat gezegd wordt door middel van een voicerecorder en/of aantekeningen.)

Privacy en Gebruik Resultaten

De gespreksleider vraagt toestemming om het gesprek op te nemen met een voicerecorder. Alleen de onderzoekers van Wageningen en de kerngroep van de groene initiatieven die de analyse van het zelfonderzoek schrijven, krijgen onder ogen wat gezegd wordt. De opnames zullen gebruikt worden voor de publicatie van het onderzoek van Wageningen Universiteit en voor de publicatie van het eindrapport van het dialoogstuk van groene initiatieven. Wat gezegd wordt door de deelnemers aan het tweegesprek, wordt niet in publicaties gebruikt zonder toestemming.

A) Verkenning

(in totaal niet meer dan 10 min, dus 5 min per persoon)

De initiatiefnemers lezen de vraag op en geven elkaar antwoord. De gespreksleider stuurt het proces en vraagt door waar nodig.

	Vragen	Instructie	tijd
1.	Kan je in het kort vertellen wat de de essentie is van het initiatief dat je vandaag vertegenwoordigt?		10 min (5 min per persoon)

B) Bestendigheid

(in totaal niet meer dan drie kwartier)

De initiatiefnemers lezen de vraag op en geven elkaar antwoord. De gespreksleider stuurt het proces en vraagt door waar nodig.

	Vragen	Instructie	tijd
2	<ul style="list-style-type: none">• Hoe zou je de continuïteit van jouw initiatief inschatten?• Wat zou de continuïteit van jouw initiatief versterken?	Ten eerste, zeg hoe lang het initiatief al bestendig is. Ga vervolgens door met interviewvragen. Als doel bereikt / missie volbracht: Wat zou je moeten doen om verder te bestaan? <ul style="list-style-type: none">• (voor wie en met welk doel?)	15 min
3	Wat zijn de belangrijkste middelen, die nodig zijn voor het voortbestaan van het initiatief? - hoeveelheid en type	Neem als oriëntatie voor deze vraag de antwoorden uit het schriftelijke interview. Probeer zo concreet mogelijk te worden. Als je initiatief land nodig heeft, een gebouw, geld, vrijwilligers, zichtbaarheid, maak dan concreet hoeveel, wat voor (land, vrijwilligers, gebouw), zichtbaarheid voor wie met welk doel etc. Maak een inventaris van de belangrijkste middelen.	
4.	Hoe voorziet jouw initiatief in die middelen?	Verwijs terug naar het schriftelijke interview en herhaal de belangrijkste bronnen voor de geïnterviewden. Ga dan verder met de interviewvraag en probeer zo concreet mogelijk te worden. Hoeveel en wat voor soort vrijwilligers doen mee, hoe komen die bij je project. Van welke financieel bronnen maakt je initiatief gebruik? Van wie is het land dat je gebruikt? Welke andere middelen, gebruik je, welke afspraken heb je over de middelen? enz.	

5	Welke (nog onbenutte) kansen (mogelijkheden) zie jij voor jouw initiatief?	Als de deelnemers niet weet wat te antwoorden, specificeer dan: Zijn er kansen in specifieke instellingen (zo ja, welke?) Zijn er mogelijkheden om op te schalen? Zijn er mogelijkheden om uw initiatief in deze stad of elders te repliceren? Zijn er kansen om zichtbaarder te worden (voor wie)?	
6	Wat zijn de belangrijkste factoren die de voortzetting van het initiatief beïnvloeden?	Als de geïnterviewde niet weet hoe te antwoorden, specificeer met "problemen" en "kansen".	10 min
7	Wat kun je als groen initiatief zelf doen om die factoren positief beïnvloeden?	Zorg ervoor dat het antwoord zo concreet mogelijk is: Dus niet 'wij zouden onszelf bestendiger moeten maken'. Wel: Hoe maak je jezelf bestendiger. 'We zouden meer tijd moeten stoppen in fondsen en donateurs' Hoe zou je dat dan aanpakken? Welke fondsen zou je dan aanschrijven? 'We moeten meer vrijwilligers werven' Hoe dan? Welke handelingen kan je nog ondernemen?	20 min
8	Speelt de overheid een rol bij jouw initiatief? Zo ja, welke overheidsinstanties? Vind jij dat overheden het initiatief (of groene initiatieven in het algemeen) moeten steunen? Wat doet de overheid goed, en wat niet? Wat zou de overheid moeten doen, of wat zou de moeten verbeteren?	Maak het zo concreet mogelijk. Dus niet: 'De overheid zou ons meer moeten helpen.' Hoe? Met informatie, bekendheid, waardering, geld, vergunningen? En wat voor soort informatie, bekendheid dan? Hoeveel geld en vanuit welk cluster/dienst/programma en waarvoor? Hoe kan de gemeente zorgen voor meer waardering? etc.	
9	Wat zou jij willen dat andere instanties zouden doen/veranderen om problemen op te lossen?	Maak het zo concreet mogelijk. Dus niet: 'we zouden bijgeschoold moeten worden': waarin? door wie? waarom? om wat te bereiken?	

C) Onderlinge samenwerking / Netwerk

Draagt onderlinge samenwerking bij aan het bestendig maken van groene (eetbare) initiatieven? *(In totaal niet meer dan drie kwartier)*

De initiatiefnemers lezen de vraag op en geven elkaar antwoord. De gespreksleider stuurt het proces en vraagt door waar nodig.

	Vragen	Instructie	tijd
10a	Ten aanzien van jouw initiatief, wie neemt welk type beslissingen?	Dit is belangrijk als achtergrondinformatie voor de volgende vragen.	
10b	Werkt je (je initiatief, je organisatie) al samen met andere initiatieven/organisaties? Zo ja welke? Waarom met die (en waarom niet met anderen)? Met welke bedoeling?	Laat weten of je het dan hebt over andere groene initiatieven.	15 min
11	Heb je persoonlijk behoefte aan samenwerking met andere initiatieven / organisaties? Wat heeft je eigen initiatief aan samenwerking? Welke nadelen zijn er voor jou, en/of jouw initiatief, bij samenwerking?	<ul style="list-style-type: none"> • Heb je ervaring in het werken met andere organisaties? • Met wat voor soort samenwerking heb je ervaring? • In wat voor soort samenwerking zou jij geïnteresseerd zijn? • Met wie zou je willen samenwerken? 	
12	Vind jij dat onderlinge samenwerking kan helpen om je eigen initiatief bestendiger te maken? Vind jij dat onderlinge samenwerking kan helpen om andere initiatieven dan je eigen initiatief bestendiger te maken? Zo ja, waarom?		
13	Zijn er (of heb jij) redenen/motivaties om juist niet samen te werken? Zo ja, waarom? Met wat voor 'anderen' (organisaties, mensen, etc.) bedoel je?		
14	Als onderlinge samenwerking gezien wordt als nuttig/wenselijk: Hoe (op wat voor manier) kunnen groene voedselinitiatieven het beste samenwerken en zich onderling organiseren?	Dit is een open vraag. Laat opkomen wat er opkomt. Maar vraag elkaar ook om uit te leggen waarom je vindt wat je vindt. Juist in de onderliggende overwegingen zitten kennis, expertise, aannames, behoeftes, ervaringen, idealen, passies, angsten, waarnemingen, analyses, die van belang kunnen zijn bij het ontwerp van een mogelijk toekomstige samenwerking / netwerk.	25 min
	a. Welke doelen zou de samenwerking met andere groene initiatieven / het netwerk moeten hebben? Waarom?		
	b. Wat voor resultaten zou de samenwerking/netwerk moeten bereiken? Waarom?		
	c. Welke relatie of rol zou de samenwerking/het netwerk moeten hebben ten opzichte van andere organisaties met inbegrip van de overheid? Waarom?		
	d. Hoe zou het netwerk worden georganiseerd en wat voor soort relatie zou het tot stand brengen tussen zijn leden? Waarom stel je dit voor?		
	e. Welke verschillende soorten organisaties / initiatieven identificeer je? Wat voor soort initiatieven moeten worden verbonden en welke niet?		

	Waarom?		
	f. Hoe moet het netwerk intern worden georganiseerd en hoe moet het absoluut niet worden georganiseerd? Denk aan organogram en besluitvormingsproces. Waarom?		
	g. Welke valkuilen zou een netwerk (of samenwerking) moeten omzeilen?		
	h. Wat voor juridische vorm zou een netwerk wel of niet moeten hebben (en waarom wel/niet)?		
15	Zou je zelf een rol willen spelen bij het ontwerpen en in de praktijk brengen van het soort netwerk dat je net geschetst hebt als wenselijk? (zo nee, waarom niet, zo ja welke rol en waarom?)		5 min

D) Afsluiting

1. Met wie zouden we volgens jou nog contact moeten opzoeken om te betrekken bij een tweegesprek? Waarom?
2. Wat vond je van het tweegesprek? Wat vind je van het onderzoek?
3. Is er iets wat je nog wilt zeggen waarover we niet hebben gepraat?

- Appendix 3 Draaiboek Groepsgesprekken-

Draaiboek Groepsgesprekken Voortbestaan Groene Eetbare Initiatieven edicitnet workshop 20 november 2019

Plenaire Instructie (5min):

De groep gaat straks uiteen in groepen van 6 tot 7 deelnemers. In de groepen ga je brainstormen over een van de twee hoofdvragen van het onderzoek namelijk hoe groene eetbare initiatieven kunnen blijven voortbestaan.

Bij elke groep zit een gespreksleider die zal uitleggen wat je precies gaat doen. Door middel van flapovers en post-its leggen we de resultaten vast. Na de brainstormsessies presenteert elke groep de belangrijkste conclusies aan de andere groepen. Dat doen we weer plenair.

Initiatiefnemers zitten bij elkaar, andere betrokkenen (zoals ambtenaren) zitten in een aparte groep. Dat is belangrijk, want het hoofddoel is dat initiatiefnemers met elkaar in gesprek gaan. Het is een onderzoek van initiatieven over initiatieven.

Andere betrokkenen gaan over dezelfde vragen nadenken. Het materiaal wat dat oplevert is niet belangrijk voor de hoofdvraag, maar wel belangrijk voor een subinteresse van het onderzoek namelijk verschillen tussen hoe het veld over zichzelf (en andere actoren) denkt en hoe andere partners over het veld (en andere actoren) denken. Daarmee krijgen we inzicht in de dialoog tussen het veld en andere partners die plaats vindt of zou kunnen plaatsvinden.

Er is ... (tijd) voor de brainstormsessies en daarna hebben we ... voor de plenaire vergelijking en mogelijke reacties.

Dan kunnen jullie je nu opdelen in groepen van 6 of 7.

Groepsgesprek Factoren van voortzetting (60 min)

Algemene instructie (2 min):

We gaan nu brainstormen over de hoofdvraag: Wat zijn de belangrijkste factoren die de voortzetting van je initiatief beïnvloeden? (Ambtenaren denken na over de vraag wat de belangrijkste factoren zijn die de voortzetting van groene eetbare initiatieven beïnvloeden).

1.1 (10 min. inclusief instructie)

Schrijf op een post-it wat de belangrijkste factoren zijn die de voortzetting van je initiatief beïnvloeden. Plak je post-it op een lege flap over. Plak je post-it bij andere post-its die volgens jou inhoudelijk vergelijkbaar zijn. Je mag met elkaar in gesprek gaan, zowel bij het opschrijven als wanneer je post-its bij elkaar plakt. Als iedereen klaar is of de tijd op is,

maakt de gesprekleider een foto van de flap-over, of meerdere zodat alle post-its te lezen zijn op de foto.

1.2 (10 min inclusief instructie)

Pak een nieuw flap-over-vel en verdeel die in vijf vakken door horizontale lijnen te tekenen. Schrijf in elk vak een van de volgende categorieën:

1. *Middelen en bronnen*. Hier komen alle middelen die nodig zijn voor je initiatief en manieren om in die middelen te voorzien.
2. *Problemen of bedreigingen* voor een initiatief.
3. *Kansen/uitdagingen* die je initiatief wil aangrijpen.
4. *Andere spelers*. Plak hier post-its die gaan over andere organisaties zoals de gemeente of fondsen of eigenaren van grond. Bijvoorbeeld hoe die groene initiatieven (beter) kunnen steunen, of minder in de weg kunnen zitten. Of hoe zij beleid zouden moeten veranderen.
5. *Samenwerking*. Plak hier post-its die gaan onderlinge samenwerking tussen groene initiatieven.

Ieder pakt zijn of haar eigen post-its van het eerste vel en plakt die in de verschillende categorieën. Je mag met elkaar in gesprek gaan om te overleggen. Sommige post-its passen misschien bij meerdere categorieën. Plak hem dan in die categorie waar die het beste in past. Lees ook elkaars post-its. Als je op nieuwe ideeën komt mag je nieuwe post-its maken en die erbij hangen. Aan het eind wordt door de gesprekleider een foto gemaakt van deze nieuwe flapover en zonodig ingezoomd op post-its als ze niet goed leesbaar zijn.

1.3 (10 min)

Iedereen gaat weer zitten en de gespreksleider vraagt of deelnemers post-its van anderen hebben gezien die ze opmerkelijk vonden en waarom. De gespreksleider laat twee minuten ruimte voor mogelijke reacties op elkaar. De gespreksleider geeft drie keer iemand anders het woord om iets opmerkelijks te benoemen. En drie keer kan er kort een gesprek ontstaan.

1.4 (10 min)

Iedereen krijgt drie groene stickers en twee rode stickers. Plak je groene stickers op post-its waar jij je het best in kan vinden. Dat kunnen je eigen post-its zijn of die van anderen. Plak steeds maar één sticker op een post-it. Plak een rode sticker op een post-it waar je je helemaal niet in kan vinden.

1.5 (10 min)

Iedereen gaat weer zitten en de gespreksleider vraagt aan de deelnemers wat opvalt en wat men daarvan vindt. Er is 10 minuten om op deze manier op de uitkomsten en elkaar te reageren. Er wordt een foto gemaakt van het eindresultaat. Als post-its daarop niet goed leesbaar zijn worden extra foto's gemaakt met close-ups.

Plenaire bespreking (25 min)

Een persoon van elke groep presenteert de belangrijkste conclusies en opmerkelijkste gesprekken tijdens het groeps gesprek. Elke groep krijgt hier 2 tot 3 minuten de tijd voor. Per groep kunnen er vragen of reacties uit het publiek komen hier is ook steeds 2 tot 3 minuten voor zodat er per groep 5 min tijd is.

De workshop wordt afgesloten met de vraag of er men nog belangrijke opmerkingen heeft die niet al gemaakt zijn.

Benodigdheden:

- 4/5 groepsleiders
- iemand die foto's maakt en video (Leonie?)
- flapovers met vellen (minimaal 15)
- stiften / pennen
- stickers groene (150 groene stickers)
- stickers rode (100 rode stickers)

- Appendix 4. Vragenlijst Groene (voedsel)Initiatieven-

26-1-2021 02 Vragenlijst Groene (voedsel)Initiatieven - Google Formulier

02 Vragenlijst Groene (voedsel)Initiatieven

Vragen Antwoorden 23

Vragenlijst Groene (voedsel)Initiatieven

Bedankt dat je deze vragenlijst in wil vullen!

De gegevens worden gebruikt voor het EdiCitNet-onderzoek van groene (voedsel)initiatieven naar bestendigheid en onderlinge samenwerking. Met het invullen geef je toestemming dat de onderzoekers de gegevens gebruiken voor het onderzoek. In het te publiceren onderzoeksrapport zullen gegevens alleen anoniem gebruikt worden en niet te herleiden naar personen en initiatieven, tenzij daarvoor eerst toestemming aan je is gevraagd.

We houden je op de hoogte over de voortgang.

hartelijke groet!

Rutger Henneman
Lieke Fortuin

Naam initiatiefnemer

Korte antwoordtekst

Wat is de naam van je initiatief?

Korte antwoordtekst

Wat is de naam van de organisatie die verantwoordelijk is voor je initiatief?

Korte antwoordtekst

<https://docs.google.com/forms/d/1vLlKqv2gXu-tyWfn4MHGGhSWkQjBxD810mdhxueEu3s/edit> 1/5

Stichting

Vereniging

Coöperatie

Eenmanszaak

BV

NV

Netwerk/platform/vereniging zonder geregistreerd rechtspersoon

Geen organisatie

Anders...

(Als het van toepassing is) Hoeveel leden heeft het bestuur van je organisatie?

Korte antwoordtekst

Met hoeveel betaalde krachten (in loondienst dan wel op zzp-basis) werkt de organisatie?

Korte antwoordtekst

Welke rol heb jij binnen het initiatief?

Tekst lang antwoord

Is jou betrokkenheid bij het initiatief ook je werk?

- Nee
- Anders...

Hoe lang bestaat het initiatief?

Korte antwoordtekst

Sinds wanneer ben jij betrokken bij het initiatief?

Korte antwoordtekst

Zie jij je initiatief als een groen initiatief?

- Ja
- Nee
- Anders...

Is (gebruikt, beheert, heeft) jou initiatief een groene plek (groene ruimte: tuin, daktuin, geveltuin, park, bos, boerderij, etc)?

- Ja, één groene plek.
- Ja, twee groene plekken
- Ja, meerdere groene plekken
- Nee
- Anders...

Waar vindt jou initiatief plaats?

Tekst lang antwoord

Als je initiatief een groene plek is, hoe groot is (het oppervlak van) de plek?

Korte antwoordtekst

Wordt er door jou initiatief voedsel geproduceerd?

- Ja
- Nee
- Anders...

Zo ja, wat voor voedsel produceert je initiatief zoal en hoeveel ongeveer?

Tekst lang antwoord

Voor wie is het voedsel bestemd? (meerdere vakjes mogelijk)

- Verkoop
- Verwerking
- Horeca
- Zelfvoorziening van deelnemers
- Individueel gebruik

Anders...

Wat doet jou initiatief? Wat voor activiteiten vinden er plaats?

Tekst lang antwoord

Hoeveel vrijwilligers doen mee met je initiatief?

Korte antwoordtekst

Welke positieve effecten heeft je initiatief?

Tekst lang antwoord

Welke ambitie / lange termijn missie heb je met je initiatief?

Tekst lang antwoord

Waar ben je (met betrekking tot je initiatief) het meest trots op?

Tekst lang antwoord

